

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ
ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΣΠΕΤΣΩΝ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΑΥΤΗ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΣΠΕΤΣΩΝ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΑΥΤΗ

επιμέλεια : Ντούση Αλεξάνδρα - Πρίφτη Ελένη
επίβλεψη : Διμέλλη Δέσποινα

Ευχαριστούμε πολύ την επιβλέπουσα καθηγήτρια μας κ. Δέσποινα Διμέλλη για τον χρόνο και την πολύτιμη καθοδήγηση της, αλλά και τους 'αφανείς ήρωες' - γονείς, συγγενείς, φίλους και σκύλους- για την αστείρευτη υποστήριξη και υπομονή τους καθ' όλη τη διάρκεια του εγχειρήματος μας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντικείμενο και σκοπός της εργασίας	9
Μέθοδος συλλογής ερευνητικού υλικού	9
Περίληψη	11
<u>Κεφάλαιο 1</u>	
<i>Παραδοσιακοί οικισμοί</i>	
1.1. Ορισμός	15
1.2. Χαρακτηριστικά παραδοσιακών οικισμών	16
1.3. Θεσμικό πλαίσιο προστασίας παραδοσιακών οικισμών	21
<u>Κεφάλαιο 2</u>	
<i>Η εξέλιξη του οικισμού των Σπετσών μέχρι και τον 18ο αιώνα</i>	
2.1. Γενικά χαρακτηριστικά για το νησί των Σπετσών	27
2.2. Οι απαρχές της κατοίκησης (Προϊστορία - 15 ^{ος} αιώνας μ.Χ.)	29
2.3. Ο πρώτος οχυρός οικισμός - Καστέλι (16 ^{ος} - 18 ^{ος} αιώνας)	32
<u>Κεφάλαιο 3</u>	
<i>Η ανάπτυξη του παράλιου οικισμού (18ος - 19ος αιώνα)</i>	
3.1. Οι κοινωνικοί παράγοντες διαμόρφωσης του χώρου	39
3.2. Οι αρχιτεκτονικές μορφές της προεπαναστατικής περιόδου	43
<u>Κεφάλαιο 4</u>	
<i>Η ακμή και η παρακμή του 19ου αιώνα</i>	
4.1. Η επανάσταση του 1821 και τα πρώτα χρόνια του νέου ελληνικού κράτους	53
4.2. Οι αρχιτεκτονικές μορφές της μετεπαναστατικής περιόδου - Η εμφάνιση του κλασικισμού	57
<u>Κεφάλαιο 5</u>	
<i>Ο τουρισμός ως κοινωνικός παράγων διαμόρφωσης του οικισμού</i>	
5.1. Η εμφάνιση του φαινομένου του τουρισμού στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα (1900-1930)	63
5.2. Η επίδραση του οργανωμένου - μαζικού τουρισμού στον οικισμό των Σπετσών (1950 - 2000)	67
5.3. Πολεοδομικά μέτρα προστασίας του οικισμού από το τουριστικό φαινόμενο	70
<u>Κεφάλαιο 6</u>	
<i>Ο οικισμός σήμερα και η τουριστική ανάπτυξη</i>	79
<u>Συμπεράσματα</u>	97
<u>Πηγές</u>	
Βιβλιογραφικές πηγές	105
Εικονογραφικές πηγές	108

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αντικείμενο της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι η μελέτη της ιστορικής και πολεοδομικής εξέλιξης του οικισμού των Σπετσών, με σκοπό τη διερεύνηση της επίδρασης του τουρισμού σε αυτόν κατά τη νεότερη ιστορία του. Με αφορμή αυτό, πραγματοποιείται αναφορά του νομοθετικού πλαισίου προστασίας των παραδοσιακών οικισμών και στη συνέχεια μελετώνται τα χαρακτηριστικά και η ιστορική και πολεοδομική εξέλιξη των Σπετσών με εκκίνηση τις πρώτες εμφανίσεις πληθυσμών κατά τα αρχαία χρόνια, τη δημιουργία, ακολούθως, του πρώτου οχυρωμένου οικισμού στο νησί και τη μεταφορά του σε ανοχύρωτο πλαίσιο, το οποίο αποτέλεσε και τη βάση του παραδοσιακού οικισμού. Στη συνέχεια, εξετάζεται ο οικισμός κατά τη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας και η μελέτη ολοκληρώνεται με την σημερινή μορφή του, η οποία έχει προκύψει λόγω των συνεχώς μεταβαλλόμενων κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, καθώς και την εμφάνιση και εξέλιξη του τουριστικού φαινομένου μέσα στα χρόνια.

ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Η μέθοδος συλλογής του ερευνητικού υλικού της παρούσας εργασίας στηρήχθηκε κυρίως σε πρωτογενή και δευτερογενή βιβλιογραφική έρευνα, μέσα από βιβλία, επιστημονικά άρθρα και σπουδαστικές εργασίες και δευτερευόντως σε διαδικτυακή αναζήτηση. Ιδιαίτερα χρήσιμο ήταν το υλικό που συλλέχθηκε από την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας, που αφορούσε κυρίως παλαιά ή και δυσεύρετα βιβλία.

Το υλικό που συγκεντρώθηκε εστιάζει κυρίως στη μελέτη των παραδοσιακών οικισμών της χώρας και τις νομοθεσίες που το συνοδεύουν, με σκοπό τη θεωρητική προσέγγιση του ζητήματος της προστασίας τους. Εν συνεχεία μελετήθηκε η ιστορική και πολεοδομική εξέλιξη του οικισμού των Σπετσών με τη βοήθεια βιβλίων, άρθρων και επιστημονικών εργασιών.

Τέλος, το έκτο κεφάλαιο το οποίο αποτελεί το σημαντικότερο τμήμα της εργασίας βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό σε έρευνα της συγγραφικής ομάδας, αλλά και προηγούμενες επιστημονικές μελέτες. Σε αυτό το σημείο καταγράφηκαν σε χάρτες και διαγράμματα τα σημαντικότερα υφιστάμενα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη οικισμού. Η έρευνα αυτή αποδείχθηκε καίρια για την αναγνώριση της σημερινής κατάστασης του οικισμού και της διαχείρισης τόσο των δημόσιων χώρων του, όσο και του κτιριακού του αποθέματος με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικών με τη διατήρηση ή μη του παραδοσιακού του χαρακτήρα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι Σπέτσες είναι ένα μικρό νησί του Αργοσαρωνικού, το όνομα του οποίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την ελληνική Επανάσταση του 1821. Η μακραίωνη πορεία του όμως επηρεάζεται από τα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά δεδομένα της εκάστοτε περιόδου, τα οποία αποτυπώνονται στον διαχρονικά εξελισσόμενο ιστό του ομώνυμου οικισμού, δημιουργώντας ένα πλούσιο παλίμψηστο ιδιαίτερης ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας. Η γνώση και η αντίληψη των σημαντικών ιστορικών γεγονότων είναι θεμελιώδεις για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο επηρεάζουν την πολεοδομική διάρθρωση του οικισμού. Στόχος της εργασίας είναι η ιστορική και πολεοδομική ανάλυση του παραδοσιακού οικισμού των Σπετσών ξεκινώντας από την πρώτη κατοίκηση του νησιού μέχρι την ανάγκη δημιουργίας οχυρού οικισμού τον 15^ο αιώνα. Στη συνέχεια εξετάζεται η εξέλιξη του οικισμού έως την Επανάσταση, με τη μετεγκατάστασή του έξω από το οχυρό λόγω της ναυτιλίας μέχρι την αθρόα εισροή τουριστών και την ανεξέλεγκτη οικοδόμηση του 20^{ου} αιώνα, αλλά και την αναγκαιότητα προστασίας του οικισμού. Η ανάλυση περιλαμβάνει την πολεοδομική διάρθρωση του οικισμού σε κάθε ιστορική φάση, τις τυπολογίες και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής του τόπου.

ABSTRACT

Spetses is a small island in the Argo-saronic gulf, well known for its significant contribution to the Greek Revolution of 1821. However, its centuries-old presence is influenced by the social, political and economic conditions of each era, which are reflected in the ever-evolving fabric of the sole settlement on the island, creating a rich palimpsest of great historical and architectural values. Knowledge of the important historic events is fundamental for understanding their impact on the urban structure of the settlement. Thus, this research aims to analyze the history and urban characteristics of the traditional settlement of Spetses, starting from the very first settlement on the island until the need for fortification in the 15th century. Subsequently, the development of the settlement up to the Greek Revolution is examined, with its relocation and expansion outside the fortification due to the development of sailing and shipbuilding. The research then focuses on the great influx of tourists of the 20th century and the consequent uncontrolled mass building construction that led to the crucial establishment of strict policies targeting the conservation of the traditional settlement. The research includes the analysis of the urban fabric of Spetses in each historical phase, as well as the typological and morphological characteristics of its architecture.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Παραδοσιακοί οικισμοί

1.1. Ορισμός

Η αρχιτεκτονική αποτελεί βασικό στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας χώρας και ανεκτίμητη μαρτυρία του παρελθόντος της. Στην έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνονται τα παραδοσιακά κτίρια και οικιστικά σύνολα και γενικότερα τα στοιχεία του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος που παρουσιάζουν ιδιαίτερη ιστορική, πολεοδομική, αρχιτεκτονική, λαογραφική, κοινωνική και αισθητική φυσιογνωμία και αξία. Οι παραδοσιακοί οικισμοί αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της νεώτερης πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας και παρουσιάζουν ιδιαίτερη ποικιλομορφία και γνωρίσματα.

Ως οικισμός ορίζεται ένα σύνολο κατοικιών που βρίσκονται σε σχετικά μικρή απόσταση μεταξύ τους, έτσι ώστε να δημιουργούνται ανάμεσά τους ορισμένες χωρικές και λειτουργικές σχέσεις. Πιο επίσημα, σύμφωνα με την Ελληνική νομοθεσία ως «Οικισμός νοείται κάθε διακεκριμένο οικιστικό σύνολο, το οποίο αναφέρεται σε υπογραφή πριν από τη 14-3-83 (ημερομηνία έναρξης ισχύος του Ν-1337/83) ως οικισμός, ανεξάρτητα εάν ο δήμος ή η κοινότητα στον οποίο υπάγεται έχει πληθυσμό μεγαλύτερο από 2000 κατοίκους».

Ο ορισμός του παραδοσιακού οικισμού όμως είναι δύσκολο να προσδιοριστεί εννοιολογικά, καθώς η ποικιλομορφία των περιπτώσεων που παρουσιάζονται, είχε ως αποτέλεσμα την μέχρι προσφάτως απουσία νομοθετικών κειμένων διευκρινιστικών των προδιαγραφών που πρέπει να πληρούνται για το χαρακτηρισμό του.

Ως εκ' τούτου, μέχρι σήμερα έχουν διατυπωθεί πολλοί ορισμοί. Ειδικότερα:

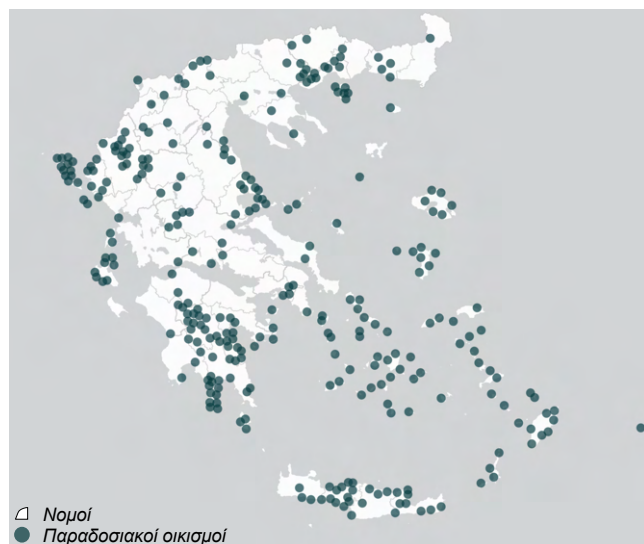
Α. ως όρος, αναφέρεται στους οικισμούς οι οποίοι «εδράζονται επί της παραδόσεως», όπως διατυπώνει ο Α. Φ. Λαγόπουλος (Λαγόπουλος, 1970),

Β. προβάλλεται ως «καρπός συνεργασίας πολλών ανθρώπων στη διάρκεια πολλών γενεών», όπως αναφέρει ο Α. Raporort (Raporort, 1976),

Γ. μπορούμε, σύμφωνα με τον Α. Παπαπετρόπουλο, να θεωρήσουμε ως παραδοσιακό «κάθε ομοιογενές σύνολο αστικών ή αγροτικών κατασκευών, το οποίο λόγω του ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού, κοινωνικού, καλλιτεχνικού ή ιστορικού ενδιαφέροντός του είναι άξιο κρατικής προστασίας» (Παπαπετρόπουλος, 2003),

Δ. ενώ, τέλος, σύμφωνα με το Συμβούλιο της Επικρατείας, πρόκειται για «κάθε οικιστικό σύνολο που διατηρεί, κατά το μάλλον ή ήττον, τον παραδοσιακό πολεοδομικό του ιστό και παραδοσιακά οικοδομήματα και στοιχεία και είναι προϊόν λαϊκής αρχιτεκτονικής, η δε προστασία τους δεν περιορίζεται μόνο στη διατήρηση του χαρακτήρα τους, αλλά επεκτείνεται και στην περιμετρική ζώνη που είναι απαραίτητη για τη διαφύλαξη και αναδιάταξη της φυσιογνωμίας τους» (ΣτΕ 2526/2003, 3244/2004).

Συνοψίζοντας, με την έννοια «παραδοσιακός οικισμός» μπορεί να οριστεί κάποιο μικρό οικιστικό σύνολο, με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική και πολεοδομική δομή, το οποίο διαμορφώνεται ανάλογα με τις τοπικές ιστορικές, γεωγραφικές και περιβαλλοντικές συνθήκες, καθώς και τις εκάστοτε οικοδομικές και κατασκευαστικές παραδόσεις. Οι οικισμοί που ορίζονται ως παραδοσιακοί αποτελούν εξαιρετικά δείγματα λαϊκής αρχιτεκτονικής με μοναδικά κοινωνικά και ιστορικά χαρακτηριστικά, που χρήζουν κρατικής προστασίας, ώστε να μην αλλοιωθεί η φυσιογνωμία τους (Παπαγεωργίου & Ποζουκίδου, 2014). Σήμερα, οι αρμόδιοι φορείς προστασίας των παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων είναι το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας (Υ.Π.ΕΝ.), το Υπουργείο Πολιτισμού (ΥΠ.ΠΟ), καθώς και τα Υπουργεία Αιγαίου και Μακεδονίας - Θράκης.

Χάρτης 1
Οι 924 παραδοσιακοί οικισμοί της Ελλάδας

Διάγραμμα 1
Αντιπροσωπευτική Αρχιτεκτονική ανά περιοχές της χώρας

1.2. Χαρακτηριστικά παραδοσιακών οικισμών

Οι χαρακτηρισμένοι παραδοσιακοί οικισμοί ανέρχονται στους 924, σύμφωνα με το αρχείο παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων του Υ.Π.Ε.Ν. Ειδικότερα, οι 421 από αυτούς κηρύχθηκαν με το Π.Δ. του 1978, ενώ οι υπόλοιποι 503 θεσμοθετήθηκαν διαχρονικά έως και σήμερα. Στο σύνολο τους, οι οικισμοί αυτοί, είναι ισόρροπα κατανομημένοι σε όλη την έκταση της χώρας. Η πλειοψηφία τους εντοπίζεται στις παράκτιες περιοχές του νησιωτικού χώρου και στους ορεινούς όγκους της ηπειρωτικής χώρας, με τις κυριότερες συγκεντρώσεις στο νομό Κυκλάδων (164 παραδοσιακούς οικισμούς) και το νομό Λακωνίας (107 παραδοσιακούς οικισμούς) (χάρτης 1). Το γεγονός αυτό βασίζεται στη γεωγραφική απομόνωση τόσο των νησιών, όσο και του ορεινού χώρου που συνέβαλε έμμεσα στην προστασία των οικισμών από εξωγενείς επιρροές και συνεπώς στη διαχρονική διατήρηση των αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών χαρακτηριστικών τους, κάτι που δεν συνέβη στους οικισμούς της χώρας που ήταν εύκολα προσβάσιμοι και δέχθηκαν έντονες αναπτυξιακές επιρροές και πληθυσμιακές πιέσεις.

Οι παραδοσιακοί οικισμοί αποτελούν οικιστικά σύνολα ιδιαίτερης ιστορικής, πολεοδομικής και αρχιτεκτονικής αξίας, που αναπτύχθηκαν από τον 15^ο έως τον 19^ο αιώνα. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στα οποία οφείλεται κάθε φορά ο χαρακτηρισμός κάποιου οικισμού ως «παραδοσιακού» διαφοροποιούνται σημαντικά ανά περιοχή της Ελλάδας, καθώς οι γεωγραφικές και περιβαλλοντικές συνθήκες της εκάστοτε περιοχής επηρεάζουν τα αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά χαρακτηριστικά του (διάγραμμα 1). Ανάλογα με την τοποθεσία του οικισμού καθορίζονται τα διαθέσιμα υλικά, οι πρώτες ύλες και οι τοπικές παραδοσιακές τεχνικές, ενώ ταυτόχρονα πολλές φορές ενσωματώνονται στοιχεία από γειτονικούς πολιτισμούς, δίνοντάς του έτσι μια μοναδικότητα. Συνοψίζοντας λοιπόν, οι παράγοντες που συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της εκάστοτε ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής φυσιογνωμίας των οικισμών αυτών, μπορούν να διακριθούν σε δύο κύριες κατηγορίες: στους φυσικούς / υλικούς παράγοντες και στους πολιτιστικούς / άυλους παράγοντες (Μπούρας, 1982).

Α. Φυσικοί / υλικοί παράγοντες

Οι φυσικοί και υλικοί παράγοντες που επηρέασαν τη δομή των παραδοσιακών οικισμών αφορούν κυρίως τη γεωγραφική θέση, την τοπογραφία, το ανάγλυφο, το κλίμα και τις διαθέσιμες πρώτες ύλες της εκάστοτε περιοχής. Ο ρόλος του φυσικού περιβάλλοντος υπήρξε σημαντικός στη διαμόρφωση ενός οικισμού και την οργάνωση του πολεοδομικού ιστού του, από τη μια για λόγους ασφάλειας και από την άλλη για την εξασφάλιση αναγκαίων φυσικών πόρων για τη διαβίωση των κατοίκων. Οι παραδοσιακοί οικισμοί, αναλόγως το ανάγλυφο και το υψόμετρό τους, διακρίνονται σε πεδινούς και παράκτιους (0 - 400μ. υψόμετρο), ημι-ορεινούς (400 - 600μ. υψόμετρο) και ορεινούς (>600μ. υψόμετρο). Μελετώντας την κατανομή των παραδοσιακών οικισμών στον ελληνικό χώρο, γίνεται αντιληπτό πως υψομετρικά το μεγαλύτερο ποσοστό βρίσκεται παράκτια, με την θάλασσα να λειτουργεί ως μέσο προστασίας και ορεινά με την προστασία να έγκειται στην δυσκολία πρόσβασης σε αυτούς. Σε μικρότερο ποσοστό αναπτύσσονται οι οικισμοί στις ημιορεινές περιοχές.

Η ανάγκη προσαρμογής σε διαφορετικές συνθήκες κλίματος και αναγλύφου οδήγησε σε εμφανείς διαφορές στη δομή των οικιστικών συνόλων, αλλά και στις τυπολογίες των κτιρίων τα οποία τα απαρτίζουν. Έτσι, οι κτιριακοί τύποι που συναντώνται στα ορεινά μέρη της Ελλάδας (όπως η Μακεδονία και η Θράκη) (εικόνα 1), όπου η αρχιτεκτονική καλείται να επιλύσει το έντονο ανάγλυφο και τις δριμείς κλιματολογικές συνθήκες, διαφέρει από εκείνους του νησιωτικού χώρου (όπως οι Κυκλάδες) (εικόνα 2), με το ιδιόμορφο κλίμα με τους ισχυρούς ανέμους και τα ζεστά και άνυδρα καλοκαίρια. Στην πρώτη μεν περίπτωση οι κατοικίες είναι προσανατολισμένες με τρόπο τέτοιο, ώστε να προσλαμβάνουν όσο το δυνατόν περισσότερη ηλιακή ακτινοβολία, κυρίως κατά τους χειμερινούς μήνες, ενώ στη δεύτερη περίπτωση, τα σπίτια έχουν μικρά παράθυρα και ανάλογο προσανατολισμό που ελαχιστοποιεί την έκθεσή τους στο δυνατό ήλιο και τους ανέμους.

Η επιλογή θέσης νέων οικισμών, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω γινόταν και βάσει της δύσκολης πρόσβασης, αλλά και των έντονων εδαφικών κλίσεων μιας περιοχής, ούτως ώστε να αποφεύγεται ο κίνδυνος πειρατικών επιδρομών (Μπούρας, 1982). Πιο αναλυτικά, στην περίπτωση της νησιωτικής Ελλάδας, για λόγους ασφάλειας από πειρατικές επιδρομές, οι οικισμοί παρουσιάζουν ιδιαίτερα οχυρωματικά χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα στις Κυκλάδες, τα μικρά σπίτια των οικισμών ανήκουν σε

Εικόνα 1
Η συνοικία Ντολτσό της πόλης της Καστοριάς

Εικόνα 2
Προστατευμένο σοκάκι στον οικισμό της Παροικιάς στην Πάρο

Εικόνα 3
Ο οχυρωματικός οικισμός της Αστυπάλαιας

Εικόνα 4
Ο οχυρωματικός οικισμός της Βάθειας στη Μάνη

συνεκτικά σύνολα με ενιαίο εξωτερικό οχυρωματικό μέτωπο, εκλείπουν οι αυλές, ενώ οι δημόσιοι χώροι περιορίζονται στους δρόμους κυκλοφορίας και τα μικρά πλατώματα, όταν το ανάγλυφο το επιτρέπει. Τα σπίτια βλέπουν προς το εσωτερικό, με μικρά ανοίγματα προς τα έξω, σχηματίζοντας έτσι ένα αμυντικό τείχος (εικόνα 3). Αντίστοιχα, σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας όπως η Μάνη, που κλονιζόταν από εσωτερικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των κατοίκων, η οχύρωση αντιμετωπίζεται στην κάθε κατοικία ξεχωριστά, με την κατασκευή σπιτιών με αμυντικό χαρακτήρα (των «Πυργόσπιτων»), τα οποία λόγω των μεγάλων αποστάσεων που αναγκαστικά τηρούσαν μεταξύ τους, διαμόρφωναν ιδιαίτερα διάσπαρτους οικισμούς (εικόνα 4).

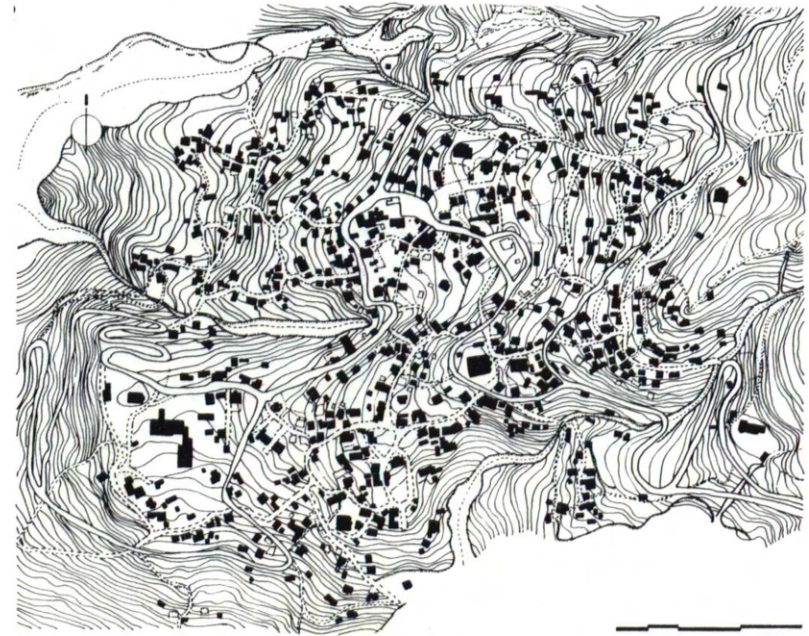
Τέλος, τα δομικά υλικά και ο τρόπος κατασκευής των κτισμάτων αποτελούν δύο ακόμα παράγοντες που μπορούν να διαφοροποιούνται αρκετά μεταξύ των παραδοσιακών οικισμών. Κατά κύριο λόγο, τα δομικά υλικά που χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή των κτιρίων προέρχονταν από τους τοπικούς φυσικούς πόρους της εκάστοτε περιοχής. Χαρακτηριστικά, η έλλειψη ξυλείας για οικοδομική χρήση στα νησιά, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στο είδος της αρχιτεκτονικής των οικισμών τους, με την πέτρα να υπερισχύει ως δομικό υλικό ακόμη και στην κατασκευή δωμάτων. Επίσης, κατά την περίοδο ανάπτυξης των παραδοσιακών οικισμών, όταν οι οικονομικές συνθήκες ήταν δυσχερείς οι τεχνίτες ήταν οι ίδιοι οι οικιστές. Όταν όμως οι οικονομικές συνθήκες το επέτρεπαν, οι τεχνίτες οργανώνονταν επίσης σε συνεργεία - ομάδες περιφερόμενων μαστόρων, τα «μπουλούκια», τα οποία επιτέλεσαν σημαντικό έργο στην εξάπλωση καθοριστικών αρχιτεκτονικών τεχνικών και μορφών σε ολόκληρες περιοχές (Μπούρας, 1982).

Β. Πολιτιστικοί / άυλοι παράγοντες

Στο πέρασμα των αιώνων, οι πολιτιστικοί / άυλοι παράγοντες διαμόρφωσης της δομής των παραδοσιακών οικισμών, βασίζονται στις οικονομικές, κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες κάτω από τις οποίες αναπτύχθηκαν οι οικισμοί. Από το 15^ο αιώνα και μετά οι ενετικές και τουρκικές κατακτήσεις δημιούργησαν νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες για τον ελληνικό πληθυσμό, με αποτέλεσμα να επηρεαστεί σημαντικά η αρχιτεκτονική και πολεοδομική φυσιογνωμία των οικισμών.

Την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η ηπειρωτική Ελλάδα υπήρξε ως επί το πλείστον αγροτική χώρα, με τον οθωμανικό πληθυσμό να κατοικεί κυρίως στα πεδινά και το χριστιανικό στις ημιορεινές και ορεινές περιοχές (Φιλιππίδης, 2007). Οι παραγωγικές δραστηριότητες διαφοροποιούνταν χωρικά σε αγροτικές, βιοτεχνικές και εμπορικές. Οι επιπτώσεις του νέου τρόπου οργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής γίνονται ορατές και στην πολεοδομική οργάνωση των οικισμών, οι οποίοι, ακολουθώντας τη μορφολογία του εδάφους, χαρακτηρίζονται πλέον από ελεύθερη διάταξη με ακανόνιστους δρόμους, γειτονιές και πλατώματα. Πρόκειται για μονοκεντρικούς κυρίως οικισμούς λίγων κατοίκων, με ένα κεντρικό πλάτωμα να αποτελεί τον τόπο συνάθροισης, όπου συνήθως βρίσκεται η εκκλησία, η αγορά και η κρήνη, ενώ γύρω από αυτό διαρθρώνεται ακανόνιστα - και σε συνάρτηση με το ανάγλυφο - ο υπόλοιπος οικισμός (διάγραμμα 2). Οι μεγαλύτεροι πληθυσμιακά οικισμοί συνήθως αποτελούνται από περισσότερα κέντρα με την αντίστοιχη διαμόρφωση τους σε γειτονιές (διάγραμμα 3). Τέλος, οι κατοικίες περιλαμβάνουν αυλές με προσκτίσματα για την εξυπηρέτηση των αγροτικών εργασιών, ενώ κάποιες φορές στους οικισμούς υπάρχει η κατοικία του ξένου επικυρίαρχου (Μπούρας, 1975).

Η πλεονεκτική θέση της Ελλάδας στη Μεσόγειο, οδηγεί κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, στη σημαντική ανάπτυξη του εμπορίου, με την οικονομική ευρωστία να ακολουθείται από μία κοινωνική ανακατάταξη. Οι κατοικίες της περιόδου αυτής χαρακτηρίζονται από αρχιτεκτονικά στοιχεία που συναντώνται σε Οθωμανικές και Ενετικές κατοικίες των ανωτέρων τάξεων, όπως π.χ. το τούρκικο κονάκι ή αλλιώς αρχοντόσπιτο, το οποίο συναντάται στη Βέροια, την Καστοριά αλλά και τη Λέσβο. Ταυτόχρονα, οι περιοχές κάτω από την κυριαρχία των Ενετών, όπως τα Επτάνησα, η Κρήτη και η Μονεμβασία, υιοθέτησαν το δυτικό τρόπο ζωής και η μορφή των οικισμών καθορίστηκε από τα δυτικά αρχιτεκτονικά ρεύματα (Μπούρας, 1982).

Διάγραμμα 2
Τοπογραφικό διάγραμμα του οικισμού της Πορταριάς
Οικισμός συγκεντρωμένος γύρω από ένα ισχυρό κέντρο

Διάγραμμα 3
Τοπογραφικό διάγραμμα του οικισμού της Ζαγοράς
Σύνθετος και πολύκεντρος πολεοδομικός σχηματισμός

Εικόνα 5
Ο παραδοσιακός οικισμός της Σύμης
με εμφανή την επίδραση του νεοκλασικισμού

Μετά την Επανάσταση του 1821 οι συνθήκες διαμόρφωσης των οικισμών αλλάζουν ξανά. Σε μια περίοδο αμφισβήτησης οποιουδήποτε κατάλοιπου της Οθωμανικής κυριαρχίας, υιοθετούνται στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος στοιχεία του δυτικού τρόπου ζωής. Το ρεύμα του νεοκλασικισμού κάνει την εμφάνισή του και τα στοιχεία του ενσωματώνονται τόσο στην πολεοδομική οργάνωση των οικισμών όσο και στα επιμέρους κτίσματα (Μπούρας, 1975). Στις μεγάλες πόλεις επικράτησε το νέο δυτικό ρεύμα, ενώ στη Μακεδονία, την Ήπειρο και τα νησιά, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική συνέχισε να ακμάζει ως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, μέχρις ότου η μορφολογική ασυνέπεια λόγω της επικράτησης του νεοκλασικισμού, να την οδηγήσει στην παρακμή (Μπούρας, 1982) (εικόνα 5).

Από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, οι παραδοσιακοί οικισμοί, όπως και οι υπόλοιποι οικισμοί της περιφέρειας, εμφάνισαν σημεία εγκατάλειψης λόγω του πολέμου, του φαινομένου της αστυφιλίας αλλά και της γενικότερης εσωτερικής μετανάστευσης στην Ελλάδα. Ειδικά τα τελευταία χρόνια, οι παραδοσιακοί οικισμοί αντιμετωπίζουν έντονα προβλήματα διατήρησης της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομικής τους φυσιογνωμίας, μέσα από δύο διαφορετικούς παράγοντες: την εγκατάλειψη και τις έντονες οικιστικές και περιβαλλοντικές πιέσεις (κυρίως λόγω τουριστικού ενδιαφέροντος). Για αυτό και η ανάγκη για την εφαρμογή μιας συντονισμένης πολιτικής προστασίας των παραδοσιακών οικισμών, που αποτελούν σημαντικό μέρος της κληρονομιάς της νεώτερης Ελλάδας, είναι επιτακτική.

1.3.Θεσμικό πλαίσιο προστασίας παραδοσιακών οικισμών

Οι παραδοσιακοί οικισμοί εντάσσονται, όπως προαναφέρθηκε, στο ευρύτερο περιβάλλον της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας και η προστασία τους θεσπίζεται τόσο από ευρωπαϊκές και διεθνείς συμβάσεις όσο και από μία σειρά νομοθεσιών του ελληνικού κράτους.

Οι σημαντικότερες διεθνείς συμβάσεις προστασίας που επηρεάζουν την αντιμετώπιση των ελληνικών παραδοσιακών οικισμών ξεκινούν με την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς με την **Χάρτα των Αθηνών / Carta del Restauro** (Παρίσι - **1943**) μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, με αφορμή τις μεγάλες καταστροφές κατά τη διάρκεια του. Το **1964** η μη κυβερνητική οργάνωση ICOMOS γέννησε τον **Χάρτη της Βενετίας**, στο περιεχόμενο της οποίας γίνεται αναφορά για την προστασία και την συντήρηση του παραδοσιακού πλαισίου ενός τόπου. Το **1985** υπογράφεται η **Σύμβαση της Γρανάδας** «Για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης» ως αποτέλεσμα της ευαισθητοποίησης της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής κοινότητας σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος. Ο σταθερός προσανατολισμός των κυβερνήσεων στην υλοποίηση των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης στα πλαίσια της ΕΕ οδηγεί στην θέσπιση κοινών διαδικασιών και στην καθιέρωση συνεργασίας μεταξύ των κρατών - μελών σε θέματα προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Λίγα χρόνια αργότερα, το **1992** με το άρθρο 128 της **Συνθήκης του Μάαστριχτ**, η διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας αναδεικνύονται σε πεδίο ενδιαφέροντος της ΕΕ, ενώ στην ιδρυτική συνθήκη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όπως τροποποιήθηκε με τις **συνθήκες του Μάαστριχτ**, του **Άμστερνταμ (1997)** και της **Νίκαιας (2001)**, περιλαμβάνονται διατάξεις σχετικές με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς που έχουν άμεση εφαρμογή στις έννομες τάξεις των κρατών - μελών.

Η ελληνική προσπάθεια θέσπισης κανονισμού περί της οικοδόμησης ξεκινά το 1923, με το νομοθετικό Διάταγμα **Ν.Δ. 17-7-1923/16-8-1923 (ΦΕΚ 228/Α΄/16-8-1923)**, περί σχεδίων πόλεων, χωρίς κάποια αναφορά στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Τα αξιόλογα οικιστικά σύνολα της χώρας και οι παραδοσιακοί οικισμοί, ρυθμίζονται για πρώτη φορά από τον **Κ.Ν. 5351/1932 (ΦΕΚ275/Α΄/24-8-1932) «Περί Αρχαιοτήτων»**, όπου προάγεται η αρχή της προστασίας μεμονωμένων, κυρίως, μνημείων προ του 1830, με κυρίαρχο αρχαιολογικό ή ιστορικό χαρακτήρα. Στη συνέχεια, το 1950 με το **Ν.1469/1950 (ΦΕΚ169/Α΄/7-8-1950) «Περί προστασίας ειδικής κατηγορίας**

οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830», έγινε δυνατή η προστασία ορισμένων ιστορικών συνόλων, όπως για παράδειγμα της Μυκόνου, της Ύδρας ή της Πάτμου, με τον χαρακτηρισμό τους ως «**τόπων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους**».

Η πρώτη προσπάθεια προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς συνολικά στον ελληνικό χώρο, γίνεται με το **ΓΟΚ 55 -Β.Δ. 9/30-9-1955(ΦΕΚ Α' 266)**, όπου δεν αναγράφεται συγκεκριμένος ορισμός για τους παραδοσιακούς οικισμούς, αλλά αναφέρεται σε «**περιοχές των οικισμών αξίας ιδιαίτερας προσοχής λόγω του φυσικού ή αρχιτεκτονικού περιβάλλοντος αυτών ή της ιστορικής ή της αρχαιολογικής ή τουριστικής σημασίας αυτών ή του εν γένει χαρακτήρος αυτών (κεντρικά πλατεία και αρτηρίες, κλπ.)**» και ορίζει τους περιορισμούς και τις υποχρεώσεις ως προς τα χαρακτηριστικά των όψεων των κτιρίων στους οικισμούς αυτούς.

Με το **Ν.Δ. 8/1973(ΦΕΚ 124/Α΄/ 9-6-1973) «Περί Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού»** ορίζεται η προστασία των αξιόλογων οικιστικών συνόλων. Συγκεκριμένα στο άρθρο 79 οι § 6 και 7 ορίζουν πως ολόκληροι οικισμοί ή τμήματα αυτών μπορούν να χαρακτηριστούν διατηρητέα για λόγους που συμπεριλαμβάνουν τον πολεοδομικό, αισθητικό και αρχιτεκτονικό τους χαρακτήρα και να ανασταλεί η οποιαδήποτε ενέργεια που θα μπορούσε να οδηγήσει σε αλλοίωση της εμφάνισής τους. Δύο χρόνια αργότερα, γίνεται αναφορά περί προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος (συμπεριλαμβανομένων και των παραδοσιακών οικισμών), με το **άρθρο 24 του Συντάγματος** της χώρας του **1975**, το οποίο ισχύει έως σήμερα και ορίζει ότι: «**Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός**». Παράλληλα, το άρθρο 4 καθορίζει λεπτομερέστερα τους όρους, τις διαδικασίες και τα μέτρα για την «**Προστασία αρχιτεκτονικής και φυσικής κληρονομιάς**» και συγκεκριμένα για την κήρυξη κτιρίων ως διατηρητέων και οικισμών ως παραδοσιακών. Η §1 του άρθρου 4 του **Ν.622/20-6-1977 (ΦΕΚ 171/Α)**, αντικαθιστώντας την §6 του άρθρου 79, εισάγει τον όρο «**παραδοσιακός οικισμός**» στη νομοθεσία. Πιο συγκεκριμένα ορίζει ότι: «**Δια Π.Δ/γμάτων εκδιδόμενων προτάσει του Υπουργού Δημοσίων Έργων κατόπιν ητιολογημένης εκθέσεως της κατά περίπτωσιν αρμοδίας Υπηρεσίας, δύναται προς διατήρησιν ιδιαίτερου ιστορικού, λαογραφικού, πολεοδομικού, αισθητικού ή και αρχιτεκτονικού χαρακτήρος να χαρακτηρίζονται κτίρια ως διατηρητέα ή οικισμοί ή τμήματα αυτών ως παραδοσιακοί και να θεσπίζονται**

όροι και περιορισμοί δομήσεως διάφοροι των δια του παρόντος Ν.Δ/τος καθοριζόμενων τοιούτων...».

Το Π.Δ. 594/1978 (ΦΕΚ 594/Δ'13-11-1978) «Περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών οικισμών τινών του Κράτους και καθορισμού των όρων και περιορισμών δόμησης των οικοπέδων αυτών» με τον χαρακτηρισμό 420 οικισμών ως παραδοσιακών, οριστικοποιεί το καθεστώς προστασίας των παραδοσιακών οικισμών. Στο άρθρο 2 του Π.Δ. καθορίζονται και οι ανάλογοι όροι δόμησης για τα συνεκτικά και διάσπαρτα τμήματα των οικισμών αυτών. Συμπληρωματικά, το άρθρο 32: «Απαλλοτριώσεις και διαμορφώσεις παραδοσιακών κτιρίων» του οικιστικού νόμου Ν.1337/1983 (ΦΕΚ 33/Α'14-3-1983), για την επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, αφαιρεί τη δυνατότητα αναστολής κατεδάφισης αυθαίρετων κατασκευών εντός παραδοσιακών οικισμών, προσπαθώντας με τον τρόπο αυτό να τους προστατεύσει από κάθε είδους αλλοίωση που είχε ήδη πραγματοποιηθεί. Στη συνέχεια, με το άρθρο 4 του ΓΟΚ Ν.1577/1985 (ΦΕΚ 210/Α'18-12-1985) «Προστασία αρχιτεκτονικής και φυσικής κληρονομιάς», όπως τροποποιήθηκε από τον Ν.2831/2000 (ΦΕΚ 140/Α'13-6-2000) προβλέπονται οι διαδικασίες για τον χαρακτηρισμό των παραδοσιακών οικισμών και των διατηρητέων κτιρίων ισχυροποιώντας περισσότερο το θεσμικό πλαίσιο προστασίας τους. Συμπληρωματικά, το Π.Δ. της 28/4/88 (ΦΕΚ 317/Δ'1988) «περί διατήρησης, επισκευής ή αποκατάστασης αρχιτεκτονικών και στατικών στοιχείων διατηρητέων κτιρίων» προβλέπει αυστηρές κυρώσεις για τις αυθαίρετες καταστροφές, αλλοιώσεις και κατεδαφίσεις διατηρητέων και παραδοσιακών κτισμάτων εντός παραδοσιακών οικισμών. Παρατηρούμε λοιπόν πως η νομοθέτηση του οικιστικού νόμου και του ΓΟΚ συμπληρωματικά με τα Π.Δ. που τους συνοδεύουν, μετά και από το διάταγμα χαρακτηρισμού των παραδοσιακών οικισμών του 1978, δημιουργεί ένα ισχυρό προστατευτικό νομοθετικό πλαίσιο. Το πλαίσιο αυτό έρχεται να συμπληρώσει η κύρωση δύο διεθνών συμβάσεων προστασίας πολιτιστικής κληρονομιάς. Πρώτα τίθεται σε ισχύ με τον Ν. 1126/81 (ΦΕΚ Α 32/10-2-1981) η Διεθνής Σύμβαση του Παρισιού, του 1972, για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς και σε δεύτερο χρόνο ο νόμος Ν.2039/1992 (ΦΕΚ 61/Α/13-4-1992) επικυρώνει την σύμβαση της Γρανάδας του 1985.

Η προσαρμογή των επιταγών της Σύμβασης της Γρανάδας σε χωροταξικό και πολεοδομικό επίπεδο, πραγματοποιείται με τους Ν.1650/1986 (ΦΕΚ 160/Α'16-10-1986) περί «Προστασίας των παραδοσιακών οικισμών μέσα από

τα νομοθετικά κείμενα της περιβαλλοντικής προστασίας», Ν. 2508/1997 (ΦΕΚ 124/Α'13-6-1997) «Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας» και Ν. 2742/1999 (ΦΕΚ 207/Α'7-10-1999) «Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη και άλλες διατάξεις». Στόχοι, λοιπόν, του χωροταξικού σχεδιασμού είναι η προστασία και η αποκατάσταση του περιβάλλοντος, η διατήρηση των οικολογικών και πολιτιστικών αποθεμάτων καθώς και η προβολή και ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας. Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί πως ενώ ο χωροταξικός σχεδιασμός θέτει τις βασικές κατευθύνσεις ως προς τον τρόπο προστασίας και ανάδειξης των παραδοσιακών οικισμών, το πώς θα αντιμετωπιστεί ο κάθε οικισμός ξεχωριστά ανάλογα με τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζει είναι αρμοδιότητα της εκάστοτε τοπικής αρχής.

Στο άρθρο 3 του Ν. 2831/2000 (ΦΕΚ 140/Α'13-6-2000) που αναθεωρεί το άρθρο 4 του Γ.Ο.Κ. Ν. 1577/1985, ορίζονται οι διαδικασίες για τον χαρακτηρισμό των οικισμών ως παραδοσιακών και των κτιρίων ως διατηρητέων, ισχυροποιώντας περισσότερο το θεσμικό πλαίσιο προστασίας καθώς και τα θεσμικά όργανα που αποφασίζουν για την προστασία και τους τρόπους ελέγχου αυτών. Ο ορισμός του παραδοσιακού οικισμού δεν δίνεται με σαφήνεια ούτε σε αυτό το νομοθέτημα. Ακόμη, ενώ δεν έχουν καθιερωθεί συγκεκριμένα τεκμήρια για την αναγνώριση και αξιολόγηση των παραδοσιακών οικισμών, δίνονται οδηγίες για τη διαδικασία προώθησης και επιβολής του χαρακτηρισμού αυτού, ενώ πολλές φορές ο χαρακτηρισμός ολοκληρώνεται συμπτωματικά. Η θεσμοθέτηση του ΝΟΚ Ν. 4067/9-4-2012 (ΦΕΚ 79/Α'9-4-2012) που αποτελεί μια ακόμη αναθεώρηση του ΓΟΚ του 2000, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα συμβάσεων δίνει μια νέα μορφή στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ειδικότερα, με το άρθρο 6 «Προστασία Αρχιτεκτονικής και Φυσικής Κληρονομιάς», για την ανάδειξη και προστασία των παραδοσιακών οικισμών, επιτρέπεται η τροποποίηση ή η αναθεώρηση του ισχύοντος ρυμοτομικού σχεδίου ακόμη κι αν οδηγεί σε μείωση της επιφάνειας κοινόχρηστων χώρων του οικισμού. Το γεγονός αυτό φανεώνει ότι το άρθρο του νόμου επιδιώκει την ολοκληρωμένη προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Στον πρώτο νόμο για την αντιμετώπιση της αυθαίρετης δόμησης, Ν.4178/2013 (ΦΕΚ 174/Α'8-8-2013) «Αντιμετώπιση της Αυθαίρετης Δόμησης - Περιβαλλοντικό Ισοζύγιο και άλλες διατάξεις» το άρθρο 13 ορίζει

τις προδιαγραφές τακτοποίησης μιας αυθαίρετης κατασκευής εντός παραδοσιακού οικισμού, δεδομένου ότι η εν λόγω κατασκευή δεν αντίκειται στους γενικούς μορφολογικούς κανόνες που τίθενται από τις ειδικές διατάξεις. Καταργείται από το άρθρο 125 *«Μεταβατικές και καταργούμενες διατάξεις»* του **Ν. 4495/2017 (ΦΕΚ 167/Α΄03-11-2017)** *«Έλεγχος και προστασία του Δομημένου Περιβάλλοντος και άλλες διατάξεις»*.

Παρατηρώντας την προσπάθεια προστασίας των παραδοσιακών συνόλων σε διεθνές και ελληνικό επίπεδο στην πορεία του χρόνου και με τα νέα για την κάθε εποχή δεδομένα, εντοπίζουμε ένα αποτελεσματικό θεσμικό πλαίσιο προστασίας. Το εν λόγω πλαίσιο αποτελεί ένα διαρκές ζητούμενο, το οποίο, μέσω αναθεωρήσεων και επαναπροσδιορισμών, θα πρέπει να είναι ταυτόχρονα αποτελεσματικό και αντιπροσωπευτικό, με γενικό και ειδικό χαρακτήρα, ώστε να υπάρχει μια ενιαία προστασία ανταποκρινόμενη στις διαφορετικές ανάγκες του εκάστοτε οικιστικού συνόλου και των χαρακτηριστικών του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

***Η εξέλιξη του οικισμού των Σπετσών
μέχρι και τον 18^ο αιώνα***

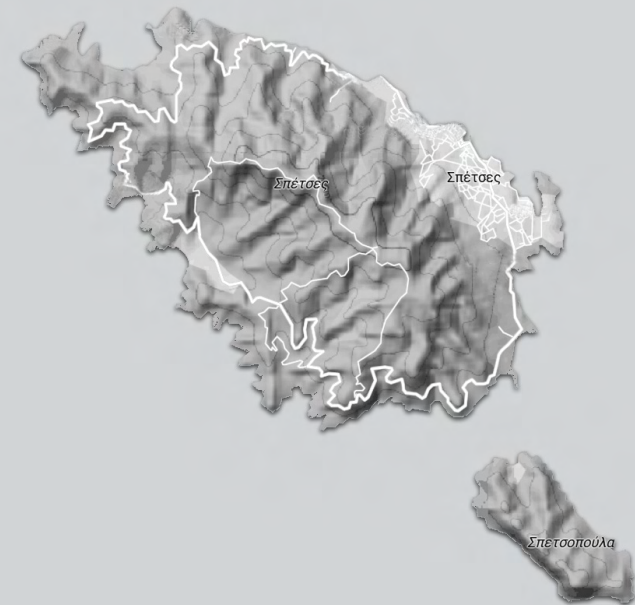

Χάρτης 2
Η θέση των Σπετσών στον Αργολικό κόλπο

2.1. Γενικά χαρακτηριστικά για το νησί των Σπετσών

Οι Σπέτσες είναι ένα νησί μεγάλης ιστορικής σημασίας του Μυρτώου Πελάγους, που γεωγραφικά ανήκει στις Δυτικές Σποράδες (Χάρτης 2). Ειδικότερα, πρόκειται για το τελευταίο νησί του Αργοσαρωνικού που βρίσκεται στα δεξιά της εισόδου του Αργολικού κόλπου, με γεωγραφικές συντεταγμένες $37^{\circ}15'31''\text{N}$ και $23^{\circ}7'51''\text{E}$, σε απόσταση 1,3 ναυτικών μιλίων από την ακτή της Ερμιονίδας και 46 ναυτικών μιλίων από το λιμάνι του Πειραιά στην Αττική. Το νησιωτικό σύμπλεγμα των Σπετσών απαρτίζεται από ακόμη πέντε νησίδες: τη Σπετσοπούλα, τον Άγιο Ιωάννη με τις δύο γειτονικές νησίδες του, καθώς και το Μικρό Μπούρμπουλο (Πετροκάραβο), λίγο πάνω από το βόρειο άκρο των Σπετσών.

Το νησί των Σπετσών εκτείνεται σε μόλις 22,5 τ.χλμ και έχει σχήμα ωοειδές, μέγιστου μήκους 7,2 χλμ και μέγιστου πλάτους 4,3 χλμ, ενώ χαρακτηρίζεται από σχετικά ήπιο ανάγλυφο με αρκετούς χαμηλούς λόφους κατά μήκος της έκτασής του και υψηλότερη κορυφή εκείνη του Προφήτη Ηλία (291μ.) κεντρικά του νησιού (Χάρτης 3). Η μεγαλύτερη έκταση του νησιού υπήρξε κατάφυτη από πεύκα, διαμορφώνοντας ένα πυκνό πευκοδάσος που εκτεινόταν από την κορυφή του βουνού έως την ακτή.

Χάρτης 3
Οι Σπέτσες

Πολλές από τις πευκόφυτες εκτάσεις ξεριζώθηκαν στο πέρασμα των αιώνων για να μετατραπούν σε καλλιεργήσιμες ή ξυλεία, ενώ το Βορειοανατολικό κυρίως άκρο του νησιού υλοτομήθηκε ιδιαίτερα εντατικά και απογυμνώθηκε τελείως με την ανάπτυξη της ναυπηγικής και της οικοδομικής του 19^{ου} αιώνα. Παρά τις προσπάθειες αναδάσωσης της απογυμνωμένης γης τον 20^ο αιώνα, οι πυρκαγιές των περασμένων δεκαετιών κατέστρεψαν μεγάλο μέρος του πευκοδάσους, το οποίο βρίσκεται πλέον σε διαδικασία φυσικής αναδάσωσης (Γαλέττας & Μπουζουμπάρδη, 2004). Τη χλωρίδα του νησιού συμπληρώνουν κυπαρίσσια, χαρουπιές, κουμαριές και διάφορα είδη θάμνων, όπως σκίνα και θυμάρια, καθώς και διάφορα αρωματικά φυτά, όπως θρούμπι, ρίγανη κ.ά. Τα είδη ζώων που συναντώνται στο νησί είναι λαγοί και διάφορα είδη πτηνών, όπως ορτύκια, μπεκάτσες, πέρδικες, κ.ά (Γαλέττας & Μπουζουμπάρδη, 2004). Τέλος, όσον αφορά το έδαφος του νησιού, είναι ως επί το πλείστον αργιλώδες και παλαιότερα καλλιεργούνταν σε αρκετά μεγάλη έκταση. Στο νησί ευδοκιμούν τα ελαιόδεντρα, οι αμυγδαλιές, οι συκιές, τα αμπέλια, τα δημητριακά και από τα εσπεριδοειδή, κυρίως οι λεμονιές, λόγω του μεσογειακού κλίματος του νησιού, με τους ήπιους χειμώνες και τα θερμά καλοκαίρια.

Σήμερα, το νησί αποτελεί αυτόνομο δήμο ο οποίος συστάθηκε το 1934 μετά από την αναγνώριση ως δήμο της Κοινότητας Σπετσών, μια τιμητική διάκριση που παραχωρήθηκε από το Κράτος στο νησί λόγω της συμβολής του στην επανάσταση του 1821. Ο εν λόγω δήμος ανήκει στην περιφέρεια Αττικής και παρέμεινε αμετάβλητος τόσο με την εφαρμογή του σχεδίου Καποδίστρια το 1997 όσο και του σχεδίου Καλλικράτη το 2010 (Βικιπαίδεια). Στο δήμο Σπετσών περιλαμβάνονται το νησί των Σπετσών και οι κοντινές του νησίδες, η νήσος Βελοπούλα (ή Παράπολα), καθώς επίσης και η νήσος Φαλκονέρα, ενώ έδρα του δήμου αποτελεί ο ομώνυμος κύριος και μοναδικός οργανωμένος οικισμός του νησιού, οι Σπέτσες, οι οποίες αποτελούν το αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2021 της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, ο μόνιμος πληθυσμός των Σπετσών ανέρχεται στους 3.748 κατοίκους (1.833 άνδρες και 1.915 γυναίκες), ελάχιστα μειωμένος από την απογραφή του 2011 (4.027 κάτοικοι), ενώ η πυκνότητά του αγγίζει τους 181,4 κατοίκους ανά τ.χλμ..

Η οικονομία των Σπετσών στηρίζεται κατά κύριο λόγο στον τουρισμό, με τον τριτογενή τομέα πρωτίστως και το δευτερογενή ακολούθως, να είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένοι λόγω αυτού (υπηρεσίες, βιοτεχνικές μονάδες, αλλά

και οικοδομική δραστηριότητα για την κάλυψη των τουριστικών αναγκών). Το ποσοστό του ενεργού πληθυσμού που απασχολείται στον πρωτογενή τομέα και ειδικότερα στη γεωργία, την κτηνοτροφία και την αλιεία, είναι συγκριτικά πολύ μικρότερο από τους άλλους δύο τομείς, με τα παραχθέντα προϊόντα να προορίζονται για ιδιωτική κυρίως κατανάλωση.

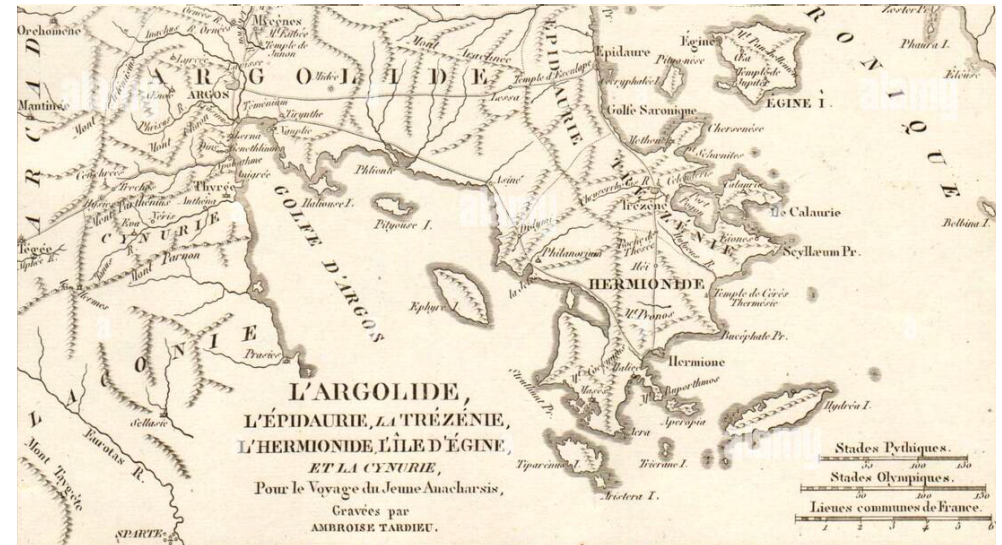
Η μεγάλη ιστορική και αρχιτεκτονική αξία του οικισμού των Σπετσών, καθώς και η ιδιαίτερη γεωμορφολογία του νησιού και το πυκνό πευκοδάσος του, αναγνωρίστηκαν και αποτέλεσαν τους θεμελιώδεις παράγοντες για τη νομική προστασία του τόπου. Η πρώτη προσπάθεια στην κατεύθυνση αυτή πραγματοποιήθηκε το 1967, με την Υ.Α. 10977/16-5-67 (ΦΕΚ 352/Β'/31-5-67), όπου το τότε Υπουργείο Πολιτισμού, ως αρμόδιος φορέας, κήρυξε ολόκληρο το νησί των Σπετσών ως Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΦΚ).

2.2. Οι απαρχές της κατοίκησης (Προϊστορία - 15ος αι. μ.Χ.)

Οι Σπέτσες αναφέρονται από τον Πausanias (2^{ος} μ.Χ. αιώνας) στο έργο του «Ελλάδος Περιήγησις» ως νησί με την ονομασία «Πιτυούσα», εξαιτίας των πολλών πεύκων που υπάρχουν στο νησί (Ορλάνδος, 1878). Ο Ρωμαίος γεωγράφος Πλίνιος έναν αιώνα αργότερα, παραθέτει ολόκληρο κατάλογο των νησιών του Αργοσαρωνικού κόλπου, με τις Σπέτσες να αναφέρονται ως «Τιπάρηνος» (χάρτης 4), όνομα με το οποίο είναι καταχωρημένες σε πολλούς βενετσιάνικους και ολλανδικούς χάρτες του 17^{ου} αιώνα (Ορλάνδος, 1878). Για τη σημερινή ονομασία του νησιού υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές: σύμφωνα με την πρώτη, η αρχαία ονομασία Πιτυούσα ως αρβανίτικος γλωσσικός αναγραμματισμός μετατρέπεται στον όρο «Πέτσα» ο οποίος φτάνει στο σήμερα ως «Σπέτσες». Η δεύτερη εκδοχή αποτελεί την άποψη του Έλληνα ιστορικού και λεξικογράφου Βυζάντιου Σκαρλάτου, στην οποία υποστηρίζει πως το νησί πήρε το όνομά του από την ιταλική λέξη *resce* ή *rescia* (ψάρι) «καθ' όσον όντως η νήσος αυτή είναι εξαιρετως ιχθυόεσσα». Τέλος, σύμφωνα με τον ιστορικό Ανάργυρο Α. Χατζηαναργύρου η σημερινή ονομασία του νησιού προήλθε από ναυτικούς του Μεσαίωνα, Πεισάτες, Καταλανούς, Γενουήσιους και Ενετούς, καθώς οι Φράγκοι έγραφαν «*Isola di Spezzie* ή *Spezie*» (χάρτης 5), δηλαδή «Νήσος των Αρωμάτων», λόγω των πολλών αρωματικών φυτών της (Ένωση Σπετσιωτών, 2019).

Η αναφορά του νησιού από τον Πausanias φανερώνει τη μακρά ιστορία κατοίκησης των Σπετσών. Τα παλαιότερα αρχαιολογικά ευρήματα που ανακαλύφθηκαν στην περιοχή χρονολογούνται ήδη από τη Μεσολιθική - Νεολιθική περίοδο (περίπου 10.000 - 3.500 π.Χ.)¹, ενώ πολυάριθμα είναι εκείνα της Πρωτοελλαδικής περιόδου (3^η χιλιετία π.Χ.). Ίχνη κτιρίου τα

¹ Οι Σπέτσες εξακολουθούν μέχρι και το τέλος της Μεσολιθικής εποχής (8.000 π.Χ.) να συνδέονται με μια στενή λωρίδα γης με την απέναντι ακτή στο ύψος της σημερινής Κόστας. Από την περίοδο αυτή έχουμε μερικές λεπίδες από πυριτόλιθο, που κάποιοι από τους προϊστορικούς κυνηγούς άφησαν γύρω από πηγές νερού, στη βόρεια ακτή του νησιού. (Κύρου, 1998)

Χάρτης 4
Τμήμα χάρτη των νησιών του Αργολικού και Σαρωνικού κόλπου
Tardieu, 1832

Χάρτης 5
Τμήμα χάρτη των νησιών του Αργολικού και Σαρωνικού κόλπου
Mallet, 1683

Εικόνα 6
Σημερινή όψη παρατηρητηρίου
στην ανατολική πλευρά των Σπετσών

οποία αποκαλύφθηκαν σε αρχαιολογική ανασκαφή αποτελούν τις πρώτες ενδείξεις ύπαρξης μόνιμου πληθυσμού ήδη από το 2.300 π.Χ.². Οι πρώτοι εποικιστές των Σπετσών, σύμφωνα με τον αρχαιολόγο και ακαδημαϊκό Α. Ορλάνδο, ήταν οι Κάρες, λαός της Πελοποννήσου, που ύστερα από την εκδίωξή τους από τα γειτονικά παράλια της Ερμιονίδας από μεταναστευτικά φύλα Δρυόπων, εγκαταστάθηκαν στην περιοχή. Η στενή σχέση του νησιού με τις πόλεις της Πελοποννήσου είναι γεγονός ήδη από εκείνη την εποχή, όπου χάρη στη γεωγραφική του θέση στον Αργολικό κόλπο και της ύπαρξης υδάτινων πηγών, αποτελούσε σταθμό ανεφοδιασμού των πλοίων που κατευθύνονταν προς τις αργολικές και λακωνικές ακτές (Δήμος Σπετσών). Το γεγονός αυτό είναι φανερό ακόμα και μετά από περίπου μια χιλιετία αδράνειας, όταν το νησί παρουσιάζει ίχνη επανακατοίκησης, με μικρούς οικισμούς της ύστερης Μυκηναϊκής περιόδου (13^{ος} - 12^{ος} π.Χ. αι.) κοντά στις υδάτινες πηγές των βορειοανατολικών ακτών του (Κύρου, 1998).

Την κλασική εποχή γίνεται εμφανής η στρατηγική θέση του νησιού στο Αιγαίο Πέλαγος, καθώς έχουν εντοπιστεί ίχνη πέτρινων παρατηρητηρίων και φρουκτωριών που χρονολογούνται από την εποχή του Πελοποννησιακού Πολέμου (431 - 404 π.Χ.) (εικόνα 6). Πρόκειται για πέτρινες κατασκευές σε όλη την έκταση του νησιού, που αποτελούν μέρη ενός ευρύτερου δικτύου με σκοπό την εποπτεία του Αιγαίου πελάγους και τη μετάδοση σημαντικών μηνυμάτων για την προστασία του νησιού και των κοντινών περιοχών από επιδρομές (Μαχαιράς, 2012).

Κατά τους Ελληνιστικούς, Ρωμαϊκούς και Πρωτοβυζαντινούς αιώνες (3^{ος} π.Χ. - 6^{ος} μ.Χ.), τα σημαντικά ευρήματα που ήρθαν στο φως δηλώνουν την ύπαρξη μόνιμου οικισμού στο νησί αλλά και την υλική και πνευματική του ευημερία. Μετά το 396 μ.Χ. κύματα προσφύγων φτάνουν στο νησί, το οποίο αναδεικνύεται στην τρίτη μεγαλύτερη πόλη της Αργολίδας, μετά το Άργος και την Ερμιόνη. Τον οικισμό της μεγάλης αυτής ακμής συνθέτουν δυο μεγάλοι πρωτοχριστιανικοί ναοί, νεωλκείο, συγκροτήματα θερμών λουτρών, αγγειοπλαστικά εργαστήρια, πυκνή οίκηση, αλλά και ένας εκτεταμένος προσφυγικός οικισμός (Κύρου, 1998).

Οι επάλληλες επιδρομές των επόμενων αιώνων καταστρέφουν το νησί,

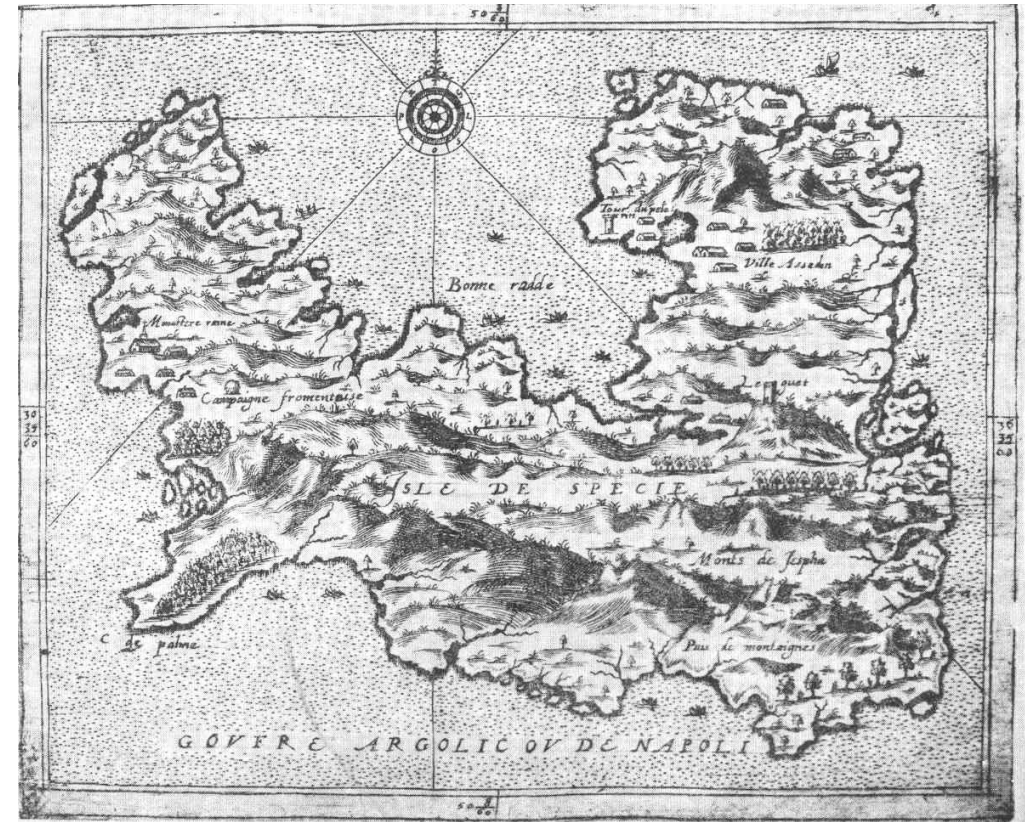
² Οι αρχαιολογικές έρευνες αποκάλυψαν ακόμη όστρακα αγγείων, φιάλες, πιθοειδή δοχεία και άφθονα άλλα κεραμικά είδη που χρονολογούνται από εκείνη την περίοδο.

με κορύφωση το 1033 όπου έχουν πυκνώσει οι επιδρομές των Σαρακηνών στα ελληνικά παράλια, αφήνοντας την παραλιακή πόλη των Σπετσών πλέον κατεστραμμένη και πτωχευμένη. Οι λίγοι εναπομείναντες κάτοικοι (περίπου 200 οικογένειες), με τα λίγα μέσα που διαθέτουν, αποφασίζουν να εγκαταλείψουν την ερειπωμένη και ευάλωτη παραλιακή πόλη και να μεταφερθούν σε ψηλότερη και πιο ασφαλή τοποθεσία, εξασφαλίζοντας αναγκαίο χρόνο για την οργάνωση της άμυνάς τους σε κάθε νέα επίθεση (Ορλάνδος, 1878).

Για τις επόμενες περιόδους δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες σχετικά με την κατοίκηση στο νησί των Σπετσών. Λαμβάνοντας υπόψη την ασταθή κατάσταση που επικρατούσε με τις συχνές πειρατικές επιδρομές στην ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου, προκύπτει πως οι οικισμοί που δημιουργήθηκαν ανά περιόδους σε διάφορα μέρη του νησιού, καταστράφηκαν ή εγκαταλείφθηκαν μαζικά από τους κατοίκους τους, οι οποίοι αναγκάζονταν να καταφύγουν σε ασφαλέστερα μέρη της ηπειρωτικής χώρας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, ο πληθυσμός του νησιού να αλλάζει διαρκώς, αφού σε περιόδους ηρεμίας και χάρη στην ευνοϊκή τοποθεσία του, νέος πληθυσμός ερχόταν να εγκατασταθεί, μέχρι την επόμενη πειρατική επιδρομή που θα τους ανάγκαζε να εγκαταλείψουν το νησί ξανά (Παπαγεωργίου, 1984).

Στην εποχή της Φραγκοκρατίας (1204 - 1460) οι Σπέτσες περιέρχονται στην κυριαρχία των Ενετών, όμως οι διαρκείς πειρατικές επιδρομές συνεχίζουν να καθιστούν τη μόνιμη εγκατάσταση πληθυσμού στο νησί αδύνατη μέχρι το 15^ο αιώνα. Λόγω έλλειψης περαιτέρω στοιχείων, οι απόψεις των ιστορικών της εποχής δίστανται ως προς τον ακριβή χρόνο επόικησης του τόπου, όμως σύμφωνα με ένα παλιό ενετικό χάρτη των Σπετσών (χάρτης 6) στο νησί την περίοδο 1410 - 1420 υπήρχε ένας οικισμός σε παραπλήσια τοποθεσία με εκείνη των προηγούμενων αιώνων, στη βορειοανατολική πλευρά του νησιού.

Μετά την πρώτη πτώση του Δεσποτάτου του Μορέως στους Οθωμανούς το 1460 και την παγίωση της οθωμανικής κυριαρχίας στην ανατολική πλευρά της Πελοποννήσου, λαμβάνει χώρα μεγάλο εποικιστικό κύμα από Πελοποννήσιους πρόσφυγες στα νησιά των Σπετσών και της Ύδρας, που ως ασημαντα, τους παρέχουν καταφύγιο (Ορλάνδος, 1878).

Χάρτης 6
Χάρτης των Σπετσών του 1520 περίπου του χαρτογράφου André Thevet, βασισμένος σε σχέδιο του γεωγράφου C. Buondelmonti, που επισκέφθηκε το νησί μεταξύ 1410 - 1415

Χάρτης 7
Θέση οχυρού οικισμού Καστελίου

2.3. Ο πρώτος οχυρός οικισμός - Καστέλι (16ος - 18ος αι.)

Η συμβίωση μεταξύ των προσφύγων πάνω στο νησί είναι αρμονική, αλλά η πειρατική απειλή τους αναγκάζει να βρουν προστασία από τις εχθρικές επιδρομές. Έτσι, μέσα στο 16^ο αιώνα ιδρύεται ο νέος οικισμός, το «Καστέλι», στα ερείπια του παλαιότερου οικισμού των περασμένων αιώνων³, σε απόσταση 1500μ. από το φυσικό λιμάνι της Μπάλιτζας και 200 μ. από τη βορειοανατολική ακτή του νησιού (χάρτης 7). Πρόκειται για μία φυσική οχυρωματική θέση πάνω σε λόφο με ευρύ πεδίο ορατότητας προς τον Αργολικό και το Σαρωνικό κόλπο, αλλά ταυτόχρονα προστατευμένη από το ανοιχτό πέλαγος, παρέχοντας ασφάλεια από τις πειρατικές επιδρομές (Γαλέττας & Μπουζουμπάρδη, 2004). Από την πλευρά του Βορρά ο οικισμός προσανατολίζεται προς τη θάλασσα διατηρώντας οπτική επαφή με αυτή, ώστε να γίνονται αντιληπτοί οι πειρατές, ενώ από την πλευρά του Νότου υπάρχει πυκνό πευκοδάσος που παρέχει καταφύγιο σε περίπτωση επιδρομής. Εκατέρωθεν του λόφου βρίσκονται δύο μικρές χαράδρες - ρέματα (του Αγίου Γεωργίου και της Κουνουπίτσας) που καθιστούν αδύνατη την πρόσβαση του εχθρού στο εσωτερικό του οικισμού (Γαλέττας & Μπουζουμπάρδη, 2004).

³ Σε χάρτη του Piacenza, του 1668, το Καστέλι εικονίζεται με το όνομα Lentico (L'antico = το αρχαίο) ενώ σε άλλο χάρτη του σημειώνεται στον κόλπο της Ζωγεριάς μικρός οικισμός με την ένδειξη Nuvi) (Φιλήντρα, 1985)

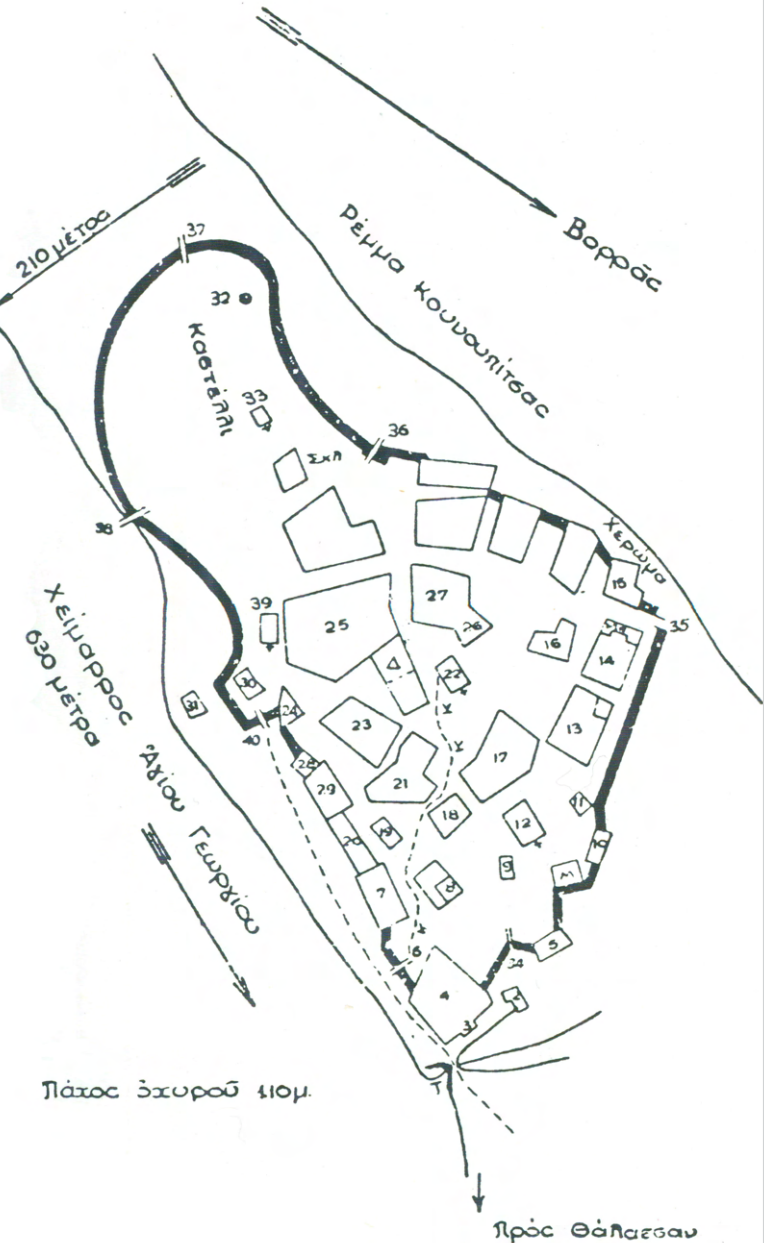
Η οχύρωση του νέου οικισμού, πέραν της φυσικής προστασίας που παρέχει η μορφολογία του εδάφους, ενισχύεται με περιμετρικό τείχος, όπως σε όλους τους αντίστοιχους νησιωτικούς οικισμούς της περιόδου αυτής (διάγραμμα 4). Το τείχος πάχους περίπου 1.10μ., περικλείει μία περιοχή μήκους 620μ. περίπου, πλάτους 230 - 350μ. και διαθέτει 7 πύλες εισόδου κατά μήκος της έκτασής του, στα σημεία που το επιτρέπει το έδαφος. Στο βορειοανατολικό του άκρο βρίσκεται προστατευτικός πύργος (3) με ανασυρόμενη γέφυρα (1), ενώ στο νοτιότερο, οι μελετητές υποστηρίζουν την ύπαρξη οχυρού (Φιλήντρα, 1985). Τα περισσότερα περιμετρικά σπίτια του οικισμού είναι χτισμένα σε σειρά και σε πολλά σημεία, κυρίως στη βόρεια και βορειοανατολική πλευρά, εφάπτονται μεταξύ τους αποτελώντας τμήματα του τείχους ενισχύοντας περισσότερο την οχύρωση του οικισμού.

Το κρημνώδες έδαφος της περιοχής και οι μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες της εποχής αποτελούν τους βασικούς παράγοντες διάρθρωσης του οικισμού⁴. Οι κατοικίες είναι μικρές, λιτές και συνήθως προσανατολίζονται προς την Ανατολή για λόγους αερισμού, ηλιασμού αλλά και άμεσης οπτικής επαφής με τη θάλασσα, με σκοπό την προετοιμασία των κατοίκων σε περίπτωση εμφάνισης απειλής. Τοποθετημένες κοντά η μία στην άλλη, διαμορφώνουν ένα πυκνό δίκτυο δομημένων και αδόμητων χώρων, με το πυκνότερο τμήμα να βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του οικισμού. Τη συνεκτικότητα του οικιστικού συνόλου συμπληρώνει το δίκτυο κυκλοφορίας, με δρόμους αρκετά στενούς και δαιδαλώδεις, ώστε να εμποδίζεται η απρόσκοπτη προσπέλαση από κάθε είδους επιδρομείς, αλλά παράλληλα να διευκολύνεται η διαφυγή των κατοίκων μέσω της νότιας πύλης προς το πευκοδάσος. Ο κεντρικός δρόμος σύνδεσης του Καστελίου με την ακτή, διέρχεται από τις βόρειες πύλες και ακολουθεί καμπύλη πορεία στο εσωτερικό του οικισμού. Περνώντας ανάμεσα από κατοικίες, οδηγεί διαδοχικά στην εκκλησία των Ταξιαρχών, τη Δημογεροντία (ή Καντζελαρία), τα εμπορικά καταστήματα και καταλήγει στην εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου (Μητρόπολη). Στο σημείο αυτό, ο υπαίθριος χώρος διαμορφωμένος σε ένα είδος πλατείας, αποτελεί τον πυρήνα της πολιτικής, εμπορικής και κοινωνικής ζωής του Καστελίου (Φιλήντρα, 1985).

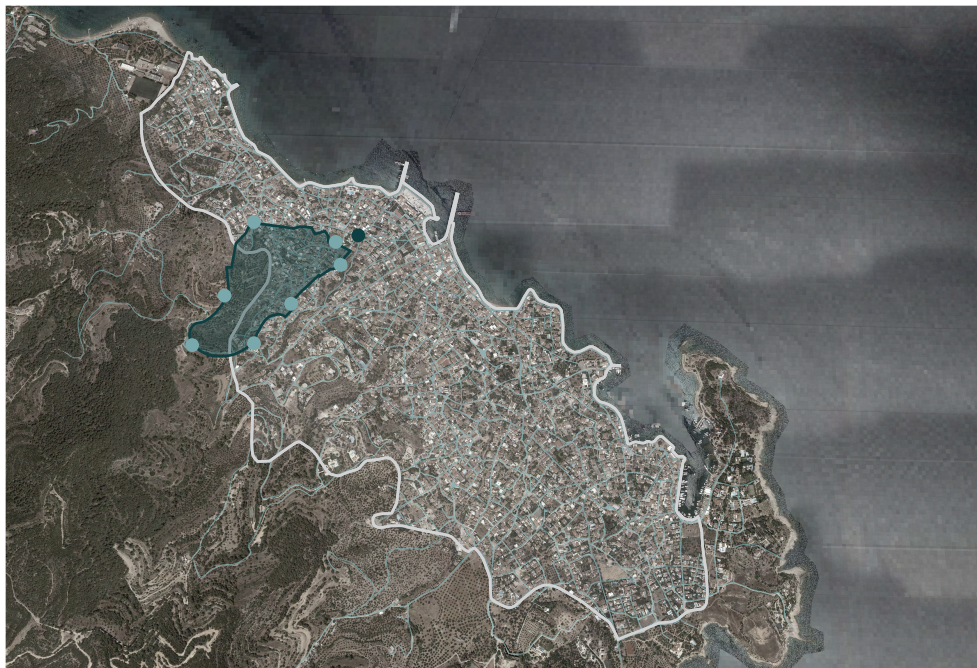
4 Οι επάλληλες ερμηνύσεις των περισσότερων κατοικιών λόγω των ασταθών κοινωνικών συνθηκών είναι εμφανείς από τις πρόχειρες περιφράξεις των ιδιοκτησιών, με χαμηλές ξερολιθιές (Δημητριάδης, 1954)

Υπόμνημα

- 1 Γέφυρα Αγίου Γεωργίου
- 2 Οικία Λαμπράκη
- 3 Πύργος
- 4 Οικία Χατζηαναγύρου
- 5 Οικία Γκίνη
- 6 Πύλη οχυρού
- 7 Οικία Παν. Λαμπράκη
- 8 Οικία Παναγ. Ντοσμίνη
- 9 Οικία Σ. Δρίβα
- 10 Οικία Μπουλουγούρη
- 11 Οικία Δημ. Δρίβα
- 12 Αγία Τριάδα
- 13 Οικία Τσάνα
- 14 Οικία Μπούκουρη
- 15 Χέρωμα
- 16 Οικία Κοκκόλη
- 17 Ξενώνας ή Οικία Μπούμπουλη
- 18 Οικία Παν. Δρίβα
- 19 Οικία Ν. Δρίβα
- 20 Οικία Ν. Κωνσταντάκη
- 21 Οικία Λαδώνη Ν. Ορλώφ
- 22 ΤαξίARCHAI
- 23 Οικία Μ. Σπύρου
- 24 Κρεοπωλεία & Κουρείο
- 25 Οικία Μ. Ντούρντα, Κ. Αντώνη, Α. Βρελλού, Ι. Μπίνια, Δραπανιώτου
- 26 Οικία Κόκκορη
- 27 Οικία Α. Θυμαρά
- 28 Οικία Γεωργίου Γκρίτσα
- 29 Οικία Σύρμα
- 30 Οικία Χαρ. Κατσαφίδα
- 31 Οικία Γ. Κρητικού
- 32 Ανεμόμυλος
- 33 Άγιος Βασίλειος & Θέση Ακροπόλεως
- 34 Πύλη οχυρού
- 35 Πύλη οχυρού
- 36 Πύλη οχυρού
- 37 Πύλη οχυρού
- 38 Γέφυρα & Πύλη οχυρού
- 39 Παναγία
- 40 Πύλη οχυρού
- Μ Οικία Μπούκουρη
- Δ Παλαιά Δημογεροντία
- ΜΜ Μητροπολιτικό Οίκημα
- ΣΧ Σχολείο

Διάγραμμα 4
Χάρτης Καστελίου
Σχεδιάσμα Β. Κεσσέ

- Περίγραμμα οχυρού οικισμού Καστελίου
- Σημεία πύλης οχυρού οικισμού Καστελίου
- Σημείο παλιάς γέφυρας οχυρού οικισμού Καστελίου

Διάγραμμα 5
Περίγραμμα οχυρού οικισμού Καστελίου
στον σημερινό χάρτη του οικισμού

Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, μετά τη δεύτερη και οριστική ανάκτηση της Πελοποννήσου από τους Οθωμανούς (1715) και την παρακμή των Ενετών, οι Σπέτσες περνούν και αυτές υπό την κυριαρχία τους. Την περίοδο εκείνη καταφεύγουν στο νησί πρόσφυγες από το Ναύπλιο και τη Μονεμβασία (έμποροι, τεχνίτες, ναυπηγοί), καθώς και από άλλα μέρη της Πελοποννήσου, όπως την Τσακωνιά, την Ερμιονίδα και την ευρύτερη περιοχή των γειτονικών ακτών. Σύμφωνα με τον Ανάργυρο Α. Χατζηαναργύρου το 1750 ο οικισμός αριθμούσε 500 κατοικίες στις οποίες υπολογίζεται ότι στεγάζονταν περίπου 3000 άτομα. Εκείνη η περίοδος αποτελεί την πρώτη περίοδο ακμής του οικισμού. Στο διάστημα αυτό οι κάτοικοι ανακαλύπτουν τις δυνατότητες που προσφέρει η θάλασσα και έχοντας πλέον την τεχνογνωσία, στρέφονται προς τη ναυτιλία. Έτσι οι Σπετσιώτες, οι οποίοι αρχικά ήταν κτηνοτρόφοι, μέσα στις επόμενες δεκαετίες διαπρέπουν στην αλιεία και το θαλάσσιο εμπόριο.

Στο Ρωσοτουρκικό πόλεμο (1768 - 1774) οι Σπέτσες ενώθηκαν με τις Ελληνορωσικές δυνάμεις, συμμετέχοντας στην Επανάσταση της Πελοποννήσου, των «Ορλωφικών» το 1769. Η καταστολή της Επανάστασης είχε ως αποτέλεσμα την επιδρομή Τουρκαλβανών από το Ναύπλιο οι οποίοι έκαψαν και κατέστρεψαν συθέμελα τον οικισμό του Καστελίου, αφήνοντας μόνο την παλιά εκκλησία της κοινότητας, αιχμαλωτίζοντας και σκοτώνοντας τους κατοίκους. Οι επιζήσαντες της επιδρομής διέφυγαν στη γειτονική Ύδρα που είχε μείνει ανέπαφη, τα Κύθηρα και την Πελοπόννησο, με αποτέλεσμα την ολοκληρωτική ερήμωση του νησιού.

Μετέπειτα της καταστροφής αυτής το Καστέλι θυμίζει ελάχιστα εκείνο του 18^{ου} αιώνα με τα όρια του να διευρύνονται και να ενώνονται με τα μεταγενέστερα τμήματα του οικισμού (διάγραμμα 5). Το περιμετρικό τείχος είναι πλήρως κατεστραμμένο, ενώ οι ελάχιστες σωζόμενες παλιές κατοικίες παραμένουν αφανείς ανάμεσα στις νεότερες κατασκευές. Σε αντίθεση με την παρακμή του οχυρού οικισμού, οι εκκλησίες του (Αγία Τριάδα, Ταξιάρχες, Κοίμηση της Θεοτόκου και Άγιος Βασίλειος) είναι ακόμη σε καλή κατάσταση (Φιλήντρα, 1985).

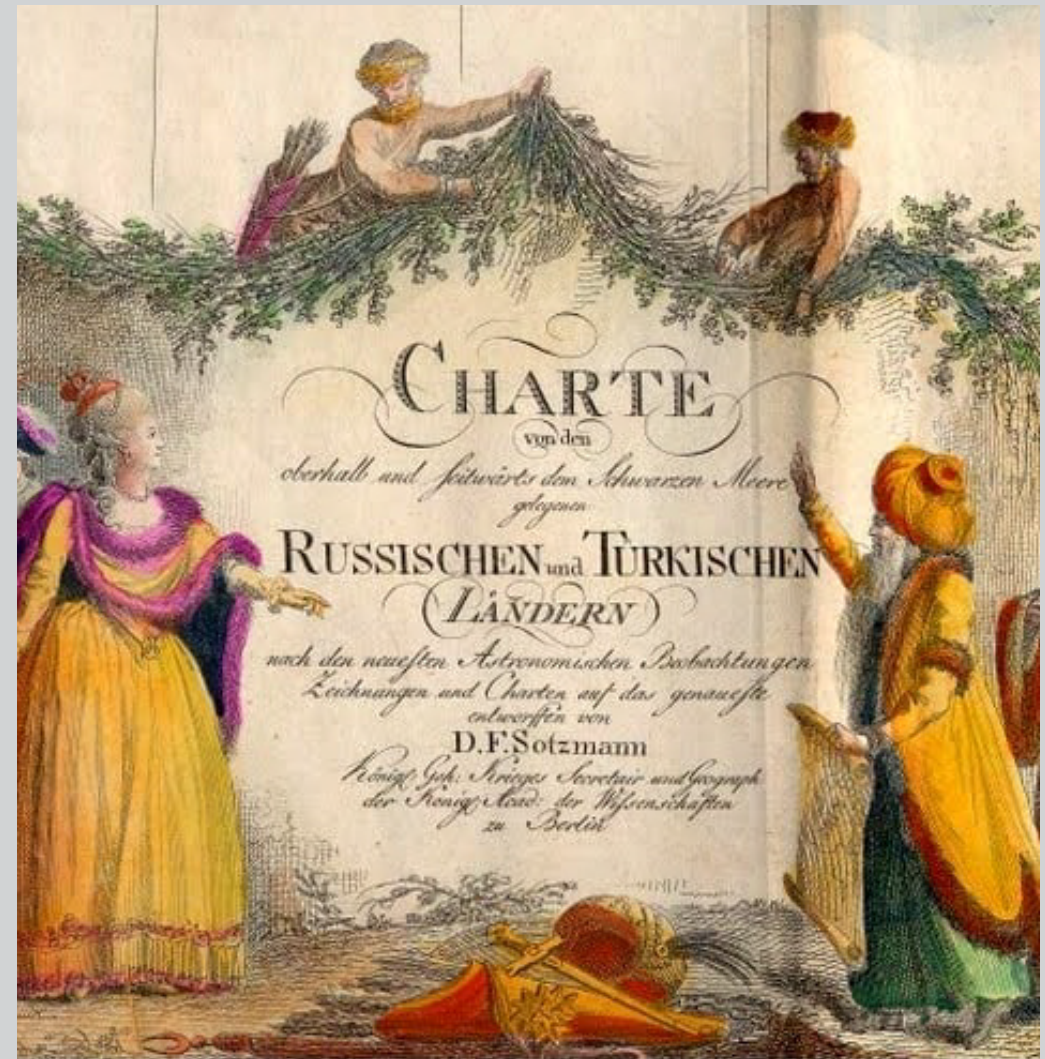

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

***Η ανάπτυξη του παράλιου οικισμού
(18ος - 19ος αιώνας μ.Χ.)***

3.1. Οι κοινωνικοί παράγοντες διαμόρφωσης του χώρου

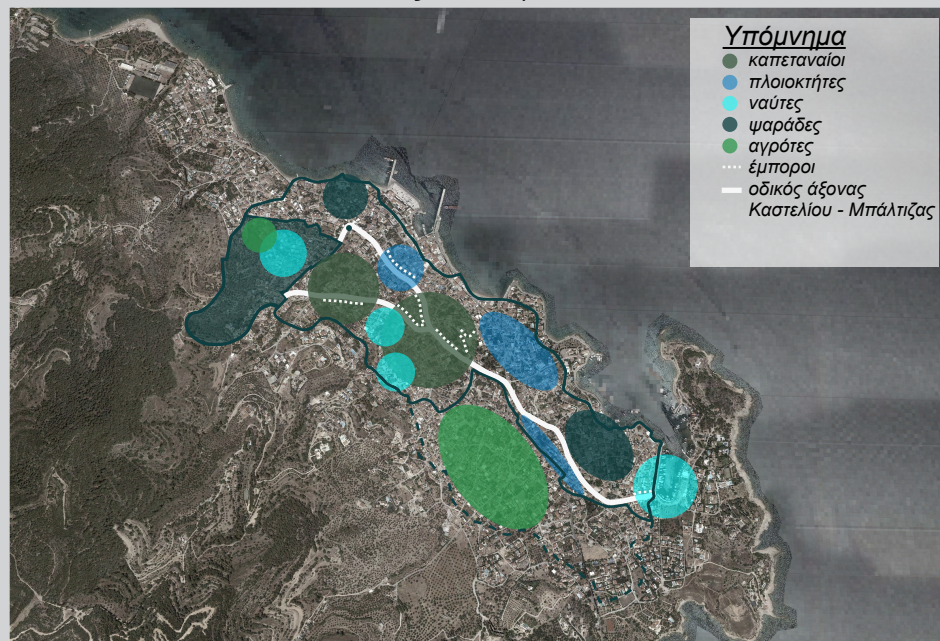
Τέσσερα χρόνια μετά τα γεγονότα των «Ορλωφικών» ο πόλεμος μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας τελειώνει με τη σύναψη της ειρηνευτικής συνθήκης Κιουτσούκ-Καϊναρτζί το 1774 μεταξύ των δύο αυτοκρατοριών (εικόνα 7). Η συνθήκη αυτή εξασφαλίζει μεταξύ άλλων την αμνηστία στους συμμετέχοντες στον πόλεμο και την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στις οθωμανικές θάλασσες όσων πλοίων πλέουν υπό τη ρωσική σημαία. Το νησί των Σπετσών επηρεάζεται άμεσα από τη συνθήκη, καθώς οι εκδιωγμένοι κάτοικοί του εκμεταλλεύονται τη δυνατότητα που τους παρέχεται πλέον να επανακατοικήσουν το νησί χωρίς τον κίνδυνο επιθέσεων. Στην περίοδο ειρήνης αυτή, οι Σπετσιώτες ασχολούνται κατά κόρον με τη ναυτιλία, η οποία πλέον εξασφαλίζει την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία του νησιού.

Εικόνα 7
Τμήμα της απεικόνισης για τη συνθήκη ειρήνης του Κιουτσούκ-Καϊναρτζί
σε χάρτη του D.F. Sotzmann (1788)

Χάρτης 8
Οι συνοικίες του οικισμού των Σπετσών

Διάγραμμα 6
Ομαδοποιήσεις κατοίκων στον οικισμό

Με την επιστροφή των κατοίκων στο νησί, και με καίριο στοιχείο τις οικονομικές δυνατότητες τους, ανοικοδομείται τμήμα του κατεστραμμένου Καστελίου και με αφετηρία αυτό ανασυγκροτείται η ζωή στο νησί. Η ασφάλεια, η ελευθερία κινήσεων και η οικονομική ανάπτυξη των επόμενων χρόνων οδηγούν στη σταδιακή επέκταση του οικισμού έξω από τα τείχη, αφήνοντας πίσω την αμυντική, εσωστρεφή αντίληψη που πρεσβεύουν. Την περίοδο εκείνη η ναυτική κοινότητα των Σπετσών δημιουργεί έναν από τους μεγαλύτερους ελληνικούς εμπορικούς στόλους, που φτάνει έως τη Μαύρη Θάλασσα και την Αμερική. Έτσι, μέσα στα επόμενα 25 χρόνια αρχίζει η μετακίνηση του κέντρου δραστηριοτήτων της πόλης προς τη θάλασσα, κυρίως γύρω από το λιμάνι. Ουσιαστικά, ο οικισμός οργανώνεται πλέον κατά μήκος της βορειοανατολικής παραλίας, σε χαμηλότερα υψόμετρα, μπροστά από τον αρχικό οικισμό, συμβαδίζοντας πλήρως με την τάση για εξωστρέφεια που εξασφαλίστηκε με τη συνθήκη.

Η ναυτική κοινότητα που διαμορφώνεται στο νησί έχει σαφή δομή, η οποία ιεραρχεί τον πληθυσμό σε τέσσερις κοινωνικές τάξεις, με το διαχωρισμό να γίνεται ανάμεσα στους Πρόκριτους, τους Καπεταναίους, τους Εμπόρους και τους Βιοπαλαιστές (αγρότες, ψαράδες, εργάτες), των οποίων τα προνόμια ορίζονται αναλόγως. Ο διαχωρισμός αυτός καθορίζει τη διάρθρωση του οικισμού με βάση τη λογική των συνοικιών και οδηγεί στις ομαδοποιήσεις των κατοίκων σε συνοικίες ανάλογα με την επαγγελματική τους απασχόληση και την κοινωνική τους δραστηριότητα.

Γύρω από τα μεγάλα σπίτια συγκεντρώνονται μικρότερες κατοικίες με σκοπό την εγγύτητα μεταξύ των μελών της ίδιας οικογένειας, ή ομάδων με κοινά συμφέροντα, καθώς και με το χώρο εργασίας. Έτσι, εκτός του Καστελίου δημιουργούνται οι συνοικίες: της Ντάπιας (κύριο εμπορικό κέντρο του νησιού και τόπος συνάθροισης των καπετανίων), της Μπαλτιζας (λιμάνι και περιοχή ναυπηγείων - μεγάλων ταρσανάδων), του Αγίου Νικολάου και μεταγενέστερα η Ανάληψη, η Κουνουπίτσα και το Σουριμπούτι (περιοχές ναυτών, καπετανίων και ψαράδων, αλλά και χώροι ναυπήγησης καϊκιών - μικροί ταρσανάδες) (χάρτης 8).

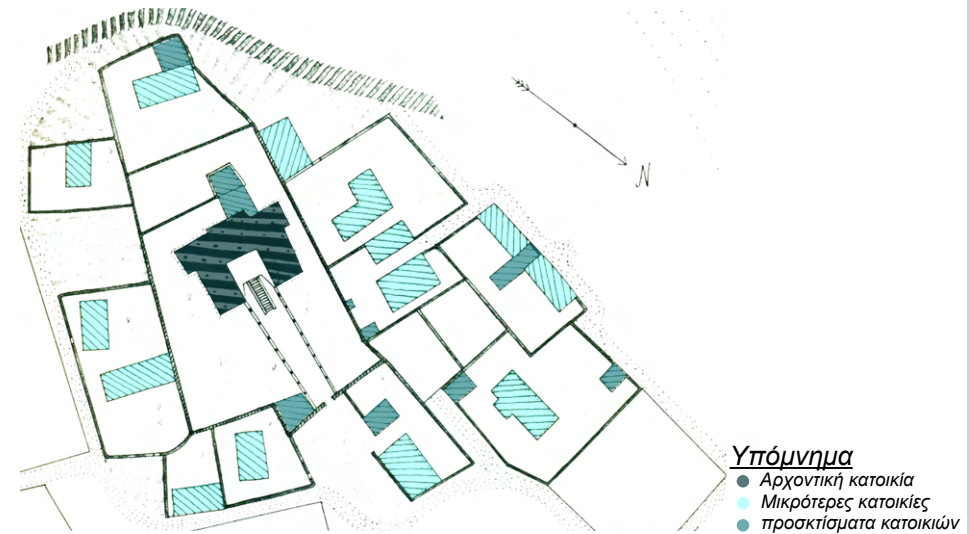
Τα πρώτα σπίτια που χτίζονται έξω από το Καστέλι είναι αρχοντικά καπεταναίων το 1795 και 1798. Η τοποθεσία που επιλέγεται είναι κοντά στο Καστέλι, στον άξονα σύνδεσής του με τη Μπαλτίζα (διάγραμμα 6), με σκοπό μεγαλύτερη εγγύτητα με το χώρο εργασίας, παρέχοντας ταυτόχρονα απομόνωση και θέα προς τη θάλασσα. Τα αρχοντικά αυτά πλαισιώνονται από μικρότερα σπίτια υπηρετών, εργατών και ναυτικών. Η διάταξή τους

είναι αντίστοιχη με εκείνη του Καστελίου, όμως ο περισσότερος διαθέσιμος χώρος επιτρέπει τις ομαδοποιήσεις γύρω από το κάθε αρχοντικό να είναι πιο σαφείς, ενώ παράλληλα δημιουργείται ένας πολεοδομικός ιστός με μεγάλα κενά που σταδιακά πυκνώνει (Μπία, 2018) (διάγραμμα 7).

Οι υπόλοιπες ναυτικές οικογένειες παραμένουν στο Καστέλι ή εγκαθίστανται στις περιοχές κοντά στις εκκλησίες του Αγίου Ανδρέα, του Αγίου Φανουρίου και στην Μπάλιτζα (διάγραμμα 6), που αποκτούν καθαρά ναυτικό χαρακτήρα. Εκεί συγκεντρώνονται και πολλοί από τους ναυτικούς που μεταναστεύουν στο νησί την εποχή της μεγάλης ανάπτυξης της ναυτιλίας. Οι κατοικίες των ναυτικών είναι μικρές λόγω της περιορισμένης οικονομικής δυνατότητάς τους, του πλήθους και της συγκέντρωσής τους σε συγκεκριμένες περιοχές της πόλης. Η ανάγκη τους για χώρο όμως ωθεί στην επέκταση των δραστηριοτήτων και εκτός των ορίων ιδιοκτησίας τους, γεγονός που οδηγεί στη βαθμιαία οικειοποίηση του δημόσιου χώρου από διαφορετικές οικογένειες, μετατρέποντας τμήματα του σε ημιδημόσια (διάγραμμα 8). Η συνεχής κατοχή και η κοινή τους χρήση αποτρέπει την ιδιωτικοποίησή τους, με τις πυκνώσεις του πολεοδομικού ιστού να γίνονται περιφερειακά των χώρων αυτών (Μπία, 2018).

Ανάμεσα στις κατοικίες των Προκρίτων και σε άμεση επαφή με το κύριο οδικό δίκτυο οι έμποροι εγκαθιστούν τις κατοικίες τους (διάγραμμα 6), χρησιμοποιώντας συχνά το χώρο του ισογείου σαν επαγγελματική στέγη ή αποθήκη με την είσοδο να βρίσκεται απευθείας στο δρόμο. Έτσι δημιουργείται ένας πολεοδομικός ιστός «αστικού χαρακτήρα», με πυκνώσεις στα σημεία των κύριων αρτηριών με μεγάλη κυκλοφορία, όπως για παράδειγμα στη Μπάλιτζα, εξακολουθούν όμως να αφθονούν οι ακάλυπτοι χώροι και οι αλάνες. Στις περιοχές αυτές οι συγκεντρώσεις των περαστικών στα καταστήματα δημιουργούν σταδιακά σταθερούς τόπους συνάντησης. Πολλές φορές η δόμηση σημειακά είναι τόσο πυκνή, ώστε τα οικόπεδα και τα σπίτια των εμπόρων διαχωρίζονται μόνο από μια μεσοτοιχία (Μπία, 2018).

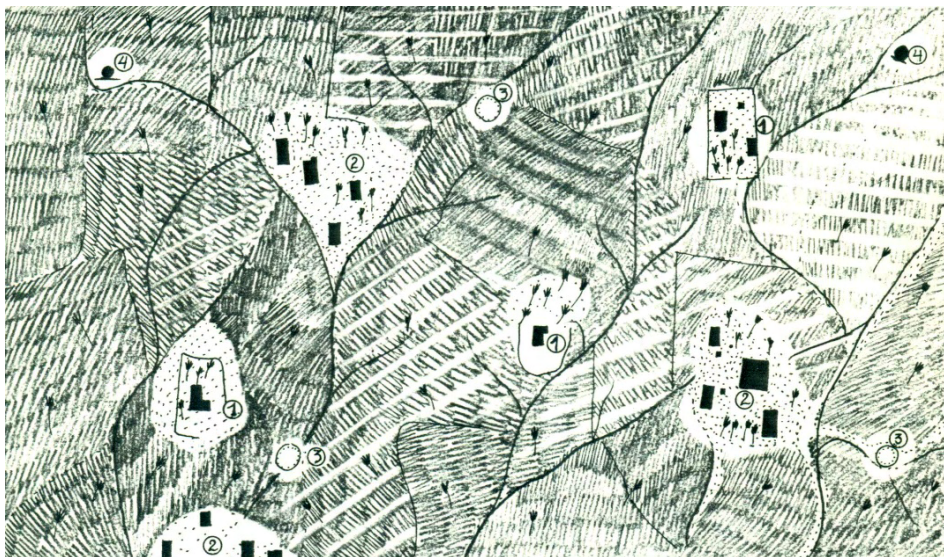
Με τη μετοικεσία των ναυτικών και των εμπόρων προς το λιμάνι, στο Καστέλι παραμένουν οι φτωχοί αγρότες και λίγοι ναυτικοί (Γαλέττας & Μπουζουμπάρδη, 2004) (διάγραμμα 6). Οι αγρότες που διαθέτουν τα μέσα, παράλληλα με την έξοδο των καπεταναίων από το Καστέλι μεταφέρουν τις κατοικίες τους κοντά στις καλλιέργειές τους καταλαμβάνοντας τις νότιες παρυφές της πόλης. Οι μεγάλες αποστάσεις μεταξύ των κατοικιών και η παρεμβολή των καλλιεργήσιμων εκτάσεων ανάμεσά τους, έχουν σαν

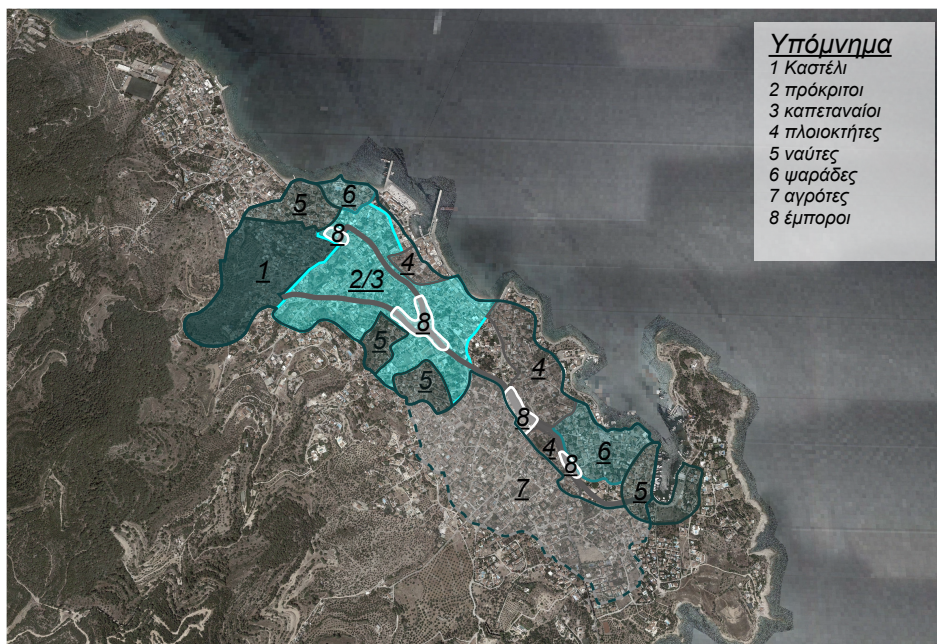
Διάγραμμα 7
Χαρακτηριστική διάταξη αρχοντικής κατοικίας με τις μικρότερες κατοικίες που την πλαισιώνουν

Διάγραμμα 8
Κοινόχρηστοι χώροι σε συνοικία ναυτικών

Διάγραμμα 9
Σχηματική απεικόνιση του αραιού ιστού των αγροτικών κατοικιών

Διάγραμμα 10
Ομαδοποιήσεις κατοίκων στον οικισμό στις αρχές του 19^{ου} αιώνα

αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός αραιότατου πολεοδομικού ιστού (διάγραμμα 9) (Μπία, 2018).

Τέλος, οι ψαράδες βγαίνοντας από το Καστέλι διασπώνται σε δύο ομάδες (διάγραμμα 6). Η πρώτη ομάδα αποτελείται από ψαράδες - ιδιοκτήτες μεγαλύτερων σκαφών που εγκαθίστανται από τον Άγιο Νικόλαο έως την Μπάλτιζα, με σκοπό την αξιοποίηση των εγκαταστάσεων του λιμανιού και των ναυπηγείων (Γαλέττας & Μπουζουμπάρδη, 2004). Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από ιδιοκτήτες μικρών σκαφών, περιορισμένοι κυρίως στην αυτοκατανάλωση, οι οποίοι επιλέγουν να εγκατασταθούν στο δυτικό άκρο του οικισμού, που τους παρέχει κοντινότερα αραξοβόλια στο Καστέλι (Μπία, 2018).

Με το πέρασμα των χρόνων και τη γενίκευση του συνεταιριστικού συστήματος πλοιοκτησίας προκύπτει μια νέα κοινωνική τάξη στη ναυτική κοινότητα των Σπετσών, οι Πλοιοκτήτες. Οι κατοικίες τους έχουν όμοια χαρακτηριστικά με εκείνα των αρχοντικών, εκτός από το μέγεθος και τοποθετούνται στις περιοχές οι οποίες έχουν απορριφθεί από τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες. Η ομάδα αυτή απομονώνεται στο χώρο, δείχνοντας ότι έχει αναπτύξει κοινή συνείδηση και συμφέροντα. Ο οικιστικός ιστός που διαμορφώνεται χαρακτηρίζεται από την εσωστρέφεια των κτιρίων, το σαφή διαχωρισμό του ιδιωτικού από το δημόσιο χώρο, την απουσία κοινόχρηστων χώρων, χώρων εργασίας και λειτουργιών εξυπηρέτησης. Η απομόνωσή τους αυτή και ο περιορισμένος χώρος που διατίθεται έχουν ως αποτέλεσμα τη βαθμιαία κατάτμηση των οικοπέδων, ώστε και άλλα μέλη της ομάδας να παραμένουν στην περιοχή (Μπία, 2018) (διάγραμμα 10).

3.2. Οι αρχιτεκτονικές μορφές της προεπαναστατικής περιόδου

Η αρχιτεκτονική των Σπετσών έχει κατά κύριο λόγο πελοποννησιακή καταγωγή, κυρίως λόγω της μικρής απόστασης και της προέλευσης τμήματος του πληθυσμού από αυτή, ενώ οι επιμελημένες κατασκευές που απαρτίζουν τον οικισμό οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στο ζήλο και την επιτηδειότητα των λαϊκών μαστόρων. Παρ' όλα αυτά έχει διαμορφώσει το δικό της ιδιαίτερο χαρακτήρα, που βασίζεται σε ένα σταθερό πρότυπο που εξελίσσεται, δημιουργημένο για τις τοπικές συνθήκες και ανάγκες και εμπλουτισμένο με στοιχεία από τα ταξίδια των ναυτικών στην Ανατολή και τη Δύση (έντονες ισπανικές και αραβικές αναφορές). Οι πιο σημαντικές και εμφανείς ομοιότητες της σπετσιώτικης αρχιτεκτονικής είναι γενικά εκείνες με τα σπίτια της Κυνουρίας και της γειτονικής Ύδρας, ενώ ειδικά ένας τύπος αρχοντικών κατοικιών έχει αναφορές από την ηπειρώτικη αρχιτεκτονική (Φιλήντρα, 1985).

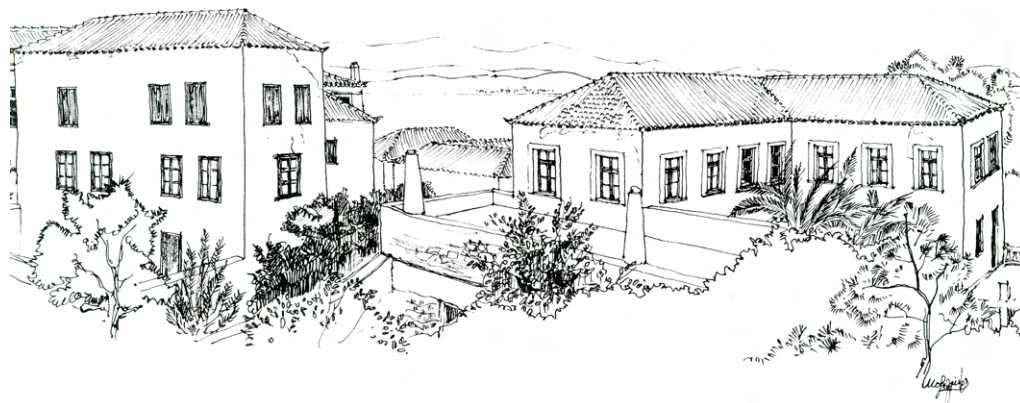
Η Σπετσιώτικη κατοικία έπλασε και εξέλιξε τη μορφή της μέσα στα χρόνια σύμφωνα με τις εκάστοτε πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Η οικογένεια αποτελεί διαχρονικά τον πυρήνα της κοινωνίας, με τις πρώτες συνοικίες την περίοδο της Τουρκοκρατίας να διαμορφώνονται σύμφωνα με τους οικογενειακούς δεσμούς. Η Σπετσιώτικη οικογένεια, πέρα από τη συγγένεια Α' βαθμού, ορίζεται από μία ευρύτερη σύνθεση που περιλαμβάνει μέχρι και το βοηθητικό προσωπικό. Κάθε τέτοια σύνθεση στεγάζεται στη δική της κατοικία, το μέγεθος της οποίας ποικίλει ανάλογα με την κοινωνική τάξη των κατοίκων (Γαλέπας & Μπουζουμπάρδη, 2004).

Η κατοικία περιλαμβάνει το σύνολο των κτισμάτων που εξυπηρετούν τις καθημερινές ανάγκες της οικογένειας, με τον κύριο όγκο της να είναι μεγαλύτερος από τα βοηθητικά δωμάτια (προσκτίσματα), με λιτή και αυστηρή γεωμετρία (εικόνα 8). Τα προσκτίσματα αφορούν ισόγειες κατασκευές μικρού όγκου και πιο απλής μορφής από την κύρια κατοικία που εφάπτονται σε αυτή στο επίπεδο του ισογείου. Στα μεγαλύτερα σπίτια, οι βοηθητικοί αυτοί χώροι ενσωματώνονται στην κάτοψη του κύριου όγκου.

Το σπίτι των Σπετσών είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τον περιβάλλοντα

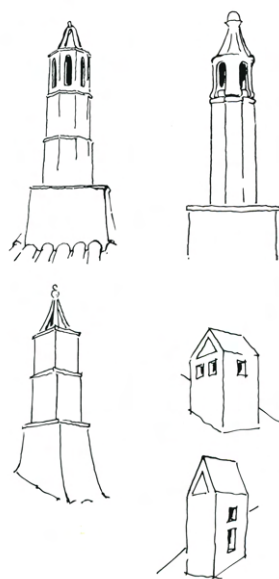
Εικόνα 8
Δρόμος του οικισμού των Σπετσών τον 19° αιώνα
Κυρίαρχη η λιτότητα των μορφών και η αυστηρή γεωμετρία των όγκων

Εικόνα 9
Προοπτική απεικόνιση χαρακτηριστικών σπετσιώτικων κατοικιών

Εικόνα 10
Βωτσαλωτό δάπεδο στον αύλιο χώρο της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου

Εικόνα 11
Προοπτικά σκίτσα διαφορετικών μορφών καμινάδων

χώρο του - την αυλή, τον κήπο και το τμήμα του βοτσαλωτού δαπέδου - που συνήθως προστατεύεται από ψηλούς πέτρινους τοίχους, με ιδιαίτερη ξύλινη αυλόπορτα, που εμποδίζουν την επαφή με το δημόσιο χώρο. Η είσοδος στο εσωτερικό του σπιτιού πραγματοποιείται πάντα από την αυλή, παρ' όλο που πολλές φορές η μία από τις όψεις του εφάπτεται του δρόμου. Αν προσθέσει κανείς τα άφθονα λουλούδια που κυριαρχούν στον οικισμό θα έχει μια πρώτη εντύπωση της Σπετσιώτικης κατοικίας και της γειτονιάς (Φιλήντρα, 1985) (εικόνα 9).

Η αρχιτεκτονική της σπετσιώτικης κατοικίας χαρακτηρίζεται από την ιδιαίτερη επιμέλεια στις δομικές λεπτομέρειες. Η γενική λιτότητα του συνόλου της κατασκευής κρύβει μια θαυμαστή δεξιοτεχνία και ικανότητα συναρμογής των διαφόρων υλικών και τμημάτων. Τα υλικά που χρησιμοποιούνται στις κατασκευές προέρχονται από διάφορα σημεία των Σπετσών ή από τις γειτονικές περιοχές της Πελοποννήσου και των γύρω νησιών. Η τοπική ξυλεία από το πευκοδάσος του νησιού ή εισαγόμενη από το Ναύπλιο, η ακατέργαστη πέτρα, ο ψαμμίτης από τη Δοκό, η άμμος της θάλασσας και ο ασβέστης αποτελούν τα κύρια δομικά υλικά (Φιλήντρα, 1985).

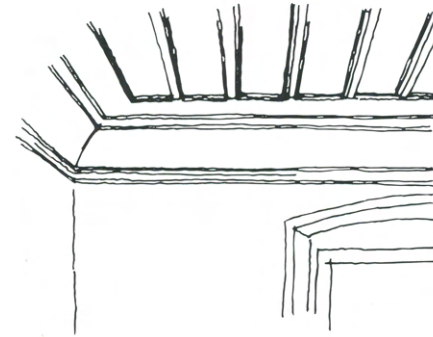
Τα περισσότερα κτίρια επιχρίζονται εξωτερικά με ασβεστοκονίαμα, ενώ άλλα είναι απλώς ασβεστωμένα, ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα των κατοίκων, με αποτέλεσμα να κυριαρχεί το άσπρο χρώμα σε όλο τον οικισμό. Τα δάπεδα των αυλών και των δωματίων είναι από πλάκες Δοκού (πωρόλιθου), ενώ στο επίπεδο της αυλής συναντάται και το βοτσαλωτό τμήμα (περίτεχνες συνθέσεις με βότσαλα σε άσπρο και μαύρο χρώμα) (εικόνα 10). Επίσης, οι διώροφες κατοικίες διαθέτουν εξωτερική πέτρινη σκάλα, ένα από τα βασικά στοιχεία του εξωτερικού χώρου, που η τοποθέτησή της σε σχέση με τους όγκους της κατοικίας εμφανίζει πολλές παραλλαγές. Οι καπνοδόχοι (καμινάδες) κατασκευάζονται σε μεγάλη ποικιλία μορφών, καθώς είναι ένα ακόμη από τα εξωτερικά στοιχεία της κατασκευής που χαρίζουν ιδιαιτερότητα στο κάθε σπετσιώτικο σπίτι (Φιλήντρα, 1985) (εικόνα 11).

Τα ανοίγματα τοποθετούνται ρυθμικά, συνήθως με το ισόγειο να έχει λιγότερα, για λόγους ασφάλειας, ενώ πολλές φορές στα παλαιότερα κτίρια εντοπίζονται και σιδεριές για μεγαλύτερη προστασία, χαρακτηριστικά επηρεασμένα από την οθωμανική αρχιτεκτονική. Στη στενή του πλευρά, ο όροφος συνήθως έχει δύο παράθυρα, ενώ το ισόγειο ένα, τοποθετημένο στο κέντρο. Ακόμη τα παράθυρα στο επάνω μέρος τους πολλές φορές έχουν φεγγίτες και τα σκούρα βρίσκονται εσωτερικά.

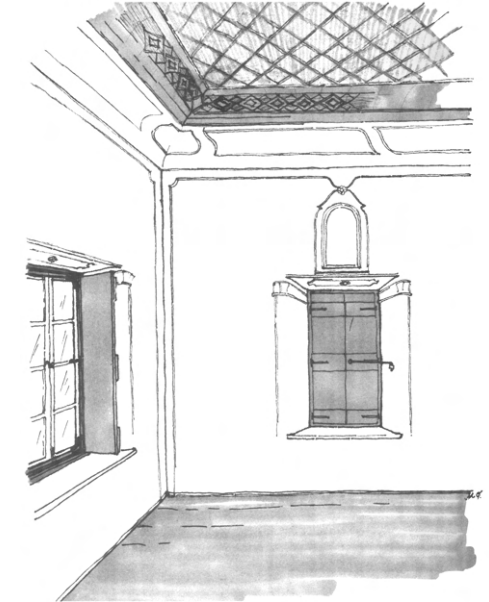
Από την πλευρά του Βορρά οι κατοικίες είναι λιτές χωρίς ιδιαίτερα στοιχεία ή εξωτερικούς χώρους, με σκοπό την προφύλαξη των καθημερινών δραστηριοτήτων από τον έντονο Βόρειο άνεμο. Συνήθως, τόσο ο εξωτερικός χώρος όσο και η ίδια η κατασκευή προσανατολίζονται προς την πλευρά του Νότου, η οποία φιλοξενεί την πρόσοψη του σπιτιού με την κύρια είσοδο της, το μεγαλύτερο τμήμα της αυλής, καθώς και τις εξωτερικές δραστηριότητες της οικιακής ζωής (Γαλέττας & Μπουζουμπάρδη, 2004).

Εκτός όμως από την εξωτερική όψη, ενδιαφέρουσα είναι και η εσωτερική αντιμετώπιση του κτιρίου. Ο πλούσιος διάκοσμος του εσωτερικού, ιδιαίτερα έντονος στα μεγαλύτερα σπίτια, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τις λιτές εξωτερικές διαμορφώσεις. Στις πλουσιότερες κατοικίες εντοπίζονται τοίχοι διακοσμημένοι με ταινίες από γύψο (φυτίλια) και κυρτές περιμετρικές ταινίες (λούκια) στη μετάβαση από τους τοίχους στο ταβάνι (εικόνα 12). Χαρακτηριστικές είναι και οι περίτεχνες ξυλόγλυπτες συνθέσεις στις οροφές (κουμπέδες) (εικόνα 13) και οι εντοιχισμένες ντουλάπες (μουσάντρες) με ταμπλαδωτά φύλλα που λειτουργούν ως οπτική συνέχεια των τοίχων, επείσης στοιχεία της οθωμανικής αρχιτεκτονικής (Φιλήντρα, 1985) (εικόνες 14 & 15).

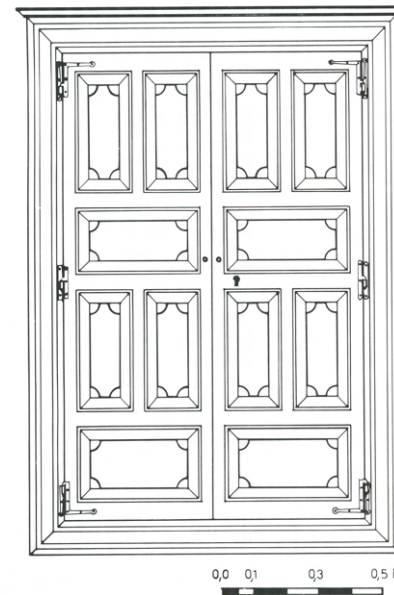
Οι κατοικίες της προεπαναστατικής περιόδου μπορούν να διαχωριστούν σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με το σχήμα της κάτοψης τους. Η πρώτη κατηγορία αποτελείται από το στενόμακρο διώροφο σπίτι σε σχήμα Ι («το μακρυνάρι»), στο οποίο βασίστηκε η εξέλιξη της Σπετσιώτικης κατοικίας. Οι άλλες δύο κατηγορίες εμπεριέχουν τις κατοικίες με κατόψεις σχήματος Γ και Π. Ακόμη ένας διαχωρισμός των κατοικιών είναι αυτός με βάση το μέγεθος τους. Πιο συγκεκριμένα, χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: σε μικρές, μεσαίες και μεγάλες αντανάκλωντας την οικονομική δυνατότητα των κατόχων τους. Τα μικρά σπίτια είναι κυρίως μονώροφα και πλέον εκλείπουν σε μεγάλο βαθμό από τον οικισμό. Πρόκειται για τις κατοικίες των Βιοπαλαιστών, που λόγω της ευτελούς κατασκευής τους δεν άντεξαν στο χρόνο ή κατεδαφίστηκαν για να χτιστούν στη θέση τους μεγαλύτερες κατοικίες. Τα σπίτια μεσαίου μεγέθους είναι στην πλειοψηφία τους οι κατοικίες των Καπεταναίων (τα «καπετανόσπιτα») και αποτελούν την επικρατέστερη μορφή κατοικίας στον οικισμό. Τέλος, τα μεγάλα σπίτια αναφέρονται κατά κύριο λόγο στις διώροφες ή τριώροφες κατοικίες των Προκρίτων (τα «αρχοντικά»), τα οποία χάρη στον πλούτο των ιδιοκτητών τους, αποτελούν ιδιαίτερα επιμελημένες κατασκευές.

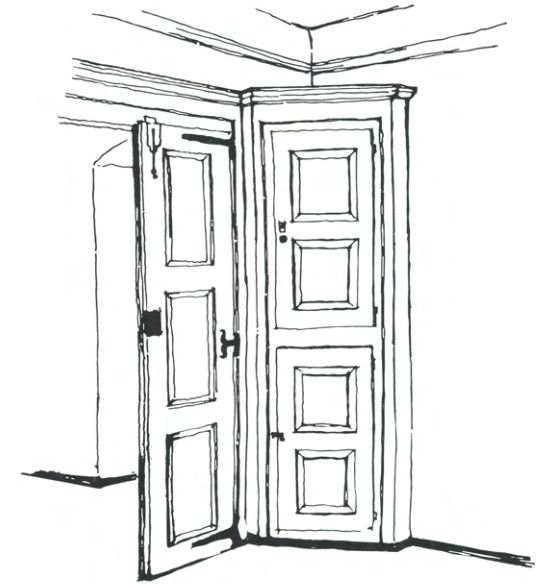
Εικόνα 12
Διακοσμητική μετάβαση τοίχου
σε ξύλινο ταβάνι

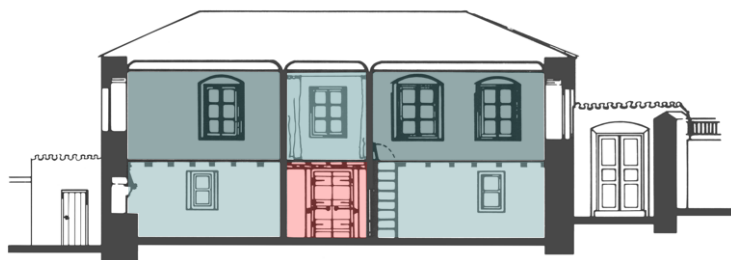
Εικόνα 13
Ξυλόγλυπτη σύνθεση ταβανιού με
διάκοσμητική ταινία μετάβασης

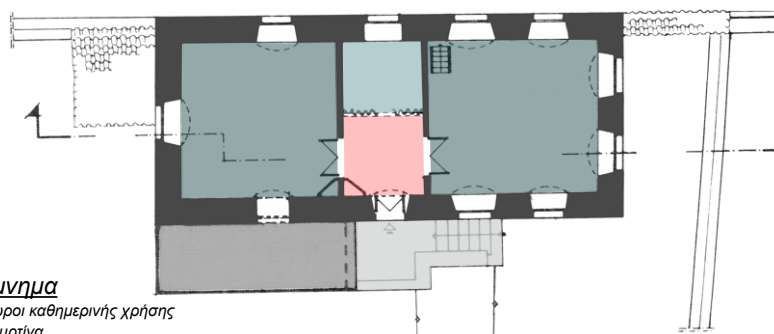
Εικόνα 14
Όψη εντοιχισμένου ντουλαπιού

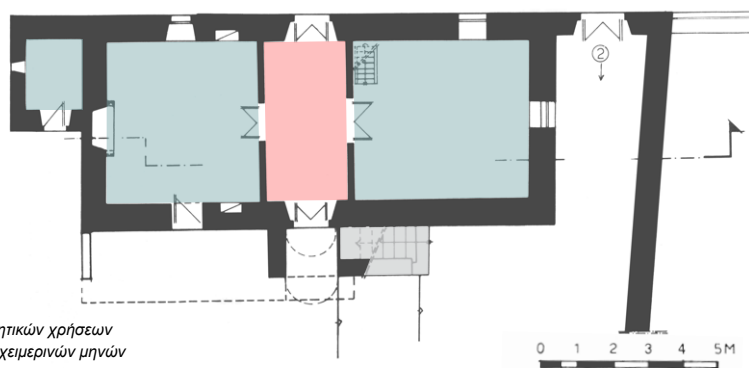
Εικόνα 15
Γωνιακό ντουλάπι κατοικίας

Τομή

Κάτοψη ορόφου

Κάτοψη ισόγειου

Διάγραμμα 11
Ενδεικτικές κατόψεις & τομή τυπολογίας Ι

Α. ΣΧΗΜΑ Ι

Οι κατοικίες της προεπαναστατικής περιόδου είναι στην πλειοψηφία τους πλατυμέτωπα μακρυνάρια με τετράριχτη στέγη με κεραμίδια. Πρόκειται για τον τύπο «Ι» που με την πάροδο των χρόνων εξελίσσεται σε άλλους τύπους και σπανίζει. Κατοικίες αυτού του τύπου εντοπίζονται σε διάφορα μεγέθη (μικρά, μεσαία και αρχοντικά) και αναλόγα με την οικονομική δυνατότητα του ιδιοκτήτη ποικίλουν ο όγκος, ο αριθμός και το ύψος των ορόφων που καταλαμβάνουν αλλά και ο εσωτερικός τους διάκοσμος. Η είσοδος στο εσωτερικό πραγματοποιείται από το μέσον της μεγάλης πλευράς του σχήματος (διάγραμμα 11), ενώ περιμετρικά υπάρχουν παράθυρα. Στον όροφο η πρόσβαση εξασφαλίζεται από μια εξωτερική πέτρινη σκάλα, η οποία συνήθως τοποθετείται κατά μήκος της μεγάλης πλευράς του κτιρίου και καταλήγει σε ένα μικρό πλατύσκαλο. Στο επίπεδο του ισόγειου η είσοδος πραγματοποιείται μέσα από ένα θολωτό άνοιγμα κάτω από το πλατύσκαλο του ορόφου (Φιλήντρα, 1985).

Οι κατοικίες εσωτερικά ακολουθούν την ίδια διαίρεση και στους δύο ορόφους. Ο κάθε όροφος διαιρείται σε τρία δωμάτια σε σειρά, με τη γραμμική αυτή διάταξη να αποτελεί χαρακτηριστικό του σπετσιώτικου σπιτιού. Η κύρια κατοικία της οικογένειας αναπτύσσεται στον όροφο, με τα δωμάτια στις άκρες του όγκου να αποτελούν χώρους καθημερινής χρήσης, ενώ το μεσαίο, η «κουρτίνα», έχει διπλή λειτουργία. Όπως φανερώνει η ονομασία του, μία χοντρή κουρτίνα χωρίζει σε δύο τμήματα τον χώρο της εισόδου δημιουργώντας έναν αποθηκευτικό χώρο για τον γιούκο⁵ της κατοικίας. Ακόμη από το δωμάτιο αυτό πραγματοποιείται και η εσωτερική μετάβαση από το ισόγειο στον όροφο με μια στενή, απότομη σκάλα η οποία στα παλαιότερα κτίσματα κατέληγε σε μια καταπακτή (καταρράχτα) για λόγους ασφαλείας.

Στο ισόγειο τοποθετούνται οι βοηθητικές χρήσεις της κύριας κατοικίας. Ο τύπος «Ι» συναντάται στις κατοικίες όλων των κοινωνικών ομάδων, για αυτό και οι χρήσεις του ισόγειου διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους, ανάλογα με την επαγγελματική ιδιότητα των ιδιοκτητών. Πιο συγκεκριμένα, στα σπίτια

⁵ Γιούκος: Προέρχεται από το τουρκικό *yük* και αναφέρεται στο όρθιο ορθογώνιο παραλληλεπίπεδο διαστάσεων 1,5*1,00μ. με ύψος μέχρι και 2,50μ. σκεπασμένο με λευκά υφαντά σεντόνια στο οποίο φυλάσσονται τα χαλιά, οι φλοκάτες, τα υφαντά, τα κλινοσκεπασμάτα, παπλώματα, κουβέρτες και τα λοιπά είδη που χρησιμοποιούν στην κατοικία. Στο κάτω μέρος του υπάρχει πάντα κάποιο ξύλινο μπαούλο (ανάλογο της οικονομικής επιφάνειας των ιδιοκτητών) στο οποίο φυλάσσονται τα επίσημα ρούχα και τα κοσμήματα των μελών της οικογένειας.

των Προκρίτων το ισόγειο λειτουργεί ως αποθήκη τροφίμων και στάβλος για τα άλογα και τα άλλα ζώα, ενώ στις κατοικίες των Ναυτικών αποθηκεύονται δίχτυα, άγκυρες και άλλα ναυτικά εξαρτήματα. Οι κατοικίες των Εμπόρων στεγάζουν στο ισόγειο τα καταστήματα και τις αποθήκες τους και οι υπόλοιποι βοηθητικοί χώροι τοποθετούνται σε προσκίσματα στο οικόπεδο, σε επαφή με τον όγκο της κατοικίας. Σε περιπτώσεις κατοικιών που κάποιες από τις βοηθητικές χρήσεις φιλοξενούνται σε προσκτίσματα μέσα στο οικόπεδο, το ισόγειο λειτουργεί ως καθημερινός χώρος για την οικογένεια τους χειμερινούς μήνες.

Β. ΣΧΗΜΑ Γ

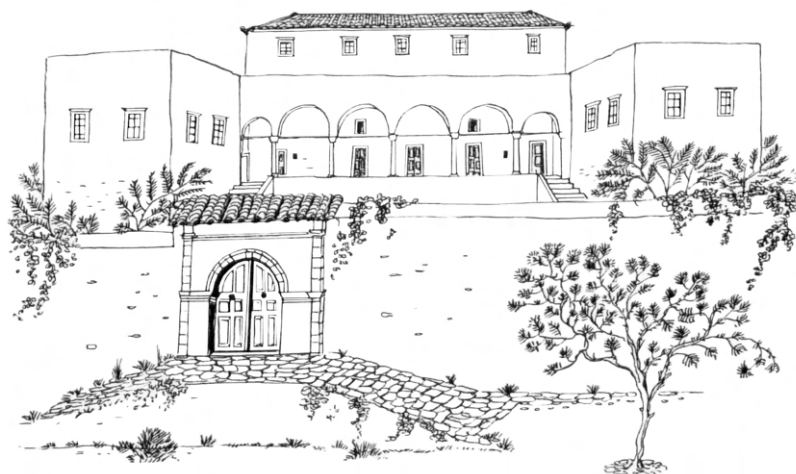
Ο τύπος «Γ» εμφανίζεται ως εξέλιξη του τύπου «Ι» με την κατοικία να σχηματίζεται από την κάθετη ένωση δύο μακρόστενων όγκων. Οι κατοικίες που χτίζονται σύμφωνα με τον τύπο αυτό είναι κυρίως μεσαίου μεγέθους και στεγάζουν οικονομικά εύπορες οικογένειες. Η κεραμοσκεπής στέγη καλύπτει και τους δύο όγκους, οι οποίοι συνήθως είναι διώροφοι, ενώ στις περιπτώσεις που ο ένας από τους δύο είναι ισόγειος, το δώμα του είναι επίπεδο και βατό (ταράτσα).

Η είσοδος στο εσωτερικό της κατοικίας πραγματοποιείται από την εσωτερική πλευρά του σημείου τομής των δύο όγκων και οδηγεί είτε στον έναν όγκο, είτε με δυο διαφορετικές εισόδους στον καθένα ξεχωριστά (διάγραμμα 12). Η εξωτερική πέτρινη σκάλα του τύπου αυτού εφάπτεται στο σημείο τομής των δύο όγκων του κτιρίου, τονίζοντας περισσότερο τη γεωμετρία του, ενώ σε σπίτια όπου το ένα σκέλος του «Γ» είναι μονώροφο με δώμα, η σκάλα οδηγεί κατευθείαν σε αυτό. Τα ανοίγματα αποτελούν το ιδιαίτερο γνώρισμα των κατοικιών του συγκεκριμένου τύπου, με την περιμετρική διάταξή τους να μην παρουσιάζει κάποια συμμετρία στις εξωτερικές όψεις ή αντιστοιχία στα εσωτερικά δωμάτια, τα οποία ακολουθούν γραμμική διάταξη σε κάθε όροφο (Φιλήντρα, 1985).

Εσωτερικά, η κύρια κατοικία παραμένει στον επάνω όροφο ως επί το πλείστον, στις περιπτώσεις όμως που το ισόγειο στεγάζει τις καθημερινές χρήσεις, η εσωτερική σκάλα μεταλλάσσεται σε επιμελημένη κατασκευή σχήματος Γ με ενδιάμεσο πλατύσκαλο. Στις περιπτώσεις που οι βοηθητικές χρήσεις στεγάζονται σε προσκτίσματα, αυτά τοποθετούνται παράλληλα και σε επαφή με την μεγάλη πλευρά του ενός όγκου της κατοικίας και η μετάβαση σε αυτά γίνεται συνήθως μέσα από την πλακόστρωτη αυλή του σπιτιού.

Διάγραμμα 12
Ενδεικτικές κατόψεις τυπολογίας Γ

Εικόνα 16
Σκίτσο κατοικίας τυπολογίας Π

Διάγραμμα 13
Ενδεικτικές κατόψεις τυπολογίας Π

Γ. ΣΧΗΜΑ Π

Η εξέλιξη του τύπου «Γ» οδηγεί στην εμφάνιση του τύπου «Π», όπου στεγάζονται οι πλουσιότερες οικογένειες (αρχοντικά σπίτια), με τον όγκο του κτιρίου να είναι κατά πολύ μεγαλύτερος από τα υπόλοιπα του οικισμού. Τρεις μακρόστενοι όγκοι ενώνονται κάθετα μεταξύ τους και αναπτύσσονται σε δυο ορόφους, ενώ στον τρίτο όροφο η απόληξη του κεντρικού όγκου διαμορφώνει έναν ενιαίο και στενόμακρο διαμπερή χώρο που χρησιμοποιούν οι κάτοικοι το καλοκαίρι (το «καλοκαιρινό») (εικόνα 16 & διάγραμμα 13). Οι δύο πλαϊνοί όγκοι στεγάζονται από κεραμοσκεπές ή διαμορφώνουν επίπεδα δώματα στα οποία εκτονώνεται το καλοκαιρινό. Τα αρχοντικά αυτού του τύπου παρουσιάζουν συμμετρία ως προς το νοητό άξονα που διατρέχει το μέσον του σχήματος Π, η οποία εντείνεται με την αντίστοιχη τοποθέτηση των ανοιγμάτων στις όψεις. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι η κατασκευή των αρχοντικών αυτών γίνεται βάσει σχεδίων και όχι εμπειρικά, ενώ οι σαφείς ξενόφερτες επιρροές τους και η χρήση μη τοπικών υλικών που παρατηρείται σε πολλές περιπτώσεις, επιβεβαιώνουν την οικονομική ευρωστία των ιδιοκτητών τους.

Στις κατοικίες αυτές η είσοδος πραγματοποιείται από το μέσον του κεντρικού όγκου και η εξωτερική σκάλα προσλαμβάνει περισσότερο επίσημο χαρακτήρα. Συναντάται είτε μονή πάνω στον άξονα συμμετρίας του κτιρίου, είτε διπλή κατά μήκος κάθε πλαϊνής πλευράς, τονίζοντας τη μεγαλοπρέπεια του αρχοντικού. Με τον τρόπο αυτό, δημιουργείται ένα προστώο μπροστά από το ισόγειο που πλαισιώνεται από καμάρες. Αντίστοιχα, προστώο εμφανίζεται πολλές φορές και στο επίπεδο του πρώτου ορόφου, με τα δομικά του στοιχεία να είναι πιο εκλεπτυσμένα, ισοσταθμίζοντας τη στιβαρότητα της υπόλοιπης κατασκευής.

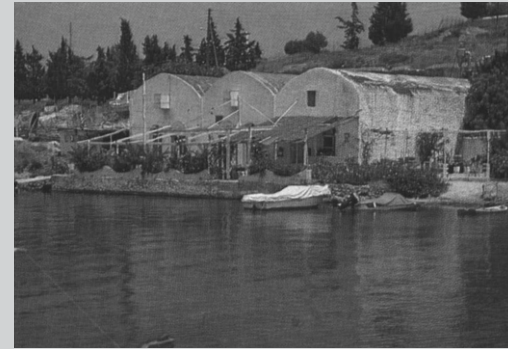
Το μεγάλο μέγεθος των κατοικιών αυτών επιτρέπει στο ισόγειο να ενσωματώνει όλα τα προσκτίσματα των προηγούμενων τύπων κτιρίων. Το μεσαίο τμήμα του φιλοξενεί τις οικιακές δραστηριότητες και οι πτέρυγες εκατέρωθεν αφορούν τις οικονομικές - εμπορικές υποθέσεις και συναλλαγές του ιδιοκτήτη. Τα δωμάτια τοποθετούνται για άλλη μια φορά σε σειρά, ενώ εκείνα του πρώτου ορόφου (κύριος όροφος της κατοικίας) παρουσιάζουν απόλυτη συμμετρία στις θέσεις και τις διαστάσεις τους. Ο πρώτος όροφος αποτελεί επίσης το πλουσιότερα διακοσμημένο και εξοπλισμένο τμήμα της κατοικίας, η οποία σε γενικές γραμμές εμφανίζεται λιτή και επιβλητική. Τέλος, το καλοκαιρινό θεωρείται εξίσου σημαντικό σημείο της οικιακής ζωής, καθώς εκτός της χρήσης από την οικογένεια,

σύμφωνα με την προφορική παράδοση, αποτελούσε μυστικό χώρο συνεδρίασης της δημογεροντίας στα χρόνια της Επανάστασης.

Δ. ΑΛΛΟΙ ΤΥΠΟΙ ΚΤΙΡΙΩΝ

Η αρχιτεκτονική του νησιού δεν περιορίζεται μόνο στην παραδοσιακή σπετσιώτικη κατοικία. Υπάρχουν και άλλοι τύποι κτιρίων που δίνουν την ταυτότητά τους στο άμεσο περιβάλλον, ενώ μαρτυρούν τις κοινωνικές συνθήκες και την καθημερινή ζωή των κατοίκων (διάγραμμα 14).

Τα σημαντικότερα από τα έργα υποδομής του νησιού είναι τα ναυπηγεία (ταρσανάδες). Πρόκειται για μακρόστενα κτίρια με ελάχιστα μικρά ανοίγματα σε μεγάλο ύψος και ξύλινη κεραμοσκέπαστη ή ημικυλινδρική θολωτή στέγη (εικόνα 17). Ήταν συγκεντρωμένα στην περιοχή της Μπάλτιζας, ενώ αρκετές φορές ναυτικά συνεργεία μικρότερης κλίμακας στεγάζονταν στα ισόγεια των ναυτικών κατοικιών. Επίσης σημαντικές ήταν οι δεξαμενές νερού που εντοπίζονται στην αρχή του ρέματος του Αγ. Γεωργίου δίπλα στο Καστέλι και αφορούν λιθόκτιστους, θολωτούς, ημιυπόγειους όγκους με ορθογώνιο άνοιγμα σε μεγάλο ύψος για αερισμό. Από τις τρεις δεξαμενές που σώζονται μέχρι σήμερα, οι δυο είναι της περιόδου της Τουρκοκρατίας, ενώ η τρίτη και μεγαλύτερη από τις υπόλοιπες, είναι μεταγενέστερη (εικόνα 18). Την περίοδο αυτή ο οικισμός έχει 15 ανεμόμυλους σε διάφορα σημεία του, όλοι την τυπικής στο Αιγαίο μορφής με την φτερωτή σε οριζόντιο άξονα και τοποθετημένοι σε θέσεις εκτεθειμένες στον άνεμο. Τέλος, οι βυζαντινού τύπου εκκλησίες αποτελούν σημαντικό κομμάτι του οικισμού. Ένα εκκλησιαστικό σύνολο με πολυσήμαντη θέση στον οικισμό είναι επίσης το μοναστήρι του Αγίου Νικολάου, όπου στεγάζεται η μητρόπολη των Σπετσών από το 1805.

Εικόνα 17
Ταρσανάδες

Εικόνα 18
Δεξαμενές νερού

Διάγραμμα 14
Οι θέσεις των δεξαμενών, των εμφανών ερειπίων ανεμόμυλων
και των κύριων Εκκλησιών του οικισμού

*Προς το Παλιό Λιμάνι,
Πάβλος Χαμπίδης, υδατογραφία*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ακμή και η παρακμή του 19ου αιώνα

4.1. Η επανάσταση του 1821

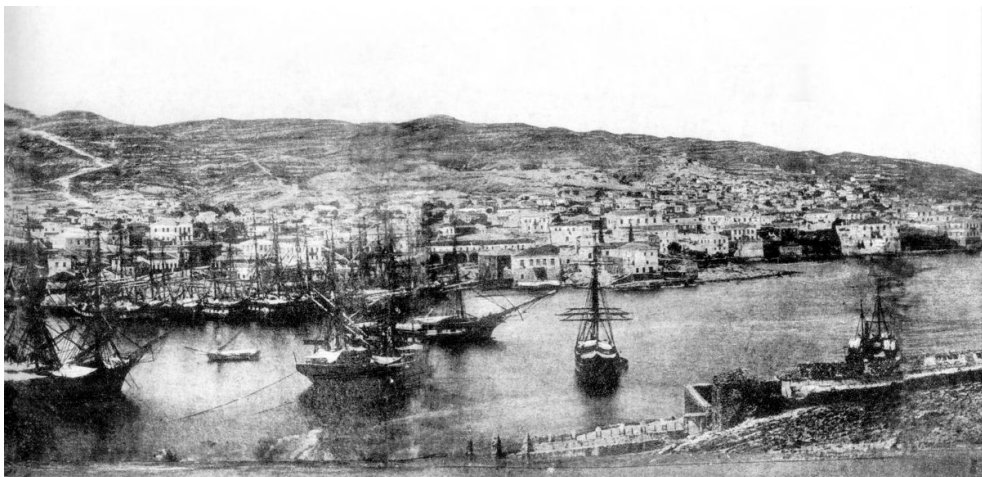
και τα πρώτα χρόνια του νέου ελληνικού κράτους

Η στενή σχέση των Σπετσών με τη θάλασσα όπως διαμορφώθηκε μέσα στον 18^ο αιώνα, συνεχίζει την εξέλιξη της τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, κατά τις οποίες ο στόλος των μεγάλων οικογενειών του νησιού ξεπερνά τα 90 πλοία συνολικά, με το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων να ασχολείται άμεσα ή έμμεσα με την ναυτιλία (Χαριτάτος, 2004). Η ευημερία του τόπου στις αρχές του 1800 αποτυπώνεται και στον αστικό ιστό του οικισμού, ο οποίος σύμφωνα με τον Γάλλο πρόξενο της Σμύρνης Auguste de Jassaud, απαρτίζεται από περισσότερα από 2.000 σπίτια και έχει 21.500 κατοίκους.

Με τη ναυτική επίδοση των Σπετσιωτών να εξελίσσεται, η Οθωμανική Αυτοκρατορία απαιτεί την προσφορά ντόπιων ναυτών για τον στόλο της. Συνεπώς ορισμένοι κάτοικοι του νησιού αναγκάζονται να εργαστούν στο Ναύσταθμο της Κωνσταντινούπολης, αλλά και σε άλλα ναυπηγεία κατασκευάζοντας πλοία, ενώ μεγάλος αριθμός ανδρών επανδρώνει την Οθωμανική Αρμάδα (Χαριτάτος, 2009). Η ενασχόλησή τους στο πολεμικό ναυτικό οδηγεί τα πληρώματα των Σπετσιώτικων πλοίων στην απόκτηση πολεμικής εμπειρίας, η οποία αποδεικνύεται πολύτιμη τα χρόνια που έπονται. Την 3^η Απριλίου του 1821 υψώνεται στο νησί η σημαία της Επανάστασης, με τις Σπέτσες να αποτελούν το πρώτο νησί που συμμετέχει στον Αγώνα. Μεγάλο τμήμα του εμπορικού στόλου των Σπετσιωτών Καπεταναίων, διαθέτοντας 50 μεγάλα εμπορικά πλοία και 25 μικρότερα που ανήκουν σε ηγετικές προσωπικότητες της εποχής, όπως η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα και ο Χατζηγιάννης Μέξης, σε συνδυασμό με πλοία από την Ύδρα και τα Ψαρά, αποτελούν τη ναυτική πολεμική δύναμη της Ελλάδας. Σημαντική και καθοριστική υπήρξε η επέμβαση του τρινησιού στόλου στη ναυμαχία της Αρμάτας στις 8 Σεπτεμβρίου του 1822 υπό τον ναύαρχο Ανδρέα Μιαούλη και τη σημαντική συμβολή του Σπετσιώτη πυρπολητή Κοσμά Μπαρμπάτση (εικόνα 19). Η νίκη στη ναυμαχία αυτή οδήγησε στην

Εικόνα 19
Η Ναυμαχία της Αρμάτας
Λεπτομέρεια πίνακα του Σπετσιώτη θαλασσογράφου Ιωάννη Γ. Κούτση

Εικόνα 20
Άποψη του λιμανιού
Διακρίνεται μεγάλος αριθμός ναυπηγούμενων σκαφών

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ Νο 1

ΣΠΕΤΣΑΙ

Εικόνα 21
Άποψη των αρχοντικών της παραλίας στην περιοχή του Αγίου Νικολάου

απελευθέρωση της πόλης του Ναυπλίου, ενώ άλλες αξιοσημείωτες επεμβάσεις του στόλου οδήγησαν αντίστοιχα στην απελευθέρωση της Μονεμβασίας και την άλωση της Τριπολιτσάς (Δήμος Σπετσών).

Το 1830 η Οθωμανική κυβέρνηση επικυρώνει το πρωτόκολλο του Λονδίνου, στο οποίο ορίζεται η ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, συμπεριλαμβανομένων και των Σπετσών. Κατά τα πρώτα χρόνια του ανεξάρτητου κράτους, η οικονομική ευμάρεια του νησιού οδηγεί στην περαιτέρω κοινωνική και πνευματική ανάπτυξή του. Τα ναυπηγεία συνεχίζουν με έντονο ρυθμό τις κατασκευές και οι Σπέτσες γίνονται το δεύτερο μεγαλύτερο ναυπηγικό κέντρο της Ελλάδας μετά τη Σύρο, όπου τις επόμενες δεκαετίες κατασκευάζονται περισσότερα από 600 σκάφη προς αντικατάσταση όσων χάθηκαν στον Αγώνα ή δόθηκαν στον Εθνικό Στόλο⁶ (εικόνα 20).

Ο πληθυσμός του οικισμού συνεχίζει να αυξάνεται, ενώ πραγματοποιούνται και έργα κοινωνικής σημασίας, όπως το σχολείο και ο φάρος του λιμανιού. Τα νέα κοινωνικά δεδομένα της εποχής μεταφράζονται έντονα στον πολεοδομικό ιστό. Κατά τις δεκαετίες 1840 και 1850 κατασκευάζονται νέα αρχοντικά στην παραλία (περιοχές Αγ. Νικολάου και Κουνουπίτσας) με σκοπό την κάλυψη των οικιστικών αναγκών των ιδιοκτητών τους. Παράλληλα, παρέχουν τη δυνατότητα φιλοξενίας σημαντικών προσωπικοτήτων της εποχής στο νησί, καθώς ο καθοριστικός του ρόλος στην επανάσταση του έχει προσδώσει ισχυρό πολιτικό χαρακτήρα. Τα αρχοντικά αυτά, χτισμένα πάνω στο κύμα, τοποθετούνται σε σειρά, κολλητά το ένα δίπλα στο άλλο (εικόνα 21) και δημιουργούν συνεχή και πυκνά σύνολα, σε αντίθεση με τα παλαιότερα αρχοντικά που είχαν μεγάλες αποστάσεις μεταξύ τους. Πιο συγκεκριμένα, η περιοχή που καταλαμβάνουν είναι οι άξονες Άγιος Μάμας-Μπάλτιζα και Καστέλι-Ντάπια.

Ωστόσο, ο πόλεμος της Κριμαίας (1853 - 1856) αποτελεί το πρώτο σοβαρό πλήγμα στο νέο ξεκίνημα του νησιού, το οποίο στηρίζει την επιβίωση και την μετεπαναστατική ανάκαμψη του στη ναυτιλία και το θαλάσσιο εμπόριο για

6 Ο Α. Ορλάνδος αναφέρει για την περίοδο εκείνη ότι τα περισσότερα μέρη της παραλίας ήταν καλυμμένα από ναυπηγική ξυλεία και στα δύο άκρα της πόλης υπήρχαν 10-15 σκαρωμένα πλοία κάθε χρόνο. Καθημερινά εργάζονταν σε αυτά 600-700 άνδρες, ενώ στο λιμάνι ήταν προσορμισμένα πάνω από 100 πλοία (Χαριτάτος, 2010).

7 Στο διάστημα 1845-1860 το λιμάνι των Σπετσών ήταν το 3^ο κατά σειρά λιμάνι, μετά την Κων/πολη και τη Σύρο, με το οποίο διατηρούσαν εμπορικές επαφές τα Επτάνησα. Το ίδιο διάστημα οι διαδρομές των εμπορικών πλοίων κάλυπταν τη Μεσόγειο, από τον Πειραιά έως την Πάτρα, την Κεφαλονιά, τη Ζάκυνθο, την Κέρκυρα, το Γιβραλτάρ, τη Μασσαλία, το Λιβόρνο, τη Βενετία, την Τεργέστη, τη Μάλτα και τη Βραΐλα (Χαριτάτος, 2010).

ακόμα μια φορά⁷. Ο αποκλεισμός της Ρωσίας από τις αντίπαλες Ευρωπαϊκές και Οθωμανικές δυνάμεις, έχει ως αποτέλεσμα τα εμπορικά πλοία να επιστρέφουν χωρίς σιτηρά εμπορεύματα, επιφέροντας σοβαρό οικονομικό μαρασμό. Την περίοδο που ακολουθεί τον πόλεμο, γίνεται αισθητό πως ο πρωταγωνιστικός ρόλος των Σπετσών στο εμπόριο της Μεσογείου έχει προ πολλού χαθεί και μαζί του η αίγλη των προεπαναστατικών χρόνων.

Λόγω της οικονομικής ύφεσης, το επόμενο διάστημα τα κοινωφελή έργα περιορίζονται σε επισκευές στα δημόσια κτίρια, καθώς και την κατασκευή μικρών γεφυρών, δεξαμενών νερού και μίας αποβάθρας. Η πρώτη κρατική προσπάθεια πολεοδομικής οργάνωσης του οικισμού πραγματοποιείται το 1867, με την εκπόνηση του ρυμοτομικού σχεδίου να ανατίθεται σε έναν Γερμανό αρχιτέκτονα με σκοπό την ευθυγράμμιση του οικιστικού συνόλου, ενώ το 1890 κατατίθεται τροποποιητική πράξη με μικρές μεταβολές στο παραλιακό μέτωπο των περιοχών της Ντάπιας και της Κουνουπίτσας (διάγραμμα 15 & εικόνα 22). Το ρυμοτομικό σχέδιο βασίζεται σε ένα μονοκεντρικό σύστημα οργάνωσης του οικισμού, ο οποίος διαρθρώνεται γύρω από το λιμάνι της Μπάλτιζας, ενώ οι υπόλοιποι χώροι συνάθροισης περιορίζονται στους περιβόλους των εκκλησιών. Η οργάνωση αυτή βασίζεται στο σαφή διαχωρισμό των ιδιωτικών από τους ημιδημόσιους και δημόσιους χώρους. Ακόμη, προτείνεται η τυποποίηση του πολεοδομικού ιστού όσον αφορά τα μεγέθη και τα σχήματα, τόσο των οικοδομικών τετραγώνων, όσο και των δρόμων. Η πλήρης αγνόηση μεγάλου τμήματος του οικισμού στο Καστέλι αλλά και ο αριθμός των κατοικιών, των οικοπέδων και των κοινόχρηστων χώρων ή μεγαλύτερων δημόσιων χώρων που ρυμοτομούνται από το σχέδιο αυτό, αντικατοπτρίζουν την παράβλεψη της αυστηρής κοινωνικής δομής του τόπου και των διαπροσωπικών σχέσεων των κατοίκων που αναπτύσσονται στους κοινόχρηστους χώρους του οικισμού. Ο δήμος, λόγω της οικονομικής δυσπραγίας των προηγούμενων ετών, αδυνατεί να αποζημιώσει τους ιδιοκτήτες των κατοικιών προς κατεδάφιση, ενώ ταυτόχρονα οι κάτοικοι του οικισμού εξακολουθούν να οικειοποιούνται το χώρο βασιζόμενοι στην κοινωνική τους οργάνωση, αγνοώντας τους περιορισμούς του ρυμοτομικού σχεδίου, με αποτέλεσμα τελικά την μη εφαρμογή του (Μπία, 2018).

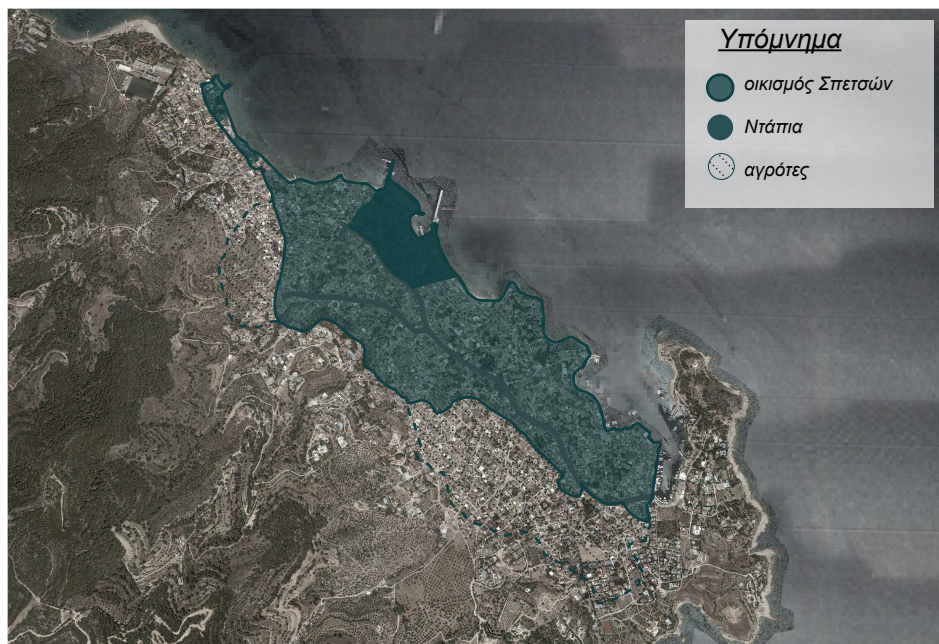
Η επικράτηση της ατμοκίνησης έναντι της ιστιοφόρου ναυτιλίας από το 1870 και έπειτα, ολοκληρώνει την περίοδο παρακμής του 19ου αιώνα. Η θάλασσα δεν προσφέρει πια εργασία και οι οικονομικές δυσκολίες των επόμενων χρόνων ωθούν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού στην

Διάγραμμα 15
Το Ρυμοτομικό Σχέδιο του 1867
και η περιοχή του οικισμού που αφορά η τροποποίηση (1890)

Εικόνα 22
Τροποποίηση (1890) του Ρυμοτομικού Σχεδίου του 1867

Διάγραμμα 16
Γραφική απεικόνιση της έκτασης του οικισμού στα τέλη του 19^{ου} αιώνα

αναζήτηση εργασίας εκτός του νησιού, σε κοντινές περιοχές, όπως ο Πειραιάς, είτε μεταναστεύοντας στο εξωτερικό, έως την Αμερική. Κατά το 1877, σύμφωνα με τον Α. Ορλάνδο, το νησί κατοικείται από μόλις 10.000 - 11.000 κατοίκους, πληθυσμό κατά πολύ μικρότερο από εκείνον των προεπαναστατικών χρόνων. Έως τα τέλη του αιώνα είναι εμφανές ότι οι περιοχές του οικισμού που παρουσιάζουν κάποια ανάπτυξη δεν έχουν πλέον σχέση με τη θάλασσα. Βαθμιαία η πόλη αναπτύσσεται προς τα δυτικά, κυρίως γύρω από το σύγχρονο εμπορικό κέντρο της Ντάπιας, ενώ το λιμάνι της Μπάλτιζας χάνει την αξία του (διάγραμμα 16). Η σημασία της περιοχής της Ντάπιας αυξάνεται τόσο, ώσπου το 1880 κατασκευάζεται εκεί το νέο λιμάνι του νησιού. Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα οι Σπέτσες, έχοντας αποτελέσει στο παρελθόν μια από τις μεγαλύτερες και ισχυρότερες ναυτικές δυνάμεις με οικονομική και πολιτική επιφάνεια, συνιστούν πλέον μια φτωχή επαρχιακή κοινωνία που προσπαθεί να επιβιώσει μια ακόμη φάση παρακμής.

4.2. Οι αρχιτεκτονικές μορφές της μετεπαναστατικής περιόδου

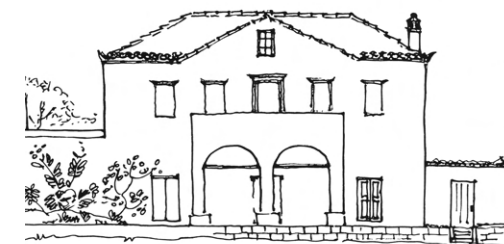
Η εμφάνιση του κλασικισμού

Α. ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ

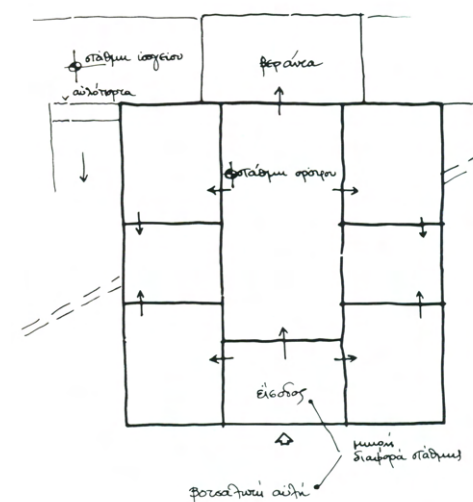
Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, παράλληλα με τον πρωταρχικό τύπο κατοικιών «Ι», στον οικισμό συναντάμε σταδιακά και σπίτια με πιο πεπλατυσμένη κάτοψη, ενώ η κορύφωση της τάσης αυτής εμφανίζεται με την έλευση του κλασικισμού, μετά το 1830. Στο αρχικό του στάδιο ο κλασικισμός επιδρά κυρίως επιδερμικά στις όψεις των κατοικιών, όπου η τυπική όψη των στενών πλευρών του σπετσιώτικου σπιτιού με τα δυο παράθυρα στον όροφο και το ένα στο ισόγειο, παίρνει μια μορφή λιγότερο χαρακτηριστική και αρχίζει να αποκτά σχετική συμμετρία (εικόνα 23 - όψη), έχοντας συνήθως τρία παράθυρα σε κάθε πλευρά, σε κάθε όροφο. Παράλληλα, αρχίζει να εμφανίζεται η αετωματική απόληξη της στέγης στο κεντρικό τμήμα της πρόσοψης (χαρακτηριστικό στοιχείο του κλασικισμού), καθώς και οι έντονες φωτοσκιάσεις πάνω στις ανάγλυφες επιφάνειες του εξωτερικού διακόσμου. Στα νεότερα κτίρια της περιόδου, οι γωνίες των όψεων συνήθως είναι επενδεδυμένες με γύψινα στοιχεία (ψευδοπαραστάδες) με τριμερή διάταξη (βάση - κορμός - στέψη).

Ο κλασικισμός οδηγεί την κάτοψη σε τετράγωνο σχήμα με ριζική αναδιάταξη των εσωτερικών χώρων της κατοικίας, όπου τα δωμάτια δεν τοποθετούνται πλέον γραμμικά αλλά σε παράθεση (εικόνα 23 - κάτοψη). Η κατοικία της περιόδου αυτής αναπτύσσεται συνήθως σε δύο ορόφους, ενώ σταδιακά το ισόγειο υψώνεται ελαφρώς από το επίπεδο του εδάφους, προσδίδοντας κύρος στην κατασκευή. Ο κάτω όροφος είναι συμπαγής με λίγα ανοίγματα και χρησιμεύει συνήθως σαν αποθήκη και στάβλος για τα ζώα, ενώ στις περιπτώσεις κατοικιών «αστικού χαρακτήρα» αναπτύσσονται εκεί οι στεγαζόμενες δημόσιες χρήσεις. Στον περιβάλλοντα χώρο της κατοικίας η εξωτερική πέτρινη σκάλα των παλαιότερων χρόνων συναντάται πλέον μόνο σε περιπτώσεις που οδηγεί από την αυλή στην υπερυψωμένη είσοδο, συνήθως στον άξονα συμμετρίας της πρόσοψης (εικόνα 24).

Στον επάνω όροφο αναπτύσσονται οι κύριοι χώροι της κατοικίας. Η μετάβαση γίνεται εσωτερικά, με τη στενή, απότομη σκάλα των παλαιότερων σπιτιών να μετατρέπεται σε βασικό άξονα κατακόρυφης κίνησης και να αποτελεί το πιο περίτεχνο σημείο του σπιτιού, καταλαμβάνοντας τον χώρο που της αναλογεί. Η σχέση του εσωτερικού χώρου με τον υπαίθριο στο επίπεδο αυτό περιορίζεται σε μικρά μπαλκόνια στο μέσον της όψης, στηριζόμενα σε φουρούσια και προσανατολισμένα προς τη θάλασσα.

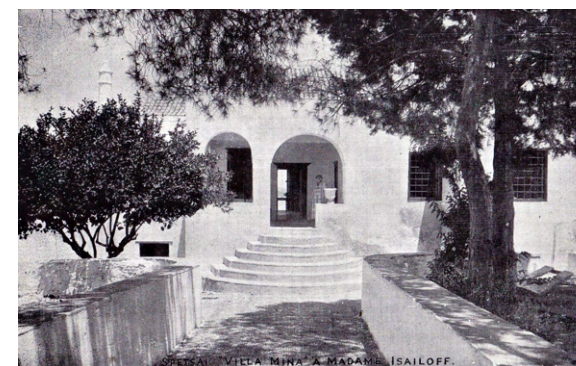

Βόρεια Όψη

Κάτοψη

Εικόνα 23
Τυπική νεοκλασική κατοικία (Οικία Ν. Κυριακού)

Εικόνα 24
Νότια όψη - πρόσοψη (Οικία Ν. Κυριακού)

Εικόνα 25
Κτίριο με χαρακτηριστικά νεοκλασικά στοιχεία

Εικόνα 26
Όψεις αρχοντικών παραλίας στην Κουνουπίτσα

Κατά την περίοδο αυτή δίνεται ιδιαίτερη σημασία στα μορφολογικά στοιχεία και τις λεπτομέρειες της κατοικίας, με τα τοπικά χαρακτηριστικά να τονίζονται ή να πλαισιώνονται με πρόσθετα διακοσμητικά στοιχεία ή συνθέσεις, όπως τα περίτεχνα σιδερένια κιγκλιδώματα στα μπαλκόνια των ορόφων, τα φουρούσια που τα στηρίζουν και τις κορνίζες των ανοιγμάτων (εικόνα 25). Όσον αφορά τα παράθυρα, σταδιακά οι αναλογίες πλάτους/ύψους αρχίζουν να αλλάζουν και να γίνονται πιο στενά και υψηλά (1/2), να καταργούνται οι σιδεριές και οι φεγγίτες, ενώ τα εσωτερικά σκούρα αντικαθίστανται από παραθυρόφυλλα στην εξωτερική πλευρά του τοίχου.

Στα κλασικιστικά σπίτια εμφανίζονται ορισμένες καινοτομίες ως προς τη χρήση των οικοδομικών και διακοσμητικών υλικών. Τα μεγαλύτερα σπίτια έχουν επένδυση στην εξωτερική τους όψη με πέτρα Δοκού, συνήθως στο επίπεδο του ισογείου, ή και σε όλο το ύψος τους, ενώ προς τα τέλη του αιώνα γίνεται εκτεταμένη χρήση σιδήρου (σφυρηλατημένου ή χυτού) με περίτεχνες σιδεριές και κιγκλιδώματα στους εξώστες.

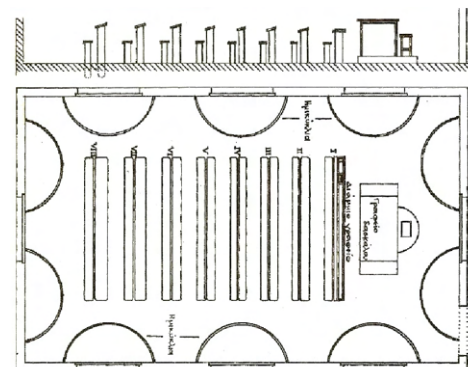
Ο κλασικισμός εντάσσεται στο περιβάλλον του οικισμού βαθμιαία και ομαλά και εν' τέλει αφομοιώνεται από αυτό, αποτελώντας τη λογική συνέχεια του προϋπάρχοντος αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού του υπόβαθρου, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί στο πέρασμα των χρόνων. Η έντονη αλληλεπίδραση μεταξύ της ακαδημαϊκής αρχιτεκτονικής της εποχής και της τοπικής παράδοσης, έχει σαν αποτέλεσμα ο «λαϊκός» νεοκλασικισμός που προκύπτει, να ορίσει τη νέα εικόνα των Σπετσών (εικόνα 26). Στη μετάβαση προς τον 20° αιώνα ξεκινά μια νέα περίοδος για την αρχιτεκτονική του νησιού, καθώς ο όψιμος κλασικισμός και το ρεύμα του εκλεκτικισμού που υιοθετείται σε διάφορες περιπτώσεις κτιρίων, προκαλούν την πρώτη ισχυρή τομή στην αρχιτεκτονική συνέχεια του τόπου. Τα κτίρια της περιόδου αυτής χαρακτηρίζονται από σχετική ελευθερία στη διάταξη της κάτοψης, η οποία δεν εμφανίζει πλέον απόλυτη συμμετρία, ξεπερνώντας τους τυπολογικούς περιορισμούς των προηγούμενων χρόνων. Με τις πρώτες

εφαρμογές του οπλισμένου σκυροδέματος ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ενσωματώνεται μεγάλος επιστύλιος εξώστης στο ύψος του ορόφου των μεγάλων κατοικιών. Ο εξώστης αυτός δίνει μια νέα όψη στο σπετσιώτικο σπίτι, επιχειρώντας να αποκαταστήσει τη σχέση του κτιρίου με τον περιβάλλοντα χώρο που είχε διακοπεί κατά τον κλασικισμό και προαναγγέλλει την έλευση της μοντέρνας αρχιτεκτονικής.

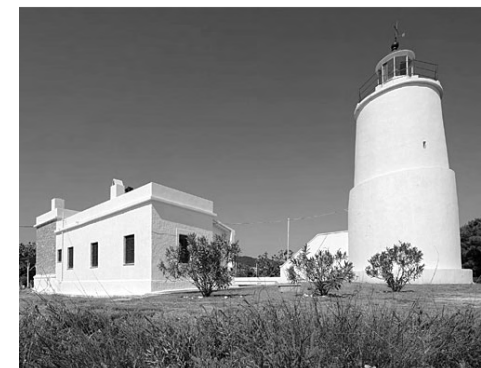
Β. ΑΛΛΟΙ ΤΥΠΟΙ ΚΤΙΡΙΩΝ

Σημαντικά έργα κοινωνικής σημασίας κατασκευάζονται στον οικισμό κυρίως τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το σχολείο του οικισμού, η «*Καποδιστριακή Αλληλοδιδασκτική Σχολή*» (1831-1934) (διάγραμμα 17), η οποία βρίσκεται κοντά στον Άγιο Νικόλαο και συνιστά ένα από τα 120 δημοτικά σχολεία που ιδρύθηκαν επί Καποδίστρια. Αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα των πρώτων κρατικών σχολείων, κλασικιστικής αρχιτεκτονικής, ενώ πλέον είναι κηρυγμένο ιστορικό μνημείο και διατηρείται σε καλή κατάσταση (Δήμος Σπετσών). Πρόκειται για ένα στενόμακρο κτίριο που στεγάζει μια ορθογώνια, ψηλοτάβανη αίθουσα, στην οποία γίνεται το μάθημα όλων των τάξεων ταυτόχρονα (εικόνα 27). Η είσοδος πραγματοποιείται από δύο πόρτες, συμμετρικά τοποθετημένες στη στενή πλευρά του κτιρίου. Στις μεγάλες πλευρές του όγκου υπάρχουν μεγάλα παράθυρα για τον επαρκή φωτισμό και αερισμό της αίθουσας, ενώ τοποθετούνται σε μεγάλο ύψος για να μην αποσπάται η προσοχή των μαθητών. Εσωτερικά, στη μέση της αίθουσας βρίσκονται τα θρανία των μαθητών, αφήνοντας ελεύθερους διαδρόμους κυκλοφορίας εκατέρωθεν, ενώ μπροστά τους βρίσκεται υπερυψωμένο το βάθρο του δασκάλου. Περιμετρικά των τοίχων υπάρχουν τα «*ημικύκλια*», τα σημεία όπου οι μαθητές μαθαίνουν ανάγνωση σε μικρές ομάδες (Χαριτάτος, 2013).

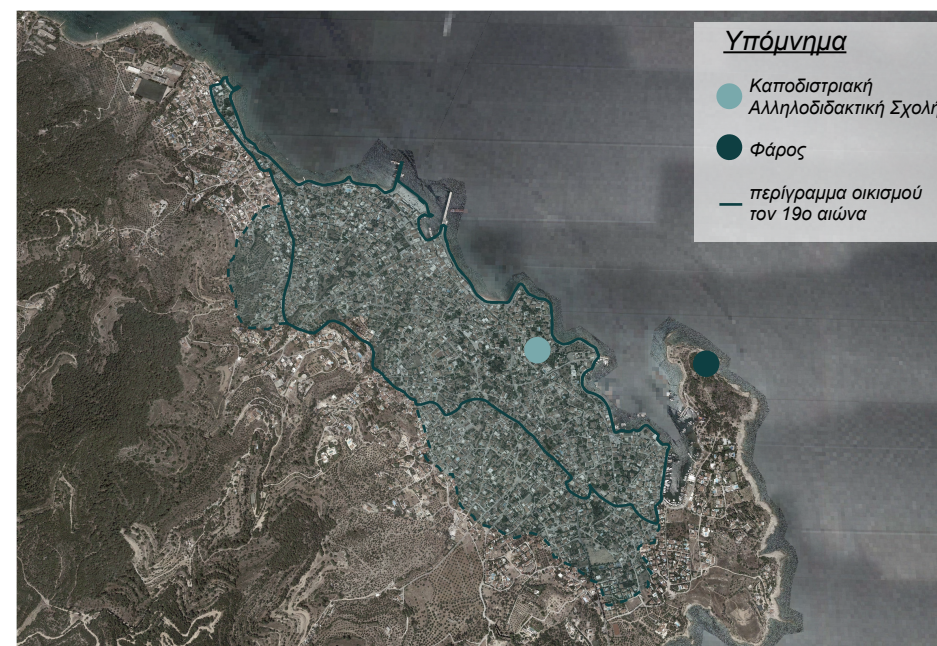
Ο φάρος της Μπάλτιζας, κατασκευής του 1831, είναι τοποθετημένος στο στόμιο του λιμανιού (διάγραμμα 17) σε ύψος περίπου 16μ. από την επιφάνεια της θάλασσας, σε θέση που ήδη από το 1827 είχε τοποθετηθεί πυρσός (εικόνα 28). Αποτελεί έναν από τους δύο παλαιότερους φάρους της Ελλάδας μαζί με εκείνον της Κέας. Το ύψος του φάρου ξεπερνά τα 11μ. και η λειτουργία του αρχικά γινόταν με πηγή ενέργειας το λάδι, με τη φωτοβολία του να φτάνει τα 10 μίλια. Το 1885 γίνεται εκσυγχρονισμός του φάρου, ώστε να λειτουργεί με πετρέλαιο και κατασκευάζεται βοηθητικό κτίριο σε μικρή απόσταση από αυτόν. Από το 1986 λειτουργεί αυτόματα με ηλεκτρισμό έως σήμερα.

Εικόνα 27
Κάτοψη και τομή Καποδιστριακής
Αλληλοδιδασκτικής Σχολής Σπετσών

Εικόνα 28
Ο φάρος των Σπετσών σήμερα

Διάγραμμα 17
Η θέση της Καποδιστριακής σχολής και του φάρου στον οικισμό

Απόγευμα στο Ποσειδώνιο,
Πάβλος Χαμπίδης, υδατογραφία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

**Ο τουρισμός ως κοινωνικός παράγων
διαμόρφωσης του οικισμού**

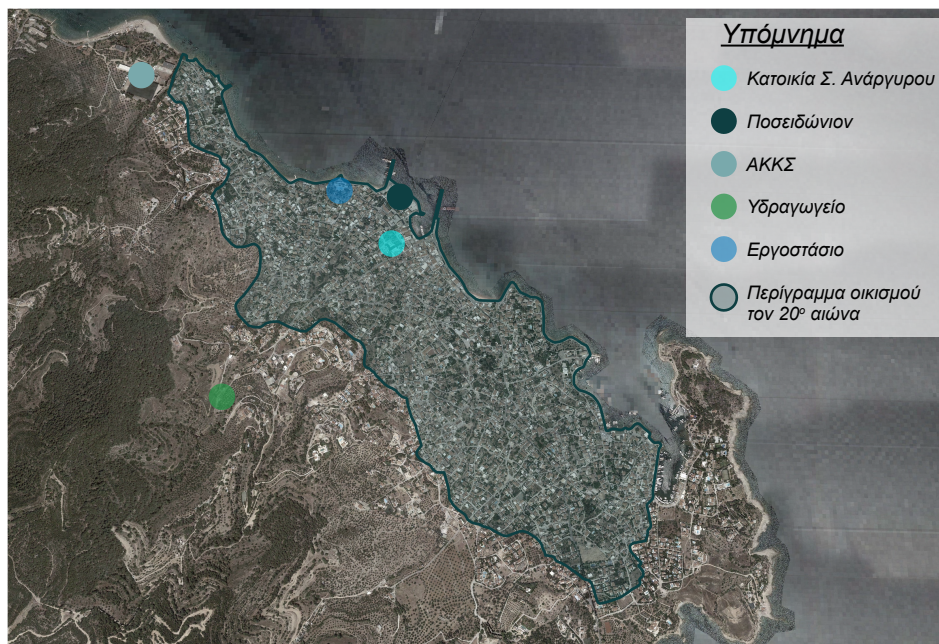
5.1 Η εμφάνιση του φαινομένου του τουρισμού στις αρχές του 20ου αι. (1900-1930)

Η αρχή του 20^{ου} αιώνα βρίσκει τις Σπέτσες σε νωχέλεια μετά την πρόσφατη περίοδο παρακμής τους. Η συρρικνωμένη τοπική οικονομία βασίζεται στην περιορισμένη αλιεία και την αγροτική παραγωγή, ενώ τα προϊόντα των τοπικών βιοτεχνιών αποτελούν τα μοναδικά εμπορεύματα που μεταφέρουν οι ιδιοκτήτες των καϊκιών. Την περίοδο αυτή η ένταση της κίνησης του νησιού αρχίζει να μεταβάλλεται περιοδικά, ανάλογα με τις εποχές του χρόνου. Πιο συγκεκριμένα, η αδράνεια του χειμώνα διακόπτεται κατά τους θερινούς μήνες με την επιστροφή των απόδημων κατοίκων για διακοπές στη γενέτειρά τους. Ακόμη, από τα τέλη του καλοκαιριού έως το χειμώνα παρατηρείται έντονη συρροή κυνηγών, καθώς το νησί αποτελεί πέρασμα και καταφύγιο αποδημητικών πουλιών (Χαριτάτος, 2004). Οι παραπάνω ομάδες που εμφανίζονται στο νησί, παραμένουν σε αυτό βραχυπρόθεσμα και αποτελούνται από ανθρώπους υψηλών εισοδημάτων από την Αθήνα, με ευκολία στην μετακίνησή τους από τόπο σε τόπο ανά διαστήματα. Οι διαρκείς αυτές μετακινήσεις μη μόνιμου πληθυσμού στο νησί ορίζουν την έναρξη του τουριστικού φαινομένου των Σπετσών.

Το 1899 έπειτα από την μετανάστευση του και την επιτυχή επιχειρηματική του δραστηριότητα στο εξωτερικό, επιστρέφει στο νησί ο Σωτήριος Ανάργυρος (εικόνα 29), απόγονος της σημαντικής σπετσιώτικης οικογένειας των Χατζηαναργύρων, ο ρόλος του οποίου κρίνεται καθοριστικός στη διαμόρφωση της εικόνας των Σπετσών τις επόμενες δεκαετίες. Διαβάζοντας

Εικόνα 29
Ο Σωτήριος Α. Ανάργυρος

Διάγραμμα 18
Οι θέσεις του αρχοντικού Αναργύρου, του «Ποσειδωνίου», της ΑΚΚΣ, του υδραγωγείου και του εργοστασίου

Εικόνα 30
Το αρχοντικό του Σ. Αναργύρου

τις ανάγκες και τις δυνατότητες της νωχελικής τοπικής κοινωνίας και οδηγούμενος από τις καινοτόμες ιδέες του, χτίζει σταδιακά ένα μακροπρόθεσμο σχέδιο για την τουριστική ανάπτυξη του νησιού. Η υλοποίηση του σχεδίου σηματοδοτεί την απαρχή μιας νέας περιόδου οικονομικής ακμής, καθώς οι Σπέτσες αποτελούν ένα από τα πρώτα ελληνικά νησιά με τουριστική ανάπτυξη. Έτσι, αποκτούν μια νέα πηγή αίγλης και παύουν πλέον στη δημόσια συνείδηση να αποτελούν ένα παρηκμασμένο ηρωικό νησί της Επανάστασης.

Με την επιστροφή του στο νησί, ο Ανάργυρος ξεκινά την ανέγερση της κατοικίας του ανάμεσα στα παλιά αρχοντικά της Μπουμπουλίνας και του Μπόττση στη Ντάπια (διάγραμμα 18). Μέσα στο 1902 αγοράζει και ενοποιεί μικρά, όμορα οικόπεδα, κατεδαφίζοντας τις υφιστάμενες κατασκευές και καταθέτει αίτηση για την μετατροπή του σχεδίου πόλεως, ώστε να κατασκευαστεί το αρχοντικό σύμφωνα με τα προσωπικά του σχέδια (εικόνα 30). Η κατασκευή ολοκληρώνεται το 1904 και έκτοτε η εξέλιξη και η ανάπτυξη του τόπου αποτελεί την μοναδική ενασχόληση του Σ. Αναργύρου.

Στο σχέδιο του για την τουριστική ανάπτυξη του τόπου, καίριο ρόλο έχει η κατασκευή ξενοδοχείου στα πρότυπα των ισχυρών ευρωπαϊκών χωρών, με σκοπό την κάλυψη των αναγκών στέγασης των επισκεπτών του νησιού. Ως τοποθεσία επιλέγεται η ακτή δίπλα στο λιμάνι της Ντάπιας (διάγραμμα 18), όπου επαναλαμβάνεται η διαδικασία που είχε προηγηθεί και στην κατασκευή της κατοικίας του. Στην πρώτη φάση οικοδόμησης του ξενοδοχείου τη διετία 1910 - 1912, πραγματοποιείται η αγορά όμορων οικοπέδων από μικροιδιοκτήτες τα οποία έπειτα ενοποιούνται και ολοκληρώνονται οι προκαταρκτικές εργασίες δόμησης. Στα οικόπεδα αυτά περιλαμβάνεται και το αρχοντικό Δημητρίου Γουδή, το οποίο σε αντίθεση με τα υπόλοιπα υφιστάμενα κτίσματα δεν κατεδαφίζεται, αλλά ενσωματώνεται στον σχεδιασμό, αποτελώντας τη δυτική πτέρυγα του ξενοδοχείου. Το 1912 (ΦΕΚ 86/Α'8-3-1912) εγκρίνεται η αίτηση τροποποίησης του ισχύοντος σχεδίου πόλεως στο παραλιακό μέτωπο, ώστε να διευκολυνθεί η κατασκευή του κτιρίου και του περιβάλλοντος χώρου με βάση το σχέδιο του αρχιτέκτονα. Το Δημοτικό Συμβούλιο αναγνωρίζει ότι «μέσω της κατασκευής του ξενοδοχείου θα εξυπηρετηθούν μεγάλοι κοινωφελείς σκοποί οι οποίοι μέλλονται να εξυπηρετηθούν με τη σειρά τους τα συμφέροντα ολόκληρης της νήσου των Σπετσών» και επιτρέπει την έναρξη των απαραίτητων εργασιών (Μπαμής, 2018).

Η ανέγερση ολοκληρώνεται το 1914, με την συνολική έκταση του ξενοδοχείου να είναι 9.000 τ.μ. και να στεγάζει 78 δωμάτια φιλοξενίας (εικόνα 31). Το ξενοδοχείο ονομάζεται «Ποσειδώνιο» και ξεκινά την λειτουργία του ως το μεγαλύτερο επαρχιακό ξενοδοχείο των αρχών του 20^{ου} αιώνα στην Ελλάδα. Η εκλεκτικιστική αρχιτεκτονική του κτιρίου σε σχέδια Π. Ζίζηλα (εικόνα 32), σε συνδυασμό με την υψηλή ποιότητα των υλικών και της κατασκευής, αναδεικνύουν το Ποσειδώνιο αλλά και συνολικά το νησί των Σπετσών σε παραθεριστικό κέντρο της κοσμικής Αθήνας⁸, φιλοξενώντας εξέχουσες προσωπικότητες της πολιτικής και οικονομικής ζωής της Ευρώπης. Το Ποσειδώνιο λειτουργεί αδιάκοπα από το 1914 έως σήμερα και έπειτα από δυο μεγάλες ανακαινίσεις διατηρεί τον επιβλητικό χαρακτήρα του, αποτελώντας ένα από τα σημαντικότερα τοπία του νησιού.

Στην προσπάθεια ανάδειξης του τόπου ως τουριστικού προορισμού, ο Σ. Ανάργυρος αντιλαμβάνεται από νωρίς πως αυτή δεν μπορεί να συντελεστεί χωρίς την υλοποίηση στοιχειωδών έργων υποδομής. Από το 1904 και για μια περίπου δεκαετία, χορηγεί σημαντικό μέρος της περιουσίας του στην κατασκευή υποδομών, στοχεύοντας στη βελτίωση της ζωής των κατοίκων και θέτοντας τον θεμέλιο λίθο για την ευρύτερη οικονομική ανάπτυξη των Σπετσών (Μπαμής, 2018). Το πρώτο τέτοιο έργο είναι το υδραγωγείο του νησιού (διάγραμμα 18), η κατασκευή του οποίου πραγματοποιείται το 1907 με σκοπό την αντιμετώπιση των υγειονομικών προβλημάτων που προκύπτουν από την έλλειψη δικτύου τρεχούμενου νερού. Την ίδια χρονική περίοδο πραγματοποιούνται έργα στο οδικό δίκτυο που αφορούν κυρίως στην επισκευή, συντήρηση και διαπλάτυνση παλαιών δρόμων, τα οποία ολοκληρώνονται το 1915 με την κατασκευή του περιφερειακού δρόμου του νησιού και των απαραίτητων έργων στήριξής του. Ακόμη αντιλαμβανόμενος την καταστροφή του πευκοδάσους έπειτα από τις δυσπραγίες του 19^{ου} αιώνα, οργανώνει τη διάσωση του δασικού πλούτου του νησιού. Το 1913, έπειτα από την αγορά του 50% των γεωργικών εκτάσεων προχωρά στην αναδάσωσή τους, ορίζει δασοφύλακες, περιορίζει την υλοτόμηση και διανοίγει δρόμους για την εξασφάλιση της τουριστικής αξιοποίησης της υπό προστασίας περιοχής (Μπαμής, 2018).

⁸ Το 1925 υπολογίζεται ότι από τα τέλη Ιουνίου έως και τα μέσα Σεπτεμβρίου το νησί φιλοξένησε περισσότερους από 2000 επισκέπτες. (Βατικιώτη, 2012)

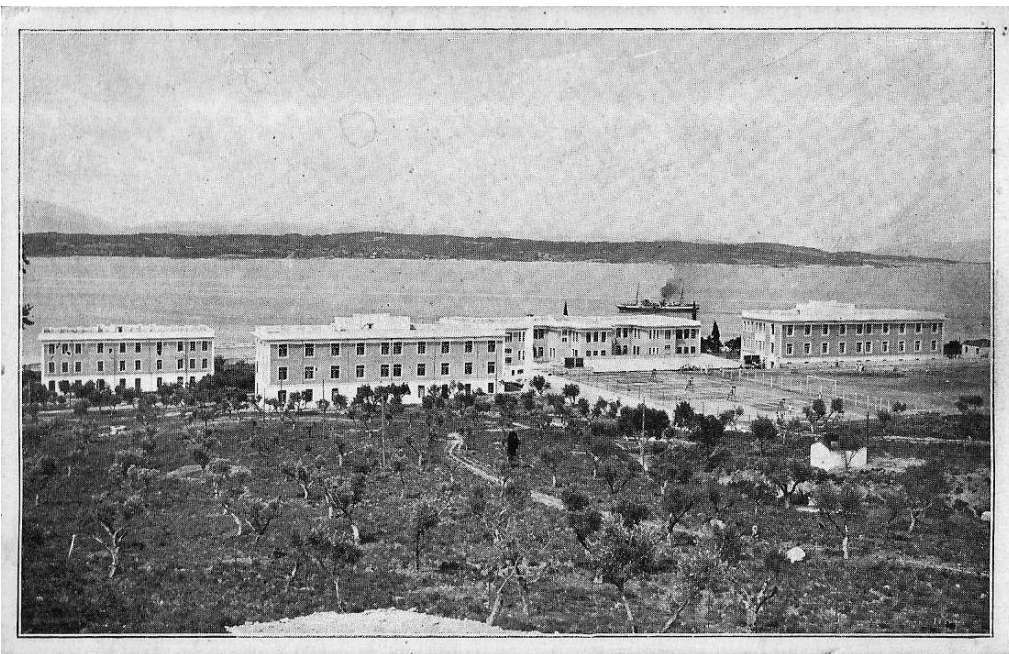
Εικόνα 31
Η πρόσοψη του «Ποσειδωνίου»

Υπόμνημα

Archonikó Goudí

Εικόνα 32
Σχέδιο πρόσοψης «Ποσειδωνίου», Π. Ζίζηλα

Εικόνα 33

Συνολική άποψη της Αναργυρείου και Κοργιαλενείου Σχολής Σπετσών

Εικόνα 34

Η πρόσοψη του εργοστασίου του Δ. Δασκαλάκη

Το τελευταίο σημαντικό έργο της ζωής του Σ. Αναργύρου είναι η ίδρυση της «Αναργυρείου και Κοργιαλενείου Σχολής Σπετσών» (ΑΚΣΣ) (εικόνα 33) το 1927 μαζί με τον επιχειρηματία Μαρίνο Κοργιαλένιο. Σε απαίτηση του Αναργύρου η σχολή ιδρύεται στο νησί και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κολλέγια των Βαλκανίων, λειτουργεί με ημεδαπούς και αλλοδαπούς φοιτητές και συντελεί σημαντικό ρόλο στην ανύψωση του πολιτιστικού επιπέδου του νησιού. Το σχολικό συγκρότημα τοποθετείται έξω από τον οικισμό των Σπετσών, στη βορειοδυτική πλευρά του (διάγραμμα 18) και αποτελείται από πέντε μεγάλα κτίρια. Από την σχολή αποφοιτεί πλήθος καταξιωμένων Ελλήνων πολιτικών, λογίων, καλλιτεχνών και επιστημόνων, ενώ το αστεροσκοπείο της συνεργάζεται με αυτό της Πεντέλης. Η λειτουργία της σχολής ολοκληρώνεται το 1983 και έκτοτε στα κτίρια της έχουν φιλοξενηθεί σε διάφορες χρονικές περιόδους, σχολεία γυμνασίου και λυκείου των Σπετσών, καθώς και τμήματα του ΤΕΙ Πειραιά.

Όλα τα παραπάνω καθιστούν τους βασικότερους παράγοντες που συμβάλλουν ουσιαστικά στην τουριστική και πολιτιστική ανάπτυξη των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα. Εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η μοναδική βιομηχανική μονάδα του νησιού, το εργοστάσιο νηματουργίας που ιδρύει ο βιομήχανος Δημήτριος Δασκαλάκης (εικόνα 34) στην Κουνουπίτσα (διάγραμμα 18) το 1920 και απασχολεί αρκετούς από τους πρόσφυγες που καταφεύγουν στο νησί μετά την μικρασιατική καταστροφή του 1922. Σημαντικό βήμα για τον εκσυγχρονισμό των Σπετσών αποτελεί η ηλεκτροδότησή τους το 1921. Τα σπίτια, οι κεντρικοί δρόμοι κίνησης και το λιμάνι της Ντάπτιας φωταγωγούνται σηματοδοτώντας την είσοδο του οικισμού στη νέα εποχή. Έκτοτε, γνωρίζει μέρες ευημερίας και ανάπτυξης, κατά την διάρκεια των οποίων γίνεται εμφανές ότι το μέλλον του τόπου είναι ο τουρισμός. Η πτώχευση του κράτους τον Μάιο του 1932 επηρεάζει την οικονομική και τουριστική δραστηριότητα του νησιού, έως τον ερχομό του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, όπου μεγάλο τμήμα του πληθυσμού αναγκάζεται να το εγκαταλείψει λόγω ανέχειας, για άλλη μια φορά.

5.2 Η επίδραση του οργανωμένου - μαζικού τουρισμού στον οικισμό των Σπετσών (1950 - 2000)

Μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και του επακόλουθου εμφυλίου, η Ελλάδα, παρά το μέγεθος της καταστροφής και των κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών προβλημάτων, μεταβάλλεται σε μία ταχύτατα αναπτυσσόμενη οικονομία. Η ανασυγκρότηση στηρίζεται αρχικά στο ναυτιλιακό και μεταναστευτικό συνάλλαγμα, την εξαγωγή αγροτικών προϊόντων και μεταγενέστερα στον τουρισμό. Καθοριστικό ρόλο στην ανάκαμψη αυτή διαδραματίζει ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ), ο οποίος έχει ιδρυθεί από το 1929. Πρωταρχικός του στόχος μεταπολεμικά, είναι η ενίσχυση της ελληνικής οικονομίας με την είσοδο ξένων τουριστών των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, καθώς και η διαφήμιση της χώρας στο εξωτερικό, η οργάνωση του ξενοδοχειακού κλάδου και η κατασκευή εγκαταστάσεων τουρισμού.

Οι Σπέτσες επηρεασμένες από την ευρύτερη στροφή της χώρας στον τουρισμό ως μέσο ανάπτυξης, εντάσσονται σε ένα σύνολο περιοχών οι οποίες ενισχύονται με οργανωμένη κρατική παρέμβαση προσαρμοσμένη στις εκάστοτε τοπικές συνθήκες, που αποσκοπεί στην διαρκή αύξηση του πλήθους των επισκεπτών τους. Μέσα στην δεκαετία του 1950 ιδρύεται ο Τουριστικός Όμιλος Σπετσών στα πλαίσια οργάνωσης των παρεχόμενων υπηρεσιών, ενώ η ακτοπλοϊκή σύνδεση με το λιμάνι του Πειραιά ενισχύεται ώστε να εξυπηρετούνται οι αυξανόμενες ανάγκες μετακίνησης. Οι πολυάριθμες πλέον αφίξεις καθιστούν αναγκαία την επέκταση του λιμανιού της Ντάπιας με αποτέλεσμα την κατασκευή νέου μόλου το 1956 (διάγραμμα 19).

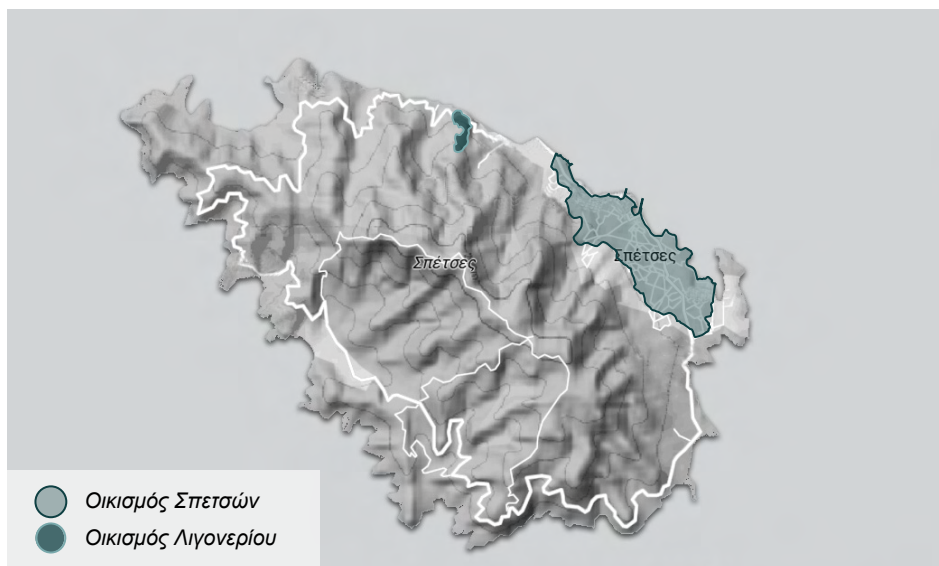
Τις δεκαετίες 1950 και 1960, με στόχο την παροχή τουριστικών καταλυμάτων υψηλών προδιαγραφών, κατασκευάζονται τα «Ξενία» σε αξιόλογες τοποθεσίες της εκάστοτε περιοχής και αποτελούν πρότυπο για την ποιότητα των μελλοντικών ξενοδοχειακών μονάδων, προκειμένου ο τουρισμός να εξελιχθεί σε προσοδοφόρο οικονομική δραστηριότητα σε κρατικό επίπεδο. Η υφιστάμενη αναπτυσσόμενη τουριστική δομή καθιστά το νησί επιλογή του ΕΟΤ για την κατασκευή της ξενοδοχειακής μονάδας «Ξενία Σπέτσες» (εικόνα 35). Στο πλαίσιο αυτό, το 1960 πραγματοποιείται αναγκαστική απαλλοτρίωση 17 στρεμμάτων, ιδιοκτησίας της Αναργυρείου και Κοργιαλανείου Σχολής, στη βορειοδυτική πλευρά της (διάγραμμα 19), προκειμένου να δημιουργηθεί η ξενοδοχειακή μονάδα σε σχέδια του

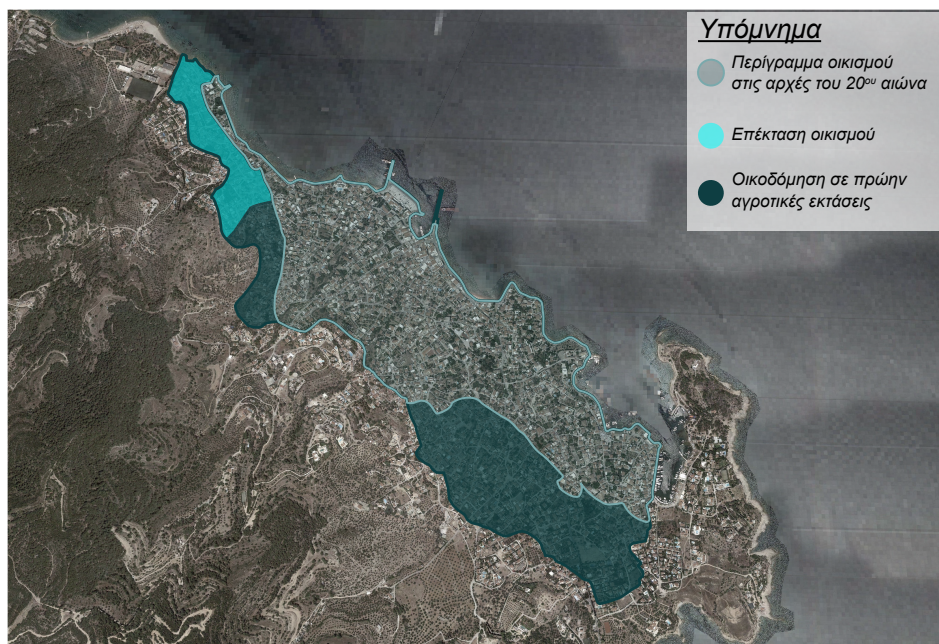
Διάγραμμα 19
Οι θέσεις των μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων που κατασκευάστηκαν το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα

Εικόνα 35
Δυτική όψη του «Ξενία Σπέτσες»

Χάρτης 9
Θέση οικισμού Λιγονερίου

Διάγραμμα 20
Εξέλιξη του οικισμού στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα

αρχιτέκτονα Φίλιππου Βώκου (Βατικιώτη, 2012). Η ξενοδοχειακή εγκατάσταση που κατασκευάζεται αποτελείται από δύο πτέρυγες, με την μεγαλύτερη πτέρυγα δυναμικότητας 60 δωματίων να στεγάζει και τους χώρους υποδοχής και εστίασης, ενώ η μικρότερη πτέρυγα δυναμικότητας 29 δωματίων (Bungalows) να φιλοξενεί τις εγκαταστάσεις του προσωπικού (Καχρίλα, 2019).

Το 1965 ιδρύεται ο ΠΟΣΜΕΔΕ (Πανελλήνιος Οικοδομικός Συνεταιρισμός Μηχανικών Εργοληπτών Δημοσίων Έργων) και αγοράζει μια έκταση 55 περίπου στρεμμάτων βορειοδυτικά και εκτός των ορίων του οικισμού (χάρτης 9), με σκοπό την παροχή παραθεριστικών κατοικιών στα μέλη του. Το 1965 προκηρύσσεται διαγωνισμός με αντικείμενο το σχεδιασμό ενός νέου οικισμού 220 κατοικιών που υπόκεινται στους περιορισμούς που ορίζει το 2^ο Διάταγμα του ΦΕΚ 231/Α'/1928. Το έργο ανατίθεται στο Εργαστήριο 66 (Δ. & Σ. Αντωννάκη) και έπειτα από μία σειρά αναθεωρήσεων και αλλαγών των εμπλεκόμενων μηχανικών, ολοκληρώνεται το 1970. Η πρόταση για το νέο οικισμό «Λιγονέρι» (ή «οικισμό Μηχανικών») χαρακτηρίζεται από τη χρήση σύγχρονων υλικών και μεθόδων κατασκευής που όμως επιτυγχάνουν να διαμορφώσουν χώρους με σαφείς αναφορές στην λαϊκή και τοπική αρχιτεκτονική (Αναστασιάδης, 2013).

Καθ' όλη τη διάρκεια της τουριστικής εξέλιξης, το νησί καθίσταται προτιμώμενος προορισμός για τις τουριστικές ροές της Ευρώπης, με αποτέλεσμα ο οικισμός να διαμορφώνεται ανάλογα για να καλύψει τις ανάγκες των επισκεπτών για διαμονή, εστίαση και αναψυχή. Η ζήτηση για τουριστικές υποδομές αρχίζει να μεγαλώνει, ενώ η αξία της γης είναι χαμηλή. Έπειτα από μία μεγάλη στασιμότητα για την οικοδόμηση του οικισμού, το οικιστικό σύνολο αρχίζει σταδιακά να επεκτείνεται και να πυκνώνει με τις νέες χρήσεις. Ιδιαίτερα τις δεκαετίες 1970 έως και 1990 η τουριστική ανάπτυξη κορυφώνεται και η συνεχής αύξηση των τουριστικών αναγκών οδηγεί στη ραγδαία εκμετάλλευση τόσο του υφιστάμενου αδόμητου χώρου του οικισμού όσο και του δομημένου. Παράλληλα τα όρια του οικισμού επεκτείνονται με την οικοδόμηση των διαθέσιμων κενών εκτάσεων στα δυτικά και των παλαιότερων αγροτικών περιοχών στη νοτιοανατολική πλευρά του (διάγραμμα 20).

Τα νέα οικήματα που κατασκευάζονται εντός του οικισμού καταλαμβάνουν τα διαθέσιμα ελεύθερα οικόπεδα, ενώ πολλές φορές καταπατούν και κενούς δημόσιους χώρους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως ο περιορισμένος ελεύθερος χώρος οδηγεί ακόμα και στον κατεκερματισμό

υφιστάμενων ιδιοκτησιών για τη δημιουργία νέων κτιρίων (διάγραμμα 21). Ως αποτέλεσμα, δημιουργείται σημειακά ρυμοτομία πολύ πυκνότερη από εκείνη του προηγούμενου αιώνα, με τους δημόσιους χώρους να εκλείπουν εντελώς σε ορισμένες περιοχές. Παρ'όλα αυτά η υφιστάμενη οργάνωση του οικισμού αφομοιώνει σε μεγάλο βαθμό τις νέες προσθήκες, σαν φυσική συνέχειά της, παρά την πλήρη έλλειψη σχεδιασμού.

Η πλειοψηφία των νέων κτιρίων στεγάζει τις νέες επιχειρήσεις των κατοίκων, οι οποίες αφορούν μικρές ξενοδοχειακές μονάδες, διαμερίσματα, δωμάτια μικρής επιφάνειας (10 - 15 τ.μ.) και επιχειρήσεις εστίασης και αναψυχής μικρής χωρητικότητας. Για τη στέγαση τέτοιων επιχειρήσεων αξιοποιούνται και υφιστάμενες κατασκευές οι οποίες αποκαθίστανται και προσαρμόζονται στην εκάστοτε περίπτωση⁹, ενώ πολλές φορές επεκτείνονται με την προσθήκη επιπλέον ορόφων (εικόνα 36). Το σύνολο των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων του οικισμού καλύπτει οριακά τις ανάγκες των 8.000 - 10.000 επισκεπτών στο τέλος του 20^{ου} αιώνα.

Το γεγονός πως το νησί αποτελεί οικονομικό προορισμό, καθώς και ο γρήγορος ρυθμός ανάπτυξης επηρεάζουν αρνητικά την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, με το επίπεδό τους να είναι αρκετά χαμηλό. Ακόμη, η έντονη οικιστική ανάπτυξη οδηγεί σε υποβάθμιση του περιβάλλοντος, ενώ η εγκατάσταση των νέων χρήσεων αλλοιώνει τον παραδοσιακό χαρακτήρα του οικισμού και οδηγεί στην αλλαγή της ναυτικής φυσιογνωμίας του σε τουριστική. Από το 1995 ξεκινά μια περίοδος όπου η πορεία του μαζικού τουρισμού στο νησί είναι καθοδική, με τα οργανωμένα πακέτα τουρισμού από το εξωτερικό να μειώνονται σημαντικά σε αριθμό. Αντίστοιχη μείωση σημειώνεται και στον εγχώριο τουρισμό με τις Σπέτσες να αντικαθίστανται στις προτιμήσεις των επισκεπτών από άλλους, πιο οικονομικούς προορισμούς. Το τέλος του 20^{ου} αιώνα αποτελεί για τους κατοίκους και τους επιχειρηματίες του νησιού μία περίοδο απολογισμού και λήψης αποφάσεων για τον μελλοντικό χαρακτήρα του τόπου.

⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το παλιό εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας του Δ. Δασκαλάκη, στο οποίο στεγάζεται το ξενοδοχείο «Νησιά». Χαρακτηρισμένο από το 1985 ως μνημείο, δείγμα της ελληνικής βιομηχανικής αρχιτεκτονικής, αγοράζεται και μετά την αποκατάσταση της όψης του, αναδιαμορφώνεται αναλόγως των αναγκών του νέου ξενοδοχείου.

Υπόμνημα

- κατοικίες - αναλλοίωτες
- κατοικίες & όρια που καταρρέουν
- νέες κατασκευές
- νέες κατασκευές & όρια σε πρώην δημόσιο χώρο

Εικόνα 36
Παράδειγμα πύκνωσης με ανέγερση επιπλέον ορόφου σε υφιστάμενη κατασκευή (πανωσήκωμα)

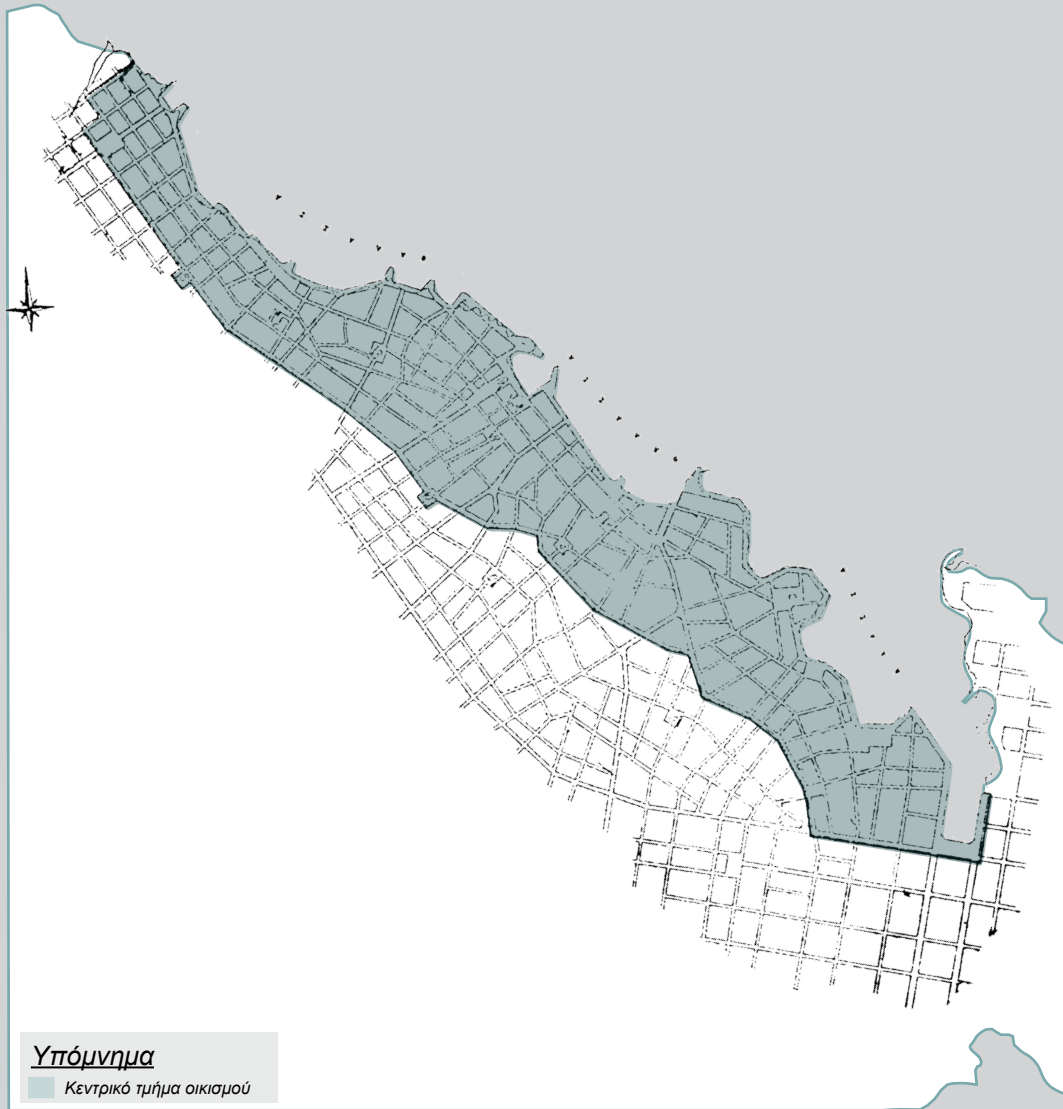
Διάγραμμα 21
Παράδειγμα πύκνωσης μέσω της οικοδόμησης νέων κτιρίων στους κενούς χώρους των υφιστάμενων οικοπέδων

5.3 Πολεοδομικά μέτρα προστασίας του οικισμού από το τουριστικό φαινόμενο

Η ραγδαία ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα στο νησί και η επακόλουθη ροπή προς την άναρχη δόμηση, καθιστούν αναγκαία τη θέσπιση μέτρων προστασίας με σκοπό τη διαφύλαξη του χαρακτήρα του οικισμού από την ανεξέλεγκτη αλλοίωσή του. Με τον χαρακτηρισμό του νησιού ως τόπου ιδιαίτερου φυσικού κάλλους (ΤΙΦΚ) τον Μάιο του 1967 χάρη στην ιστορικότητα και την αξιολογή αρχιτεκτονική του, ξεκινά η θέσπιση μιας σειράς νέων, αυστηρών διατάξεων με σκοπό την προστασία του οικιστικού συνόλου και του φυσικού περιβάλλοντος των Σπετσών.

Οι πρώτοι οικοδομικοί περιορισμοί μέσα στα όρια του οικισμού των Σπετσών ορίζονται με αφετηρία το Β.Δ. της 25/10/1969(ΦΕΚ 164/Δ'/1-9-1969), όπου καθορίζονται οι γενικοί όροι και οι περιορισμοί δόμησης των οικοπέδων σε οικισμούς με εγκεκριμένο ρυμοτομικό σχέδιο, με σκοπό τον περιορισμό της άναρχης δόμησης της χώρας. Στο διάταγμα αυτό ορίζονται γενικά οι όροι δόμησης με βάση το διαχωρισμό του εκάστοτε οικισμού σε δύο τμήματα, το κεντρικό και το υπόλοιπο. Προκειμένου οι περιορισμοί αυτοί να έχουν εφαρμογή στον οικισμό των Σπετσών, με απόφαση του Νομάρχη Πειραιά το 1973 και βάσει του ισχύοντος ρυμοτομικού σχεδίου του 1867, ορίζεται ως κεντρικό τμήμα η παραλιακή ζώνη κατά μήκος του οικισμού, πλάτους πέντε περίπου οικοδομικών τετραγώνων (διάγραμμα 22).

Την ίδια χρονιά, με αντίστοιχη απόφαση ορίζονται οι διατάξεις που αφορούν την κυκλοφορία των οχημάτων εντός του οικισμού. Σύμφωνα με αυτή, στο κεντρικό τμήμα του οικισμού απαγορεύεται καθολικά η χρήση οποιουδήποτε τύπου οχήματος, στον υπόλοιπο ιστό οι μετακινήσεις πραγματοποιούνται με μηχανοκίνητα δίτροχα μικρού κυβισμού, ενώ οχήματα βαρέως τύπου έχουν πρόσβαση σε συγκεκριμένα σημεία και με ειδικές άδειες. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την απόφαση διαδραματίζει η παραδοσιακή πολεοδομική οργάνωση του οικισμού, με το δαιδαλώδες οδικό δίκτυο να αποτελείται από στενά σοκάκια, που το μέγεθος τους δυσχεραίνει την απρόσκοπτη και ασφαλή διέλευση των οχημάτων. Στην εφαρμογή των διατάξεων αυτών υπάρχουν μικρές αποκλίσεις, καθώς τα όρια των τμημάτων και οι χαράξεις του ισχύοντος ρυμοτομικού σχεδίου με τον υφιστάμενο πολεοδομικό ιστό δεν ταυτίζονται.

Διάγραμμα 22

Ο διαχωρισμός του οικισμού σε κεντρικό τμήμα και υπόλοιπο οικισμό βάσει του ρυμοτομικού σχεδίου του 1867

Σημαντικό σημείο στην προσπάθεια διατήρησης του ιστορικού χαρακτήρα αποτελεί ο χαρακτηρισμός του οικισμού των Σπετσών ως παραδοσιακού από το ΥΠΕΧΩΔΕ με το Π.Δ. της 19/10/1978 «Περί χαρακτηρισμού ως Παραδοσιακών Οικισμών τινών του Κράτους και καθορισμού όρων και περιορισμών δομήσεως των οικοπέδων αυτών» (ΦΕΚ 594/Δ' /13-11-1978). Αποτελεί την πρώτη οργανωμένη καταγραφή των παραδοσιακών οικισμών της επικράτειας και οριστικοποιεί το καθεστώς προστασίας τους. Σύμφωνα με αυτό αλλάζει η αντίληψη των τμημάτων των οικισμών και πλέον ως κεντρικό ορίζεται εκείνο με την μεγαλύτερη συνοχή από θέμα οικιστικής πυκνότητας ή συγκέντρωσης των κυριότερων δραστηριοτήτων.

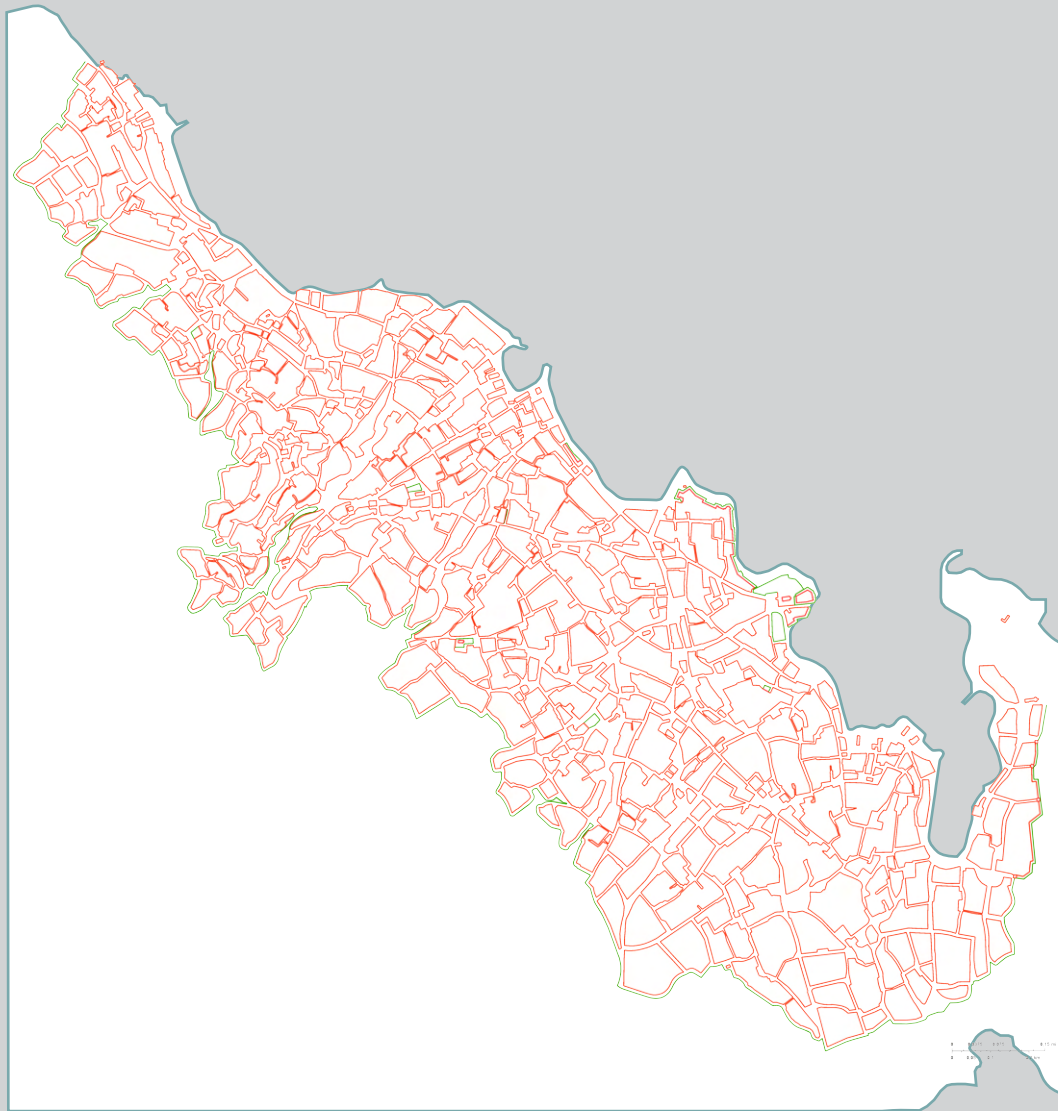
Με το ισχύον, πλέον, ΦΕΚ ορίζονται επίσης οι επιτρεπόμενες χρήσεις γης των οικισμών. Η ανέγερση κατοικίας επιτρέπεται σε όλη την έκταση τους, ενώ για την κατασκευή εμπορικών καταστημάτων, κτιρίων κοινής ωφέλειας και κοινωνικού εξοπλισμού απαιτείται έγκριση από την «Επιτροπή Ενασκήσεως Αρχιτεκτονικού Ελέγχου» (ΕΕΑΕ). Αντίστοιχα, τα έργα υποδομής και κάθε εργασία για τη διαμόρφωση κοινόχρηστων χώρων, οδών, πλατειών, λιμένων κλπ, πραγματοποιούνται έπειτα από τη σύμφωνη γνώμη της και προσαρμόζονται στα παραδοσιακά πρότυπα.

Παράλληλα, ορίζονται οι όροι δόμησης πολύ συγκεκριμένα με τα κεντρικά τμήματα να έχουν αρτιότητα οικοπέδων 300τ.μ., συντελεστή δόμησης 0,8, 80% κάλυψη και τα λοιπά τμήματα 2000τ.μ. αρτιότητα, συντελεστή δόμησης 0,5 και 50% κάλυψη. Το σύστημα δόμησης ορίζεται καθολικά σε αυτό των πετρώγων, όπως και το μέγιστο επιτρεπόμενο ύψος των κτιρίων το οποίο καθορίζεται στα 7 μέτρα και ο αριθμός των ορόφων τους σε δύο. Η ογκοπλασία των κτιρίων (σύνθεση, κλίμακα, αναλογία), τα μορφολογικά χαρακτηριστικά (επικάλυψη στέγης, σκάλες, εξώστες, καμινάδες κ.λ.π.) και οι λεπτομέρειες των όψεων αναφέρεται γενικά πως θα πρέπει να προσεγγίζουν τα παραδοσιακά πρότυπα, χωρίς όμως περαιτέρω διευκρινήσεις (εικόνες 37, 38 & 39).

Η σημασία των παραδοσιακών μορφών ενισχύεται παραπάνω με την απαγόρευση χωρίς άδεια κατεδάφισης ή αφαίρεσης διακοσμητικών στοιχείων υφιστάμενων κατασκευών. Η άδεια αυτή παρέχεται από την ΕΕΑΕ, υπό την προϋπόθεση ότι το προς κατεδάφιση ή καθαίρεση στοιχείο δεν αποτελεί αξιόλογο ή χαρακτηριστικό δείγμα για τον οικισμό. Ακόμη, σε περιπτώσεις ανέγερσης νέας κατασκευής σε θέση παλαιότερης παραδοσιακής, η όψη της υποχρεωτικά τοποθετείται στη ίδια θέση με την παλαιά, διατηρώντας τα πρότερα πολεοδομικά χαρακτηριστικά.

Εικόνες 37, 38 & 39
Απόψεις του παραδοσιακού οικισμού των Σπετσών

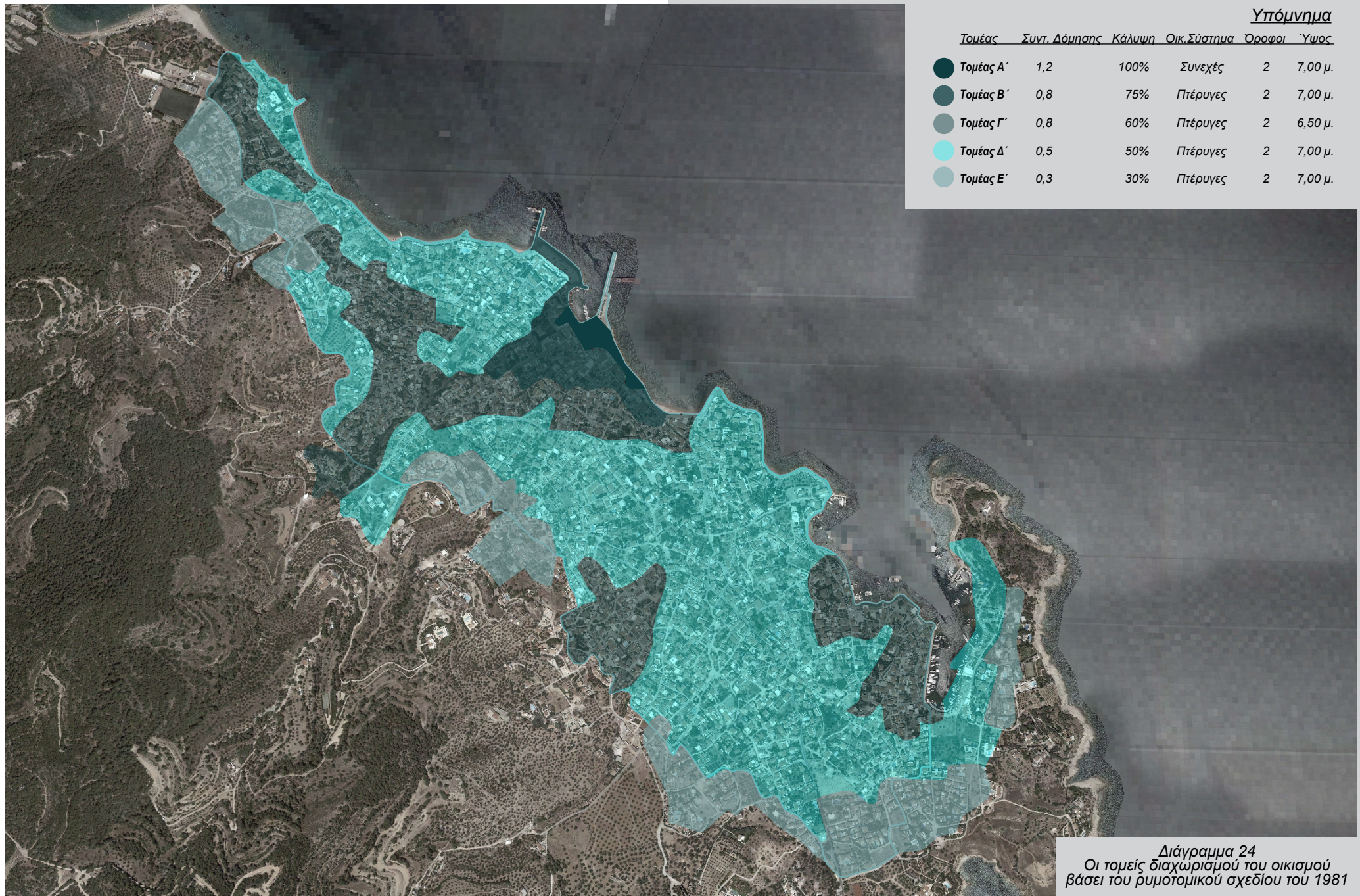
Διάγραμμα 23
Το ρυμοτομικό σχέδιο του 1981

Η γενική αυτή αντιμετώπιση των παραδοσιακών οικισμών σαν όμοια σύνολα, αμελώντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες τους, έχει σαν συνέπεια πολλές φορές να μην είναι εφικτή η εφαρμογή των παραπάνω περιορισμών στο σύνολό τους και εν τέλει πολλές περιοχές να μην επηρεάζονται αποτελεσματικά από αυτούς. Η προσέγγιση αυτή εμφανίζεται στην περίπτωση του οικισμού των Σπετσών ως αναποτελεσματική, καθώς ο διαμορφωμένος από το 18^ο αιώνα οικιστικός ιστός και η ποικιλομορφία του δεν εντάσσονται στους οριζόμενους περιορισμούς.

Με εμφανή την αδυναμία πλήρους προστασίας του οικισμού παρά την κήρυξη του ως παραδοσιακό και την ανάγκη προσαρμογής του έως τότε ισχύοντος ρυμοτομικού σχεδίου στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των Σπετσών, στην αρχή της δεκαετίας του 1980 θεσμοθετείται το ισχύον μέχρι και σήμερα ρυμοτομικό σχέδιο (διάγραμμα 23), ενώ στη συνέχεια καθορίζονται οι ειδικοί περιορισμοί που αφορούν τη διατήρηση του παραδοσιακού του χαρακτήρα (**ΦΕΚ 1/Δ'8-1-1981 & ΦΕΚ 740/Δ'15-12-1981**).

Το νέο σχέδιο αναγνωρίζει και διατηρεί σε μεγάλο βαθμό τις τεθλασμένες γεωμετρίες των υφιστάμενων οικοδομικών τετραγώνων, τα μη τυποποιημένα ποικίλα πλάτη των δρόμων, καθώς και τους απαραίτητους δημόσιους και ημιδημόσιους χώρους τους οποίους το προηγούμενο σχέδιο καταργούσε σχεδόν ολοκληρωτικά. Εν τέλει δίνει μεγαλύτερη έμφαση στον παραδοσιακό οργανικό χαρακτήρα του οικιστικού συνόλου χωρίς να τον περιορίζει σε ορθοκανονικές ιπποδάμειες νόρμες, οι οποίες καθ'όλη τη διάρκεια ισχύος του προηγούμενου ρυμοτομικού σχεδίου δεν αφομοιώθηκαν.

Έτσι, ο οικισμός διαμορφώνεται σε πέντε τομείς δόμησης με διαφορετικά χαρακτηριστικά ανάλογα με τις υφιστάμενες συνθήκες και οικοδομείται πλέον με τους νέους περιορισμούς (διάγραμμα 24). Το συμπαγές παραλιακό μέτωπο του οικισμού στο νέο λιμάνι αποτελεί τον τομέα Α' (Σ.Δ. 1.2 και 100% κάλυψη) και μαζί με τον τομέα Β' (Σ.Δ. 0.8 και 75% κάλυψη) διαμορφώνουν το εμπορικό κέντρο της Ντάπιας (διάγραμμα 25). Ο τομέας Γ' (Σ.Δ. 0.8 και 60% κάλυψη) περιλαμβάνει τα παλαιότερα οικιστικά σύνολα αναπτύσσεται στο εναπομείναν τμήμα του Καστελίου και περιμετρικά αυτού και εμπεριέχει τα πρώτα τμήματα του Παράλιου οικισμού στην περιοχή της Μπάλτιζας και του Αγίου Φανουρίου. Το κυρίως τμήμα του οικισμού εντάσσεται στον τομέα Δ' (Σ.Δ. 0.8 και 50% κάλυψη), ο οποίος αποτελεί την επικρατέστερη μορφή. Τέλος, οι παρυφές του οικισμού που αποτελούνται από τις νεότερες

Διάγραμμα 25
Χαρακτηριστικό σύνολο οικοδομικών τετραγώνων - τομείς Α' & Β'

Διάγραμμα 26
Χαρακτηριστικό σύνολο οικοδομικών τετραγώνων - τομείς Β', Γ' & Δ'

επεκτάσεις της περιόδου της μεγάλης τουριστικής ανάπτυξης, διαμορφώνουν τον τομέα Ε' (Σ.Δ. 0.3 και 30% κάλυψη) (ΦΕΚ 740/Δ'/15-12-1981) (διαγράμματα 26 & 27).

Η δόμηση ακολουθεί το σύστημα των πτερυγών σε όλη την έκταση του οικισμού με εξαίρεση τον τομέα Α που σχηματίζει συνεχές μέτωπο. Σε όλους τους τομείς εκτός από τον τομέα Δ τα κτίρια αποτελούνται έως και από 2 ορόφους, με μέγιστο συνολικό ύψος τα 7μ. Στην περίπτωση του τομέα Δ, το μέγιστο ύψος ορίζεται επίσης στα 7μ., ενώ υπάρχει η δυνατότητα κατ'εξαίρεση ανέγερσης τριώροφου κτιρίου, όπου ο τρίτος όροφος τοποθετείται σε υποχώρηση και το μέγιστο ύψος ορίζεται στα 10 μ. κατ'αντιστοιχία.

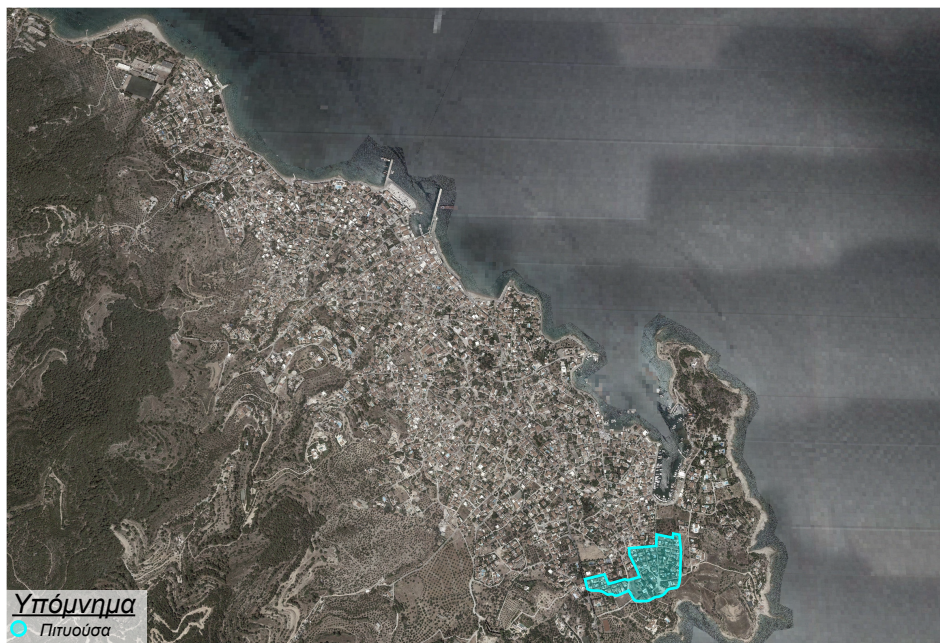
Σε γενικές γραμμές οι εν λόγω περιορισμοί στοχεύουν στη διατήρηση της υφιστάμενης οικιστικής δομής και των ιδιαίτερων γνωρισμάτων κάθε περιοχής, σε όλη την έκταση του οικισμού, κάνοντας παράλληλα διακριτό το διαχωρισμό μεταξύ του εμπορικού κέντρου, του κυρίως οικισμού και των περιμετρικών ζωνών του. Στις οικιστικές ζώνες, οι συντελεστές δόμησης που ορίζονται προσπαθούν να επαναφέρουν τη σχέση μεταξύ των κτιρίων και των υπαίθριων χώρων τους, η οποία είχε διαταραχθεί την περίοδο της μεγάλης τουριστικής και οικιστικής ανάπτυξης.

Οι χρήσεις γης που όρισε το διάταγμα του 1978 σε ευρύτερο πλαίσιο, επικυρώνονται με το ισχύον ΦΕΚ 740/Δ'/15-12-1981 (Άρθρο 2), ενώ διευκρινίζεται ότι οι βιοτεχνικές, βιομηχανικές και λοιπές οχλούσες δραστηριότητες απαγορεύονται εξ' ολοκλήρου. Παράλληλα, συγκεκριμενοποιούνται οι περιορισμοί σχετικά με τα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά των νέων οικοδομών και των υπό επισκευή υφιστάμενων κτιρίων, τα οποία ισχύουν για το σύνολο του οικισμού, ανεξάρτητα από τους τομείς δόμησης.

Όσον αφορά την τυπολογία των νέων κατασκευών, το περίγραμμα της κάτοψης τους θα πρέπει να ακολουθεί κάποια από τις τυπολογίες Ι, Γ και Π, όπως αυτές έχουν αναλυθεί παραπάνω, με το περιθώριο ελαφρών αποκλίσεων της ορθοκανονικότητας των σχημάτων κατά την προσαρμογή στο εκάστοτε οικόπεδο. Η στέγη των κτιρίων θα πρέπει αυστηρά να είναι τετράριχτη και η κλίση της να ακολουθεί τις υπάρχουσες του οικισμού, ενώ τμηματικά μπορεί να έχει αετωματική απόληξη. Για την επικάλυψή της επιβάλλονται βυζαντινού τύπου κεραμίδια. Τμήμα του δώματος του ισογείου ή και του Α' ορόφου μπορεί να διαμορφώνεται ως βατό δώμα με την αναλογία των πλευρών να είναι τουλάχιστον 3:4. Στο επίπεδο του ισογείου,

Διάγραμμα 27
Χαρακτηριστικό σύνολο οικοδομικών τετραγώνων - τομέας Ε'

Χάρτης 10
Η θέση της κοινότητας της Πιτυούσας στον οικισμό των Σπετσών

Εικόνα 40
Πανοραμική άποψη της κοινότητας της Πιτυούσας

υπάρχει η δυνατότητα διαμόρφωσης στεγασμένης βεράντας, εφόσον στεγάζεται από ανοικτό εξώστη. Τέλος, εάν υπάρχουν πρόβολοι στους ορόφους, έχουν μέγιστο πλάτος 1.20μ και μήκος 4μ και πλαισιώνονται από σιδερένια κιγκλιδώματα (ΦΕΚ 740/Δ'/15-12-1981, άρθρο 3).

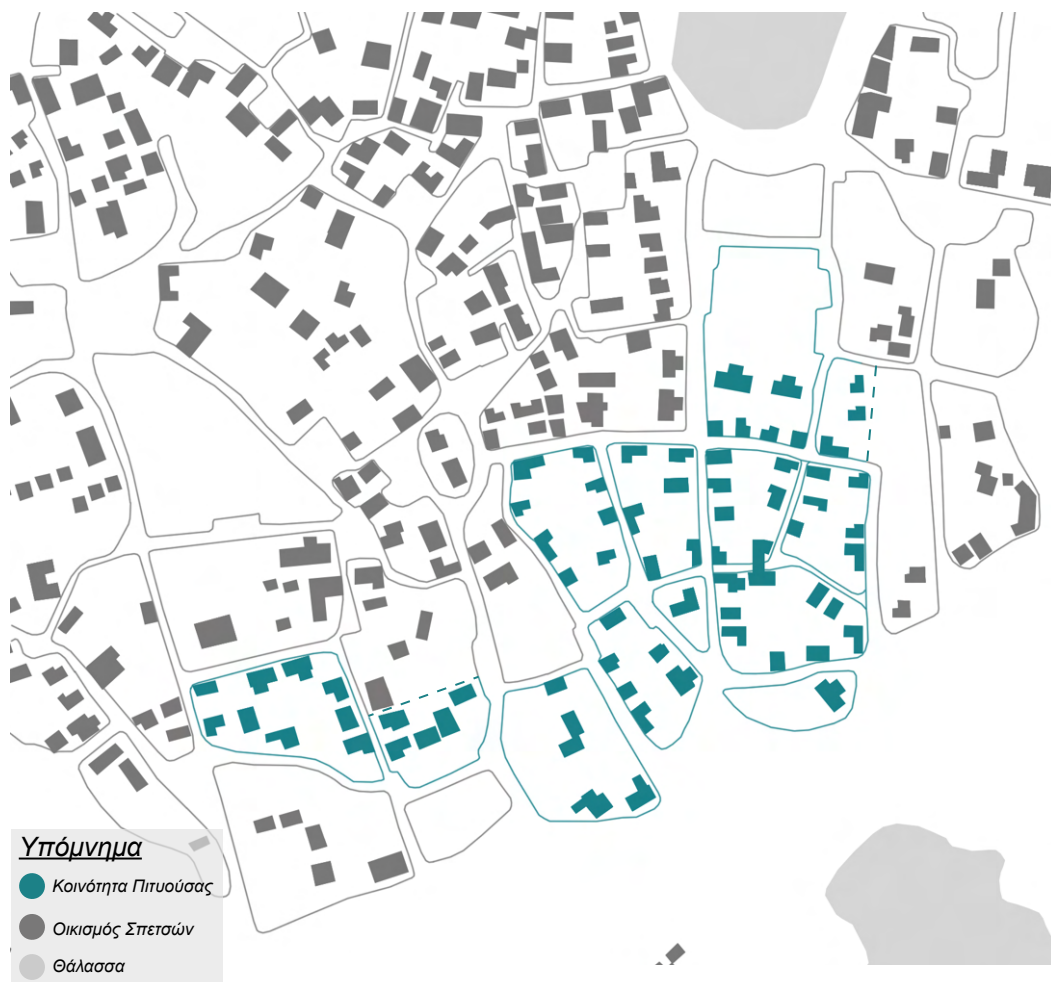
Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται και στους μορφολογικούς περιορισμούς των κατασκευών και στα υλικά που χρησιμοποιούνται. Έτσι η τελική επιφάνεια των εξωτερικών τοίχων θα πρέπει να διαμορφώνεται με ημιλαξευτή λιθοδομή, επιχρισμένη οπτοπλινθοδομή, ή λευκά ασβεστωμένα επιχρίσματα, ενώ επιτρέπεται και ο συνδυασμός των μεθόδων αυτών για την κατασκευή διακόσμου. Τα ανοίγματα πρέπει να είναι ξύλινα με συγκεκριμένες αναλογίες και να τοποθετούνται ομοιόμορφα στις όψεις, ακολουθώντας κατακόρυφους άξονες. Τέλος, η διαμόρφωση των εξωτερικών χώρων πρέπει επίσης να ακολουθεί τα παραδοσιακά πρότυπα. Για τις επιστρώσεις των επιμέρους στοιχείων πρέπει να χρησιμοποιούνται φυσικές πλάκες ή βοτσαλωτά, ενώ οι περιφράξεις των οικοπέδων πρέπει να κατασκευάζονται από λιθοδομή ύψους έως 2.20μ. Σε κάθε κατασκευή υπάρχει αυστηρός περιορισμός για την τοποθέτηση των απαιτούμενων ηλεκτρολογικών συστημάτων, καθώς και κάθε άλλου στοιχείου παροχής, τα οποία πρέπει να τοποθετούνται σε μη ορατά σημεία.

Οι εκτός ρυμοτομικού σχεδίου περιοχές περιμετρικά του οικισμού εντάσσονται στο όριο κατάτμησης 20 στρεμμάτων και οικοδομούνται με βάση τους περιορισμούς του ΓΟΚ για την εκτός σχεδίου δόμηση.

Οι παραπάνω θεσμοθετημένες διατάξεις εφαρμόζονται για πρώτη φορά στο σύνολο τους το 1996, κατά την οικοδόμηση της νέας παραθεριστικής κοινότητας της «Πιτυούσας» στην περιοχή της Μπάλτιζας (χάρτης 10). Πρόκειται για ένα σύνολο 74 κατοικιών (εικόνα 40), που αναπτύσσεται σε 14 οικοδομικά τετράγωνα, έκτασης 35.000 τ.μ., σε σχεδιασμό του αρχιτέκτονα Δ. Πορφύριου. Αποτελεί την πρώτη μελετημένη επέκταση του οικισμού, που κατά τον σχεδιασμό της τηρήθηκαν αυστηρά όλοι οι περιορισμοί σχετικά με τα πολεοδομικά, τυπολογικά και μορφολογικά στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής που έπρεπε να ενσωματωθούν στην τελική μορφή της (Χαριτάτος, 2004).

Σε πολεοδομικό επίπεδο, τα νέα κτίρια τοποθετούνται στο σύνολο τους κοντά ή εφαπτομενικά στο δρόμο, με πρόθεση τη δημιουργία γειτονιών με χαρακτήρα όμοιο με αυτών του υπόλοιπου οικισμού (διάγραμμα 28). Έτσι η περιοχή ενσωματώνεται σε αυτόν και δεν αποτελεί διακριτή επέκταση. Οι κατοικίες είναι διώροφες και εντάσσονται στις παραδοσιακές τυπολογίες Ι και Γ, καθώς και σε πιο πεπλατυσμένες εκδοχές τους. Ειδικά στην περίπτωση

των κατοικιών σχήματος Γ, αυτές συντίθενται από διάφορους συνδυασμούς μεγεθών στις κάθετες πτέρυγες. Στις περισσότερες περιπτώσεις, μεγάλο τμήμα του δώματος του ισογείου διαμορφώνει εξώστη στο επίπεδο του ορόφου, ως κύριο σημείο εκτόνωσης της κατοικίας. Τέλος, όσον αφορά την μορφολογία τους, οι κατοικίες στεγάζονται από τετράριχτες κεραμοσκεπές και οι εξωτερικοί τοίχοι τους είναι επιχρισμένοι σε λευκές αποχρώσεις. Στις όψεις τα ανοίγματα έχουν συγκεκριμένες αναλογίες και είναι τοποθετημένα ρυθμικά με βάση τα παραδοσιακά πρότυπα, όπως και το σύνολο του υπόλοιπου εξωτερικού διακόσμου (εικόνες 41, 42 & 43).

Διάγραμμα 28
Διάγραμμα δομημένου - αδόμητου χώρου της κοινότητας της Πιτιούσας

Εικόνες 41, 42 & 43
Κτίρια στην Πιτιούσα

*Η οικία της Ελένης Αλταμούρα - Μπούκουρα,
Πάβλος Χαμπίδης, υδατογραφία*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

**Ο οικισμός των Σπετσών σήμερα
και η τουριστική ανάπτυξη**

Ο σημερινός οικισμός των Σπετσών έχει έκταση περίπου 1,44 τ.χλμ, η οποία έχει μείνει αναλλοίωτη από τη θέσπιση του ρυμοτομικού σχεδίου του 1981. Από τη δεκαετία του 2000 δεν παρατηρούνται μεγάλης κλίμακας επεκτάσεις, με την κοινότητα της Πιτυούσας να αποτελεί την τελευταία που πραγματοποιήθηκε στον οικισμό (εικόνες 44 & 45). Η οικιστική ανάπτυξη επικεντρώνεται σε νέες κατασκευές, διάσπαρτες μέσα στον οικιστικό ιστό, καθώς και μεμονωμένες κατασκευές στην περιοχή περιμετρικά του οικισμού, εκτός των ορίων του ρυμοτομικού σχεδίου, οι οποίες αφορούν εποχιακή χρήση.

Η οικονομία των Σπετσών συνεχίζει να στηρίζεται κατά κύριο λόγο στον τουρισμό. Η εξάρτηση αυτή της οικονομίας διαμορφώνει και την κοινωνική ζωή του οικισμού, με τον πληθυσμό του, αλλά και τις προσφερόμενες υπηρεσίες να μεταβάλλονται ανάλογα με την εποχή του χρόνου. Πιο συγκεκριμένα σχετικά με τον πληθυσμό, οι μόλις 3.748 μόνιμοι κάτοικοι (απογραφή 2021, ΕΣΑ) τα τελευταία χρόνια υπερδιπλασιάζονται κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, με τους επισκέπτες τον Αύγουστο να ξεπερνούν τους 11.000. Το μεγαλύτερο μέρος των εμπορικών επιχειρήσεων του οικισμού απευθύνεται στους επισκέπτες αυτούς και αποτελείται από καταστήματα αναψυχής και εστίασης.

44

45

Εικόνες 44 & 45
Πανοραμικές απόψεις του οικισμού

Εικόνα 46
Στιγμιότυπο από το Φεστιβάλ της Αρμάτας, 2018

Εικόνα 47
Διαγωνιστικό μέρος του ράλλυ ΦΙΛΠΑ, 2017

Α. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

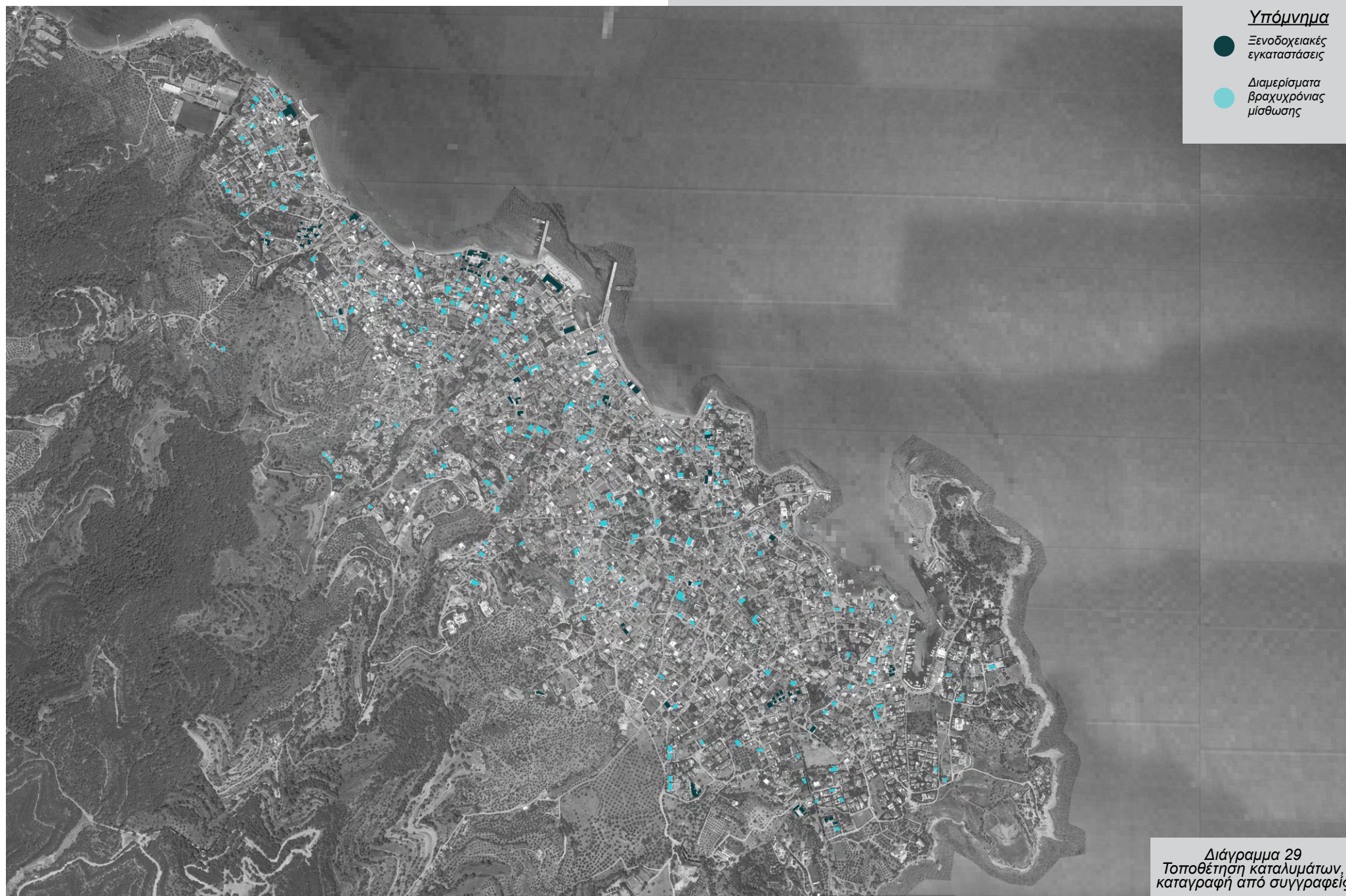
Ο τουρισμός από το 2000 είναι κυρίως εσωτερικός με αυξημένη κίνηση τα Σαββατοκύριακα, τις αργίες και κατά τη θερινή περίοδο, ιδίως τον Αύγουστο. Λόγω της μικρής απόστασης από την Αθήνα, το νησί αποτελεί ιδανικό προορισμό για ολιγοήμερες μετακινήσεις. Τα τελευταία χρόνια, νέες μορφές τουρισμού κάνουν την εμφάνισή τους, σε μία προσπάθεια αναβάθμισης του επιπέδου και παράτασης της κίνησης των επισκεπτών στο νησί εκτός της θερινής περιόδου.

Η λίστα αυτών των νέων μορφών τουρισμού ξεκινά με τον πολιτιστικό, ο οποίος αφορά την πλούσια ιστορία του τόπου. Ο οικισμός διατηρεί όλες τις μνήμες από τις εποχές που είχε πρωταγωνιστικό χαρακτήρα στα γενόμενα της χώρας χαραγμένες στον παραδοσιακό ιστό του σε σημαντικά κτίρια, όπως οι κατοικίες των αγωνιστών και τα αρχοντικά των καπεταναίων, κάποια από τα οποία λειτουργούν σήμερα ως μουσειακοί χώροι. Ακόμη, γεγονότα όπως το φεστιβάλ της Αρμάτας κάθε Σεπτέμβρη, αναβιώνουν σημαντικές ιστορικές στιγμές (εικόνα 46). Στην ανάδειξη του πολιτιστικού χαρακτήρα του τόπου, καθοριστικό ρόλο παίζουν και οι ετήσιες εκδηλώσεις διεθνούς επιπέδου που διοργανώνει το Ίδρυμα της ΑΚΣΣ (Αναργύρειος και Κοργιαλένιος Σχολή Σπετσών).

Μεγάλη άνθηση παρουσιάζει ο αθλητικός τουρισμός, που περιλαμβάνει πλήθος εκδηλώσεων διαφορετικών δραστηριοτήτων. Η μεγάλη ιστορία των Σπετσών με τη θάλασσα, καθιστά το νησί ιδανικό μέρος για τη διοργάνωση ανάλογων εκδηλώσεων, με σημαντικότερες τον ιστιοπλοϊκό αγώνα Spetses Classic Yacht Regatta, το Spetsathlon (τρίαθλο) καθώς και το Spetses Mini Marathon. Ακόμη σημαντικό ρόλο έχει και ο μηχανοκίνητος αθλητισμός, με το Εαρινό ράλλυ ΦΙΛΠΑ (εικόνα 47) και τους αγώνες Motocross να προσελκύουν αρκετούς επισκέπτες.

Τέλος, αναπτύσσεται ο τουρισμός επίσημων εκδηλώσεων στο νησί. Οι εγκαταστάσεις της ΑΚΣΣ αλλά και οι σύγχρονες υποδομές των μεγάλων ξενοδοχείων επιτρέπουν την διοργάνωση επιστημονικών συναντήσεων, συσκέψεων και σεμιναρίων υψηλών προδιαγραφών. Ακόμη, άνθρωποι από την ηπειρωτική Ελλάδα, αλλά και από το εξωτερικό επισκέπτονται το νησί για κοινωνικά γεγονότα, όπως η τέλεση γάμων ή βαπτίσεων.

Στην προσπάθεια να καλυφθούν οι διαρκείς ανάγκες στέγασης των επισκεπτών του οικισμού, εκτός από τις παλιές μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες και τα μικρότερα συγκροτήματα δωματίων, εμφανίζεται και πλήθος μεμονομένων καταλυμάτων (διάγραμμα 29). Οι υφιστάμενες προσφερόμενες υπηρεσίες καλύπτουν τις ανάγκες της κύριας τουριστικής περιόδου, δηλαδή

Εικόνα 48
Το ιστορικό ξενοδοχείο «Ποσειδώνιο»

Εικόνα 49
Το ξενοδοχείο «Σπέτσες», δείγμα της τουριστικής ανάπτυξης του νησιού τον 20^ο αιώνα

από τα μέσα της άνοιξης μέχρι και το φθινόπωρο, ενώ τους χειμερινούς μήνες ο αριθμός των εν λειτουργία καταλυμάτων μειώνεται δραματικά.

Οι μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες του περασμένου αιώνα, όπως το ιστορικό «Ποσειδώνιο», οι «Σπέτσες» και τα «Νησιά», παραμένουν ενεργά, αλλά δεν δημιουργούνται καινούρια αντίστοιχης κλίμακας. Περιορίζονται στο παραλιακό μέτωπο του οικισμού και ενώ οι όγκοι τους διαφοροποιούνται αρκετά σε σχέση με τις υπόλοιπες κατασκευές και οι μορφολογικές τους ιδιαιτερότητες δε συμβαδίζουν με τις επικρατούσες κτιριακές μορφές, με την πάροδο του χρόνου έχουν ενσωματωθεί στο σύνολο και αποτελούν πλέον σήμα κατατεθέν της τουριστικής ανάπτυξης του νησιού (εικόνες 48 & 49).

Τα μικρότερης κλίμακας συγκροτήματα αποτελούν σε μεγάλο βαθμό κατάλοιπα της περασμένης τουριστικής περιόδου και εντοπίζονται διάσπαρτα στο εσωτερικό του οικισμού, ενώ οι ελάχιστες νέες προσθήκες περιορίζονται κυρίως στις νότιες παρυφές του. Πρόκειται για κατασκευές σχετικά μικρού μεγέθους ή σύνολα μεμονωμένων κτιρίων που η ογκοπλασία και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους συντελούν στην αφομοίωσή τους από το οικιστικό σύνολο (εικόνες 50 & 51).

Τόσο ο χαρακτήρας του τουρισμού όσο και εκείνος των παρεχόμενων υπηρεσιών σε επίπεδα στέγασης έχει αλλάξει από εκείνον του 20^{ου} αιώνα. Ο επισκέπτης ενδιαφέρεται να βιώσει το χώρο με διαφορετικό τρόπο. Οι υπηρεσίες στέγασης δεν αφορούν μόνο την παροχή ενός χώρου για διαμονή, αλλά αποτελούν σημαντικό κομμάτι της εμπειρίας του επισκέπτη.

Έτσι, τα τελευταία χρόνια μεγάλο πλήθος κατοικιών βραχυχρόνιας μίσθωσης έχει κάνει την εμφάνισή του σε όλη την έκταση του οικισμού, με τα περισσότερα από αυτά να φιλοξενούνται σε υφιστάμενα κτίσματα, ακόμα και μεγάλης ιστορικής σημασίας. Τα κτίρια συντηρούνται ή αποκαθίστανται με σκοπό τη φιλοξενία των επισκεπτών, ενώ μέχρι πρότινος συνήθως αποτελούσαν μόνιμες κατοικίες (εικόνες 52 & 53).

Η τάση αυτή εντείνεται με την πληθώρα πολυτελών εξοχικών κατοικιών (βιλών) που υπάρχουν διάσπαρτες εντός αλλά και εκτός του οικισμού και αποσκοπούν στην παροχή υπηρεσιών υψηλών προδιαγραφών. Συνήθως πρόκειται για μεσαίου ή μεγάλου μεγέθους αυτόνομα κτίσματα τα οποία διαθέτουν κήπους με πισίνες. Στην πλειοψηφία τους είναι νέες κατασκευές, συμμορφωμένες σε μεγάλο βαθμό με τους μορφολογικούς και τυπολογικούς περιορισμούς και εναρμονίζονται με το περιβάλλον τους (εικόνες 54 & 55). Παρ' όλα αυτά, το μεγάλο πλήθος τους τις καθιστά τον κυριότερο παράγοντα εμφάνισης του φαινομένου της εποχικότητας στον οικισμό.

Εικόνα 50
Μικρό ξενοδοχείο στον Αγ. Μάμα,
με εμφανείς τις επιρροές από την παραδοσιακή αρχιτεκτονική

Εικόνα 51
Ενοικιαζόμενα δωμάτια στη Ντάτια,
πλήρως εναρμονισμένα με το παραδοσιακό οικιστικό τοπίο

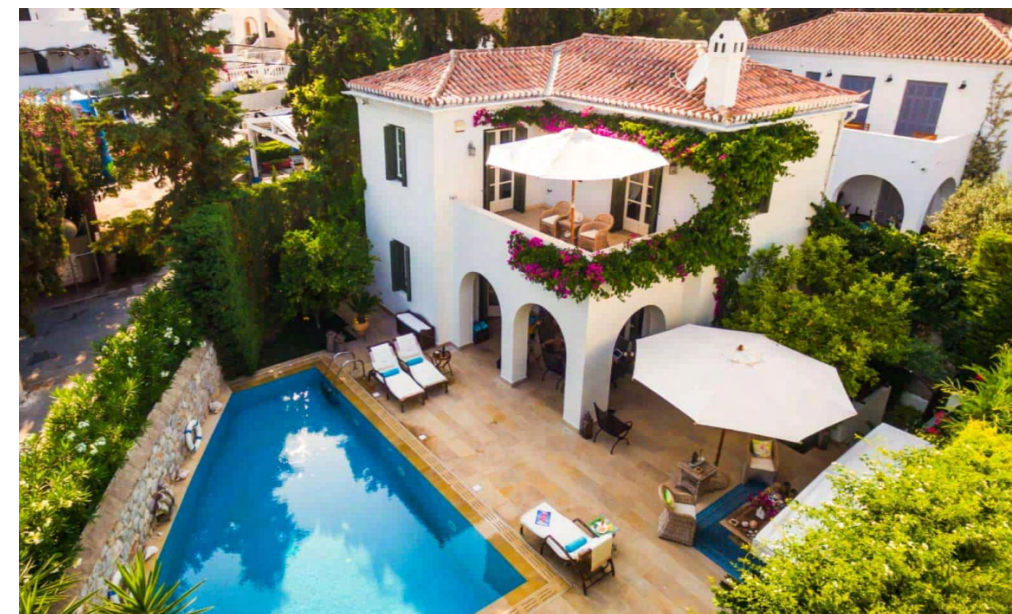
Εικόνα 52
Παλιά κατοικία που σήμερα στεγάζει τουριστικό κατάλυμα και εμπορική χρήση στο ισόγειο
στην περιοχή του Αγ. Μάμα

Εικόνα 53
Κατοικία βραχυχρόνιας μίσθωσης στεγαζόμενη στο αρχοντικό Καστριώτη,
στο παραλιακό μέτωπο της Κουνουπίτσας

Εικόνα 54
Εξοχική κατοικία μεγάλου μεγέθους στην περιοχή του Καστελίου,
που τηρεί αρκετά από τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του οικισμού

Εικόνα 55
Εξοχική κατοικία μεσαίου μεγέθους στην Πιτυούσα
πλήρως ενταγμένη στον παραδοσιακό οικιστικό ιστό

Εικόνα 56
Το καφενείο του Καρδάση στο λιμάνι της Νάτιας διαχρονικά

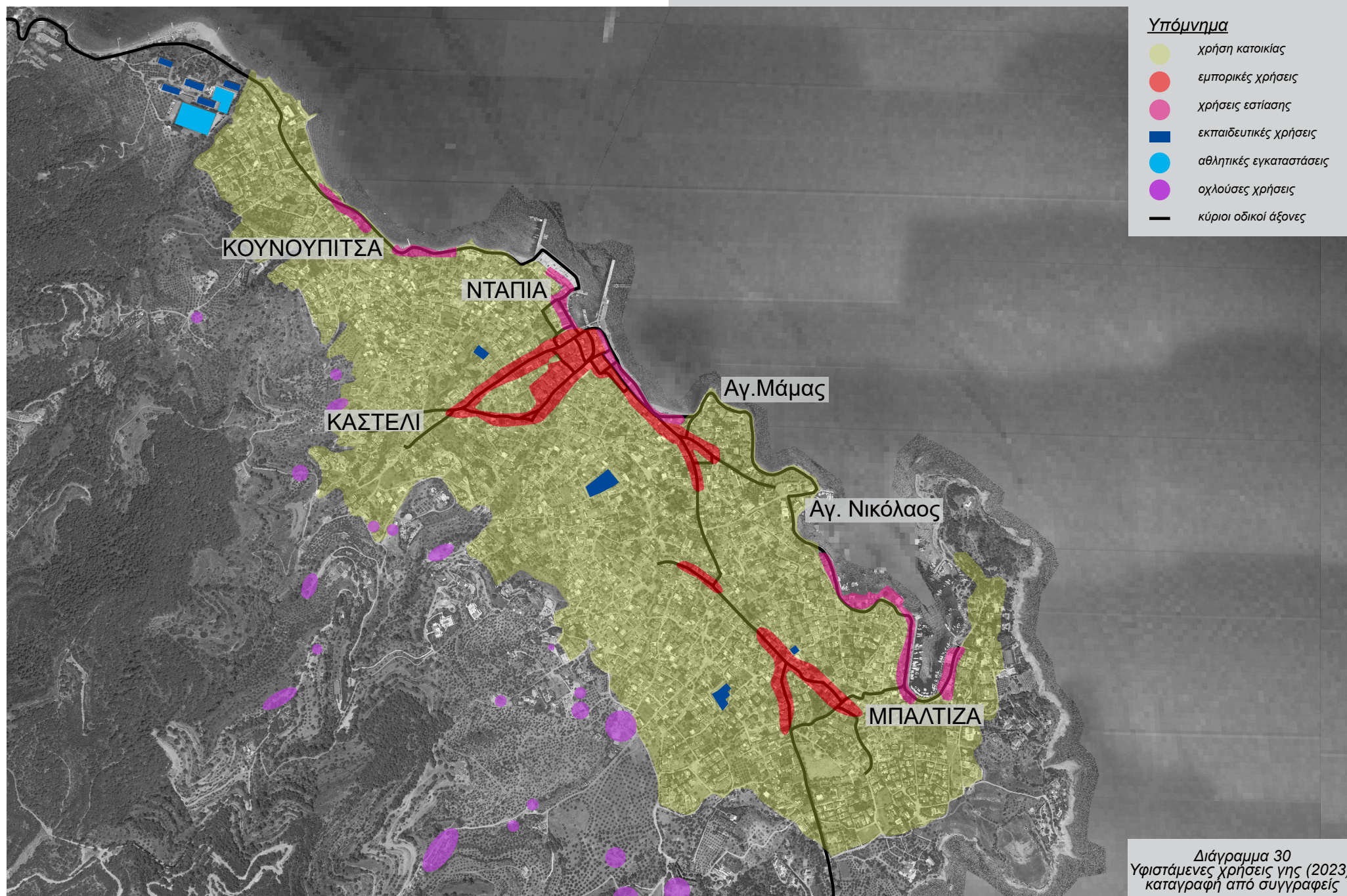
Β. ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ

Η κύρια χρήση του οικισμού συνεχίζει σύμφωνα με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο να είναι η γενική κατοικία (διάγραμμα 30). Το μεγαλύτερο μέρος του οικιστικού ιστού αποτελείται από μόνιμες και εξοχικές κατοικίες, με την πυκνότητα τους να μεταβάλλεται ανάλογα με τον πολεοδομικό τομέα στον οποίο ανήκουν.

Οι εμπορικές χρήσεις του οικισμού διαμορφώνουν έναν πυρήνα δημόσιου χαρακτήρα στην περιοχή της Νάτιας, ή τον τομέα Α του οικισμού, όπως τον ορίζει το ρυμοτομικό σχέδιο. Ακόμη, σε μικρές γραμμικές ζώνες, αναπτύσσονται ανάμεσα στις κατοικίες και κατά μήκος των κύριων αξόνων σύνδεσης Νάτιας-Καστελίου, Νάτιας - Αγ. Νικολάου, Καστελίου - Μπάλτιζας, καθώς και στον κύριο οδικό άξονα σύνδεσης της Νάτιας με τον περιφερειακό δρόμο του νησιού. Η τοποθέτηση των χρήσεων αυτών ακολουθεί τον τρόπο ανάπτυξης της εμπορικής δραστηριότητας του παραδοσιακού οικισμού, ενώ σε πολλές περιπτώσεις παρατηρείται πως τα καταστήματα βρίσκονται σε οικήματα τα οποία διατηρούν διαχρονικά την εμπορικού χαρακτήρα χρήση τους (εικόνα 56). Οι χρήσεις εστίασης - αναψυχής έχοντας τουριστικό κυρίως χαρακτήρα, αναπτύσσονται επίσης γραμμικά στον παραλιακό άξονα από τη Μπάλτιζα έως τον Αγ. Νικόλαο και από τον Αγ. Μάμα έως την Κουνουπίτσα.

Ταυτόχρονα λειτουργούν βασικές υποδομές υγείας, πρόνοιας και εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχει ένα Περιφερειακό Ιατρείο, δύο δημόσιοι παιδικοί σταθμοί, δύο Νηπιαγωγεία, ένα Δημοτικό, ένα Γυμνάσιο και ένα Γενικό Λύκειο, τα οποία καλύπτουν τις ανάγκες του πληθυσμού και στεγάζονται σε κτίρια που βρίσκονται είτε στο κέντρο, είτε στα όρια του οικισμού. Το ίδρυμα της ΑΚΣΣ αποτελεί διαχρονικά σημαντικό εκπαιδευτικό πυρήνα του νησιού, διατηρώντας ενεργό παρουσία στα εκπαιδευτικά δρώμενα και σε υπερτοπικό επίπεδο, παρέχοντας υπηρεσίες εκπαίδευσης όπως συνέδρια, σεμινάρια κ.α., σε συνεργασία με διάφορα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και φορείς παγκοσμίως. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η Μουσική Ακαδημία, με διεθνείς διακρίσεις, που φιλοξενείται στα κτίρια της.

Παράλληλα, οι αθλητικές εγκαταστάσεις που εξυπηρετούν τον οικισμό περιλαμβάνουν γήπεδα μπάσκετ, ποδοσφαίρου, βόλεϊ και τένις και βρίσκονται συγκεντρωμένες στην ΑΚΣΣ. Το μεγάλο τους μέγεθος αποτέλεσε αποτρεπτικό παράγοντα για την τοποθέτησή τους εντός του προϋπάρχοντος πυκνού οικιστικού ιστού, ενώ ο αθλητικός πυρήνας που διαμορφώνουν ενισχύει τον εκπαιδευτικό χαρακτήρα της Σχολής. Τέλος, εκτός των ορίων τοποθετούνται οι βιοτεχνίες και οι υπόλοιπες οχλούσες χρήσεις, σε συμμόρφωση με την ισχύουσα νομοθεσία.

Γ. ΔΙΚΤΥΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ

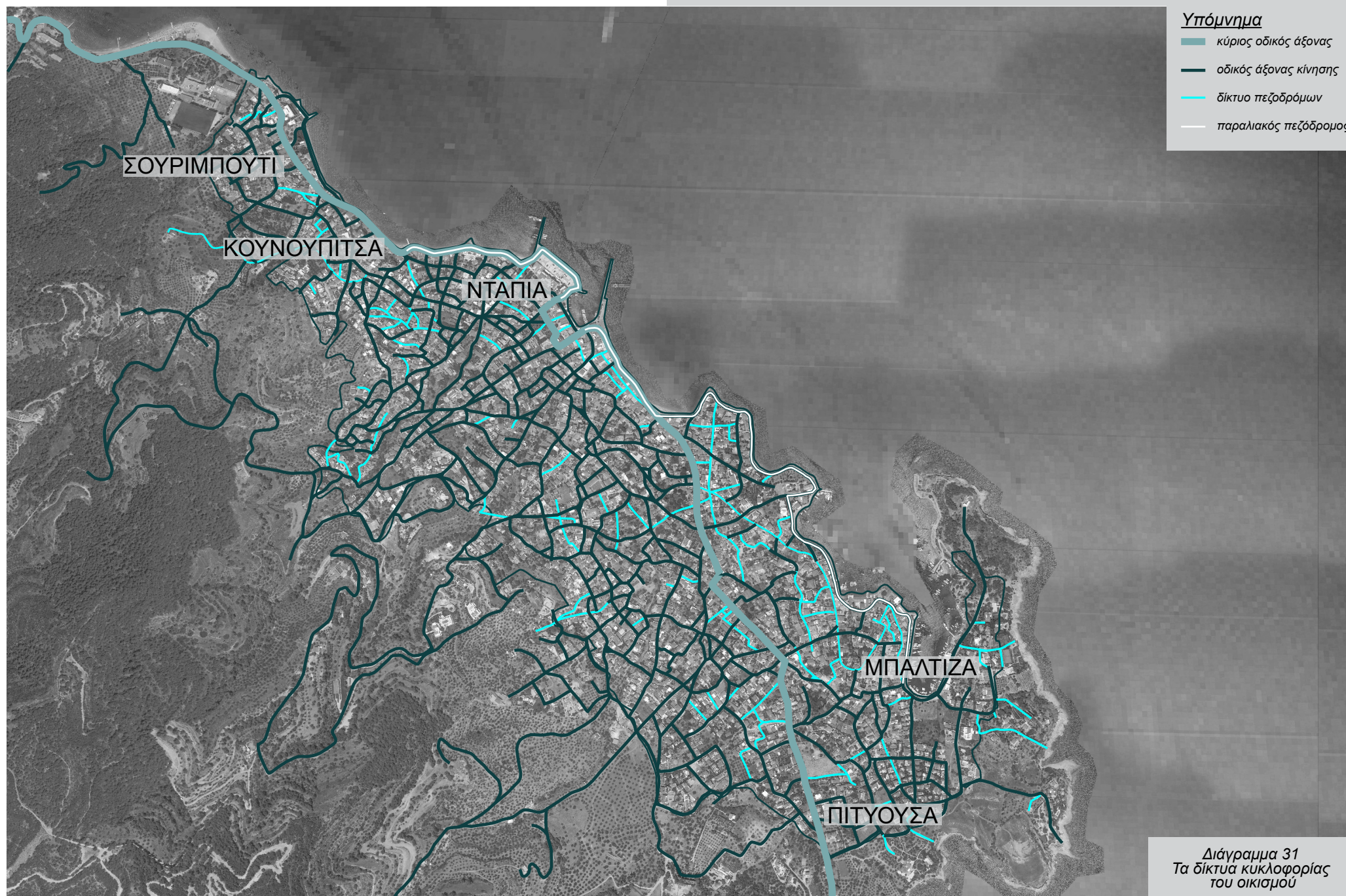
Το δίκτυο κυκλοφορίας εσωτερικά του οικισμού είναι πυκνό, στενό και δαιδαλώδες, όπως διαμορφώθηκε μέσα στο 18^ο αιώνα. Οι δρόμοι, διαμορφωμένοι με γνώμονα τις ανάγκες της εποχής εκείνης για την κυκλοφορία πεζών ή τη μετακίνηση με ζώα, ορίζουν ένα δίκτυο με ακανόνιστη γεωμετρία, πλακόστρωτα σημεία, έντονες κλίσεις ή και βαθμίδες, του οποίου το πλάτος αλλάζει διαρκώς (3 - 7μ.). Έτσι, προκύπτει ένα σύστημα δρόμων και πεζοδρόμων χωρίς ιεράρχηση και συνοχή (διάγραμμα 31). Οι πεζόδρομοι αποτελούνται από τα σημεία του συνολικού δικτύου τα οποία έχουν βαθμίδες, επίστρωση από βοτσαλωτά ή πλακόστρωτα, ή πλάτη μικρότερα από 3μ. (εικόνες 64, 65 & 66), χαρακτηριστικά τα οποία δεν επιτρέπουν τη διέλευση οχημάτων. Αποτέλεσμα αυτού είναι να μην υπάρχει ένα ενιαίο και λειτουργικό σύστημα πεζοδρόμων.

Οι δρόμοι οι οποίοι καταλήγουν σε αδιέξοδα είναι αρκετοί, ενώ ελάχιστοι επιτρέπουν την απρόσκοπτη προσπέλαση στον οικισμό. Στο μεγαλύτερο τμήμα του δικτύου δεν υπάρχουν πεζοδρόμια με φυσικό διαχωρισμό, με αποτέλεσμα ο χώρος κυκλοφορίας μεταξύ των οχημάτων, των πεζών και των ποδηλατών να είναι κοινός και να δυσχεραίνει τη μετακίνηση (εικόνες 59, 60 & 61). Η ορατότητα στις διασταυρώσεις είναι περιορισμένη και οι περισσότερες από αυτές κρίνονται επικίνδυνες, με αποτέλεσμα να ισχύουν χαμηλά όρια ταχύτητας σε όλο τον οικισμό, με σύνηθες τα 30 χλμ/ώρα, ενώ σε κάποιους πιο στενούς δρόμους τα 10 χλμ/ώρα. Ο κύριος οδικός άξονας του οικισμού τον διατρέχει από την περιοχή της Πιτυούσας έως το Σουριμπούτι, περνώντας από το κέντρο της Ντάπιας και συνδέεται με τον περιφερειακό οδικό άξονα του νησιού (εικόνες 57 & 58).

Παραλιακά, μια διαδρομή διατρέχει τον οικισμό από τη Μπάλιτζα έως την Κουνουπίτσα και επιτρέπει την ένωση μεταξύ της ανατολικής και δυτικής πλευράς (εικόνες 62 & 63). Στο κέντρο της πόλης, τη Ντάπια, η παραλιακή διαδρομή διακόπτεται λόγω του οικιστικού ιστού και αναγκάζεται να ακολουθήσει τεθλασμένη πορεία ανάμεσα στα κτίρια. Τη θερινή περίοδο ισχύει καθολική απαγόρευση κυκλοφορίας οχημάτων σε όλο το μήκος του παραλιακού δρόμου, μετατρέποντάς τον σε αμιγή πεζόδρομο από τις απογευματινές έως τις πρώτες πρωινές ώρες.

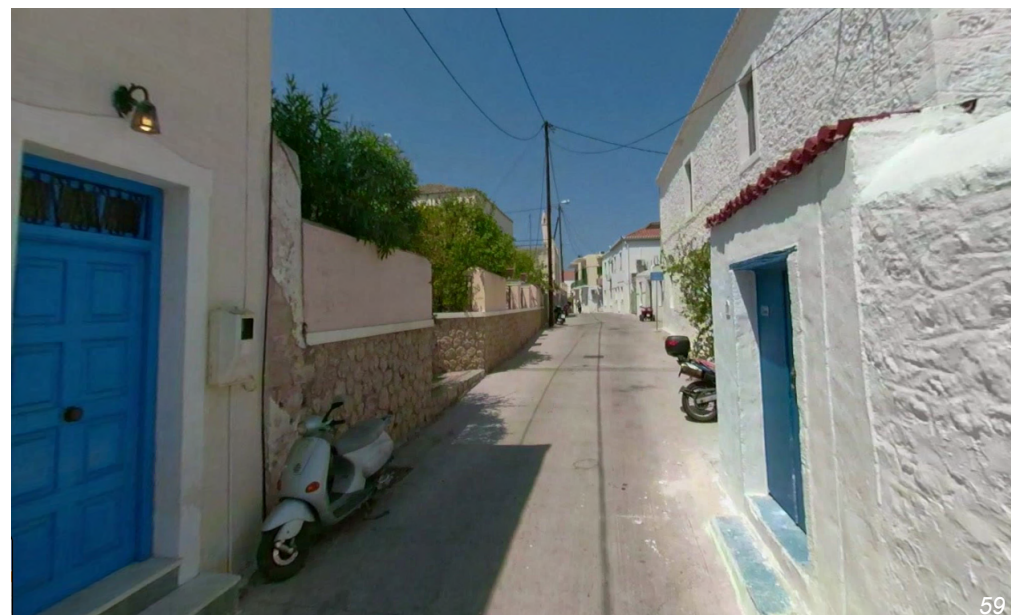
Οι υφιστάμενοι περιορισμοί σχετικά με την κυκλοφορία των οχημάτων στο νησί είναι προσαρμοσμένοι με σκοπό την εξυπηρέτηση της μετακίνησης των κατοίκων και των επισκεπτών. Τα οχήματα των μόνιμων κατοίκων μπορούν να σταθμεύουν αλλά δεν έχουν την άδεια να μετακινηθούν εντός του

οικισμού. Η κυκλοφορία επιτρέπεται μόνο σε οχήματα εκτάκτου ανάγκης, τροφοδοσίας και κάποια ταξί. Έτσι οι κάτοικοι έχουν καταφύγει χάριν ευκολίας και ευελιξίας στη χρήση μοτοσυκλετών, φαινόμενο που εντείνεται κατά τους καλοκαιρινούς μήνες με την άφιξη των επισκεπτών (Vassi & Christodouloupoulou, 2014).

57

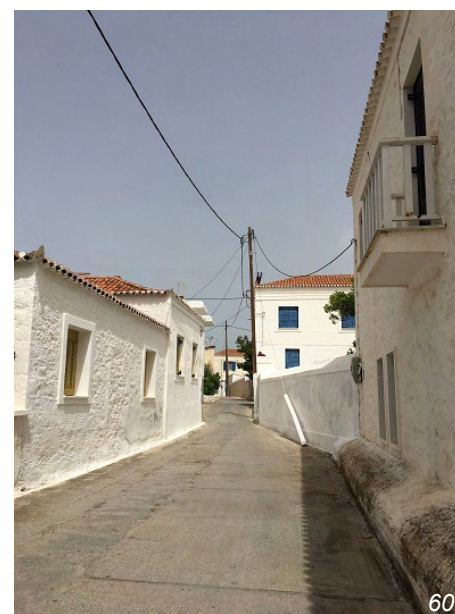

59

58

Εικόνες 57 & 58
Σημεία του κύριου οδικού άξονα

60

61

Εικόνες 59, 60 & 61
Σημεία του οδικού δικτύου όπου επιτρέπεται η διέλευση μηχανοκίνητων

62

64

65

63

Εικόνες 62 & 63
Απόψεις της παραλιακής διαδρομής και ο διαφορετικός χαρακτήρας της ανάλογα την περιοχή του οικισμού που διατρέχει

66

Εικόνες 64, 65 & 66
Τμήματα του δικτύου με βοτσαλωτά και πλακόστρωτα που λειτουργούν ως αμιγείς πεζόδρομοι

Εικόνα 67
Τμήμα του ρέματος στον οικισμό στην περιοχή της Ντάπιας

Εικόνα 68
Η παιδική χαρά στο πάρκο της Ντάπιας

Εικόνα 69
Δημόσιος χώρος στον περίβολο του Αγίου Ιωάννη στην Κουνουπίτσα

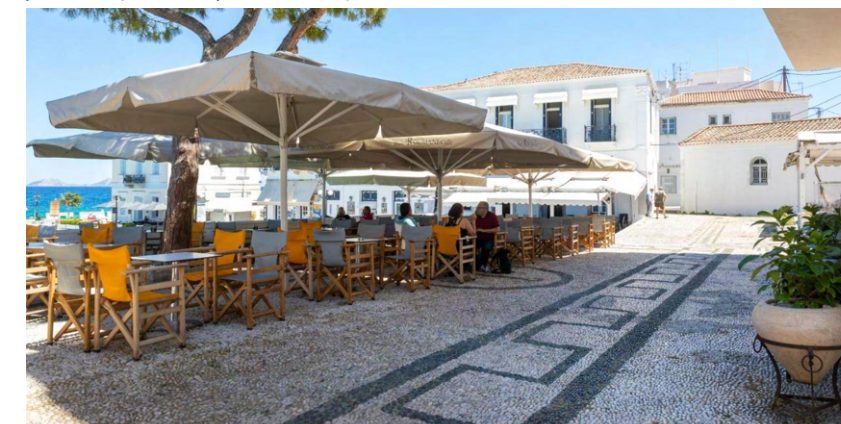
Εικόνα 70
Η πλατεία υπερτοπικού χαρακτήρα μπροστά από το Ποσειδώνιο

Δ. ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΧΩΡΟΙ

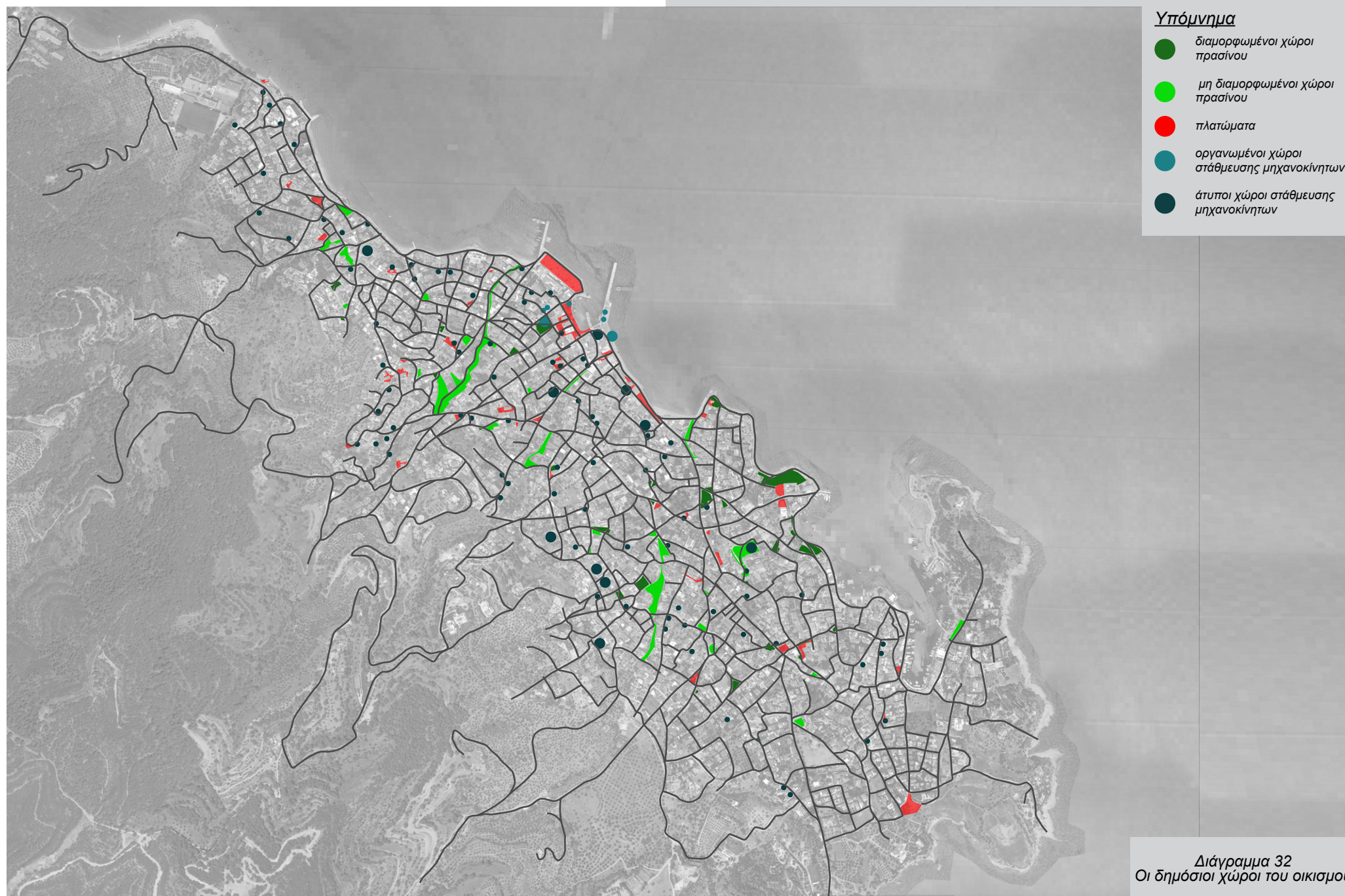
Στο σημερινό οικισμό ο δημόσιος χώρος είναι αρκετά υποβαθμισμένος (διάγραμμα 32). Παρότι οι χώροι που ορίζονται σύμφωνα με το ρυμοτομικό σχέδιο είναι αρκετοί σε όλη την έκταση του οικισμού, φαίνεται να παραμένουν αναξιοποίητοι στην πλειοψηφία τους, με αποτέλεσμα την εμφάνιση πολλών άδειων και ανοργάνωτων επιφανειών. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται σε μεγαλύτερο βαθμό στις περιοχές αμιγούς κατοικίας. Σε συνδυασμό με τις ζώνες των ρεμάτων, οι μη διαμορφωμένοι πράσινοι χώροι υπερισχύουν έναντι των διαμορφωμένων και δείχνουν να μην εντάσσονται στη λειτουργία του οικισμού (εικόνα 67).

Οι οργανωμένοι χώροι πρασίνου επίσης παρουσιάζουν έλλειψη, με μοναδικές εξαιρέσεις το πάρκο στο λιμάνι της Ντάπιας (εικόνα 68) και την διαμόρφωση του παραλιακού μετώπου μεταξύ Αγ. Μάμα και Αγ. Νικολάου. Οι υπόλοιποι χώροι περιορίζονται σε μικρές νησίδες πρασίνου διάσπαρτες μέσα στον οικιστικό ιστό.

Τέλος, οι πλατείες είναι λίγες, μικρές και σε επίπεδα γειτονιάς εκλείπουν εντελώς ή διατηρούνται σε περιβόλους εκκλησιών (εικόνα 69) και μπροστά από συγκεκριμένες χρήσεις. Οι σκληρές επιφάνειες στο παραλιακό μέτωπο της Ντάπιας και του Ποσειδωνίου είναι οι μοναδικές περιπτώσεις οργανωμένου δημόσιου χώρου μεγάλης κλίμακας (εικόνα 70) και αποτελούν σημεία αναφοράς υπερτοπικού χαρακτήρα, ενισχύοντας τις δημόσιες χρήσεις που τις περιβάλλουν. Κατά τους θερινούς μήνες οι χώροι αυτοί καταπατώνται από τις χρήσεις εστίασης με την τοποθέτηση κατασκευών σκίασης και τραπεζοκαθισμάτων (εικόνα 71).

Εικόνα 71
Κατάληψη δημόσιου χώρου από τραπεζοκαθίσματα στη Ντάπια

Εικόνα 72
Οργανωμένος χώρος στάθμευσης μοτοσυκλετών στη Ντάπια

Εικόνα 73
Χώροι άτυπης στάθμευσης στην περιοχή της Ανάληψης
Εκμετάλλευση κάθε κενής υφιστάμενη επιφάνειας

Το ήδη προβληματικό δίκτυο δημόσιων χώρων επιβαρύνεται περισσότερο με τη στάθμευση οχημάτων και μοτοσυκλετών, αφού οι χώροι εντός των ιδιοκτησιών δεν δύνανται να καλύψουν τις ανάγκες του πληθυσμού. Οι δημόσιοι οργανωμένοι χώροι στάθμευσης είναι περιορισμένοι σε αριθμό και θέσεις εξυπηρέτησης, συγκεντρώνονται γύρω από το λιμάνι και το εμπορικό κέντρο της Ντάπιας, ενώ εξυπηρετούν σχεδόν αποκλειστικά μοτοσυκλέτες. Η χωροθέτησή τους πολλές φορές ταυτίζεται με οργανωμένους χώρους πρασίνου. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του πάρκου δίπλα από το αρχοντικό Αναργύρου στο κέντρο της Ντάπιας, όπου μεγάλο τμήμα του εξυπηρετεί ως ο κυριότερος χώρος στάθμευσης μοτοσυκλετών του οικισμού (εικόνα 72). Το έντονο ζήτημα της στάθμευσης στα κεντρικά σημεία επιβαρύνει εξίσου και το κυκλοφοριακό δίκτυο, αφού σε πολλά σημεία και όπου τα πλάτη του δρόμου το επιτρέπουν, η παρόδια στάθμευση αποτελεί ένα σύνηθες φαινόμενο.

Σε επίπεδα γειτονιάς, οι χώροι άτυπης στάθμευσης αφορούν την εκμετάλλευση κενών οικοπέδων, μη διαμορφωμένων δημόσιων χώρων, πλατωμάτων, ακόμα και πλατειών και εκκλησιαστικών περιβόλων σε όλη την έκταση του οικισμού (εικόνα 73). Στις πιο απομακρυσμένες περιοχές, όπως οι γειτονιές της Πιτυούσας ή του ακρωτηρίου στην Μπάλτιζα, οι χώροι αυτοί σπανίζουν. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι εν λόγω περιοχές είναι οι νεότερες επεκτάσεις του οικισμού και αποτελούνται ως επί το πλείστον από σύγχρονες κατασκευές, κατά τον σχεδιασμό των οποίων έχει ληφθεί υπόψη η ανάγκη για χώρο στάθμευσης.

Η τάση της εκμετάλλευσης του δημόσιου χώρου για τον σκοπό αυτό κορυφώνεται κατά τους θερινούς μήνες, όπου η χρήση μηχανοκίνητων μέσων από τους τουρίστες πολλαπλασιάζει τις ανάγκες στάθμευσης, κυρίως στα κεντρικά σημεία του οικισμού.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι παραδοσιακοί οικισμοί αποτελούν τόπους ιδιαίτερης σημασίας για την ελληνική αρχιτεκτονική και ευρύτερη πολιτιστική κληρονομιά. Το αποτύπωμά τους προσφέρει απτά στοιχεία της κοινωνικής ζωής άλλων εποχών αλλά και σημαντικών ιστορικών στιγμών, ενώ βοηθά στην κατανόηση της εξέλιξης των κοινωνιών και το ρόλο των διαφόρων παραγόντων σε αυτήν. Κάθε παραδοσιακός οικισμός έχει ακολουθήσει την δική του πορεία στο χρόνο, ανάλογα με τη γεωγραφική θέση του, τους παράγοντες που τον διαμόρφωσαν ανά τους αιώνες, αλλά και τη μετέπειτα αντιμετώπισή τους. Σήμερα, η συνολική προστασία και ανάδειξή τους κρίνεται αναγκαία.

Η ιστορία των Σπετσών και του παραδοσιακού οικισμού τους διαμορφώθηκαν σε μεγάλο βαθμό από την ενασχόληση των κατοίκων με την ναυτιλία και τις κοινωνικές σχέσεις που ορίζονται σε μία αμιγώς ναυτική κοινωνία. Με τη δύση της ναυτιλίας οι κάτοικοι του οικισμού στράφηκαν σταδιακά στον τριτογενή τομέα, με το φαινόμενο του τουρισμού να κάνει την εμφάνισή του στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αποτελώντας έως και σήμερα σημαντικό κομμάτι της εξέλιξής του. Έκτοτε, παρατηρούνται δύο καθοριστικές φάσεις με βάση την επίδραση του τουρισμού.

Η πρώτη περίοδος εμφανίζεται το 1950 με μια έκρηξη μαζικών ροών επισκεπτών, η οποία κατέστησε επιτακτική την ανάγκη προσαρμογής τόσο του οικιστικού συνόλου, όσο και των παροχών στα νέα δεδομένα. Όμως, τόσο η άγνοια, όσο και η έλλειψη συντονισμού στην προσέγγιση του νέου φαινομένου, οδήγησαν σε σημαντικές αλλοιώσεις της παραδοσιακής εικόνας του τόπου, κυρίως σε αρχιτεκτονικά, τυπολογικά, μορφολογικά, αλλά και πολεοδομικά ζητήματα (εικόνα 74).

Μετά από δύο δεκαετίες και με εμφανείς τις χωρικές επιπτώσεις των χειρισμών αυτών, τίθεται το ζήτημα της αποτροπής της περαιτέρω αλλοίωσης αλλά και της διατήρησης του παραδοσιακού χαρακτήρα του οικισμού. Στην οργάνωση αυτής της προσπάθειας σημαντικό ρόλο

Εικόνα 74
Χαρακτηριστικό παράδειγμα κατασκευής του προηγούμενου αιώνα που συντελεί στη μορφολογική και τυπολογική αλλοίωση του παραδοσιακού οικισμού

Εικόνα 75
Χαρακτηριστικό παράδειγμα νέας κατασκευής
που εντάσσεται πλήρως στον παραδοσιακό οικιστικό ιστό

Εικόνα 76
Ο παραλιακός δρόμος τη θερινή περίοδο

διαδραματίζει η θεσμοθέτηση μιας σειράς ρυθμίσεων και περιορισμών σχετικά με τα στοιχεία που χρήζουν προστασίας στον οικισμό. Από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα, οι νέες κατασκευές σχεδιάζονται σε συμμόρφωση με τον παραδοσιακό χαρακτήρα του οικισμού και εντάσσονται καλύτερα στο σύνολο του.

Σήμερα, αναγνωρίζεται η ανάγκη διατήρησης του παραδοσιακού χαρακτήρα του οικισμού και παρά την έντασή του, το φαινόμενο του τουρισμού δεν κρίνεται ικανό να αλλοιώσει περαιτέρω τη μορφή του. Τόσο οι αρχιτεκτονικές τυπολογίες, όσο και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του οικισμού διατηρούνται στο σύνολό τους. Σε μεγάλο βαθμό οι τουριστικές χρήσεις στεγάζονται σε διατηρημένα υφιστάμενα κελύφη, με αποτέλεσμα την αναβάθμιση της εικόνας του συνόλου και την ανάδειξη του παραδοσιακού χαρακτήρα του οικισμού. Παράλληλα, οι νέες κατασκευές ακολουθούν έως και σήμερα τους ισχύοντες περιορισμούς δόμησης, χωρίς να έρχονται σε ρήξη με το οικιστικό περιβάλλον (εικόνα 75).

Η περιορισμένη ανάπτυξη των δημόσιων χρήσεων στους κύριους οδικούς άξονες και στο παραλιακό μέτωπο, συμβαδίζει με την προσπάθεια προστασίας και ανάδειξης του παραδοσιακού ιστού, διατηρώντας τις περιοχές κατοικίας αμιγείς στο εσωτερικό του. Παράλληλα, με την εμφάνιση χρήσεων σε επίπεδα κατοικίας, εστίασης και ανάλογων υπηρεσιών, ο τουρισμός αποτελεί τον βασικό παράγοντα αναζωογόνησης της τοπικής οικονομίας και απασχόλησης του μόνιμου πληθυσμού.

Η ύπαρξη του τουρισμού όμως δεν έχει μόνο θετική επίδραση στον οικισμό. Η δημιουργία ενός οικισμού δύο ταχυτήτων λόγω της μεγάλης απόκλισης του αριθμού των κατοίκων ανάμεσα στους θερινούς και τους χειμερινούς μήνες, αποτελεί την εμφανέστερη αρνητική επίπτωση του τουρισμού στην καθημερινότητα των Σπετσών (εικόνα 76).

Έτσι, πολλές από τις επιχειρήσεις λειτουργούν εποχιακά, με αποτέλεσμα οι μόνιμοι κάτοικοι τον υπόλοιπο χρόνο να έχουν πρόσβαση σε περιορισμένο αριθμό παροχών, εμπορικών χρήσεων και επιλογών εστίασης, με περιοχές όπως το παραλιακό μέτωπο να ερημώνουν κατά τους χειμερινούς μήνες. Προβλήματα όμως δημιουργούνται και τους θερινούς μήνες, όπου ο υπερπληθυσμός δυσχεραίνει την κάλυψη αναγκών, όπως η επάρκεια των βασικών αγαθών και του νερού. Η αδυναμία του νησιού να ανταπεξέλθει στις ανάγκες αυτές, το καθιστά εξαρτώμενο σε μεγάλο βαθμό από τις γειτονικές περιοχές της Πελοποννήσου.

Η έντονη λοιπόν εποχικότητα, σε συνδυασμό με την διαρκώς αυξανόμενη

τάση για καταλύματα βραχυχρόνιας μίσθωσης κάνει εντονότερη την υπέρμετρη προσπάθεια τουριστικής αξιοποίησης του τόπου και εμφανή τον παραγκωνισμό των αναγκών του μόνιμου πληθυσμού. Τα προβλήματα τα οποία παρατηρούνται την ίδια περίοδο εστιάζουν και στο δυσλειτουργικό δίκτυο κυκλοφορίας, με την θεσμοθετημένη απαγόρευση κυκλοφορίας των οχημάτων στο νησί να μη συμβαδίζει με τις ανάγκες του πληθυσμού για μετακίνηση με μηχανοκίνητα μέσα. Παρ' όλα αυτά, η σημερινή κατάσταση δεν συνάδει με τις επιταγές και το σκοπό των περιορισμών του 1967, ούτε όμως αποτελεί ιδανική λύση για την εξυπηρέτηση των κατοίκων. Ειδικότερα, η εκτενής χρήση μοτοσυκλετών που παρατηρείται την τουριστική περίοδο χωρίς έλεγχο και σε σοβαρό βαθμό επικινδυνότητας, επιφέρει έντονη μόλυνση στο περιβάλλον, διαρκή ηχορύπανση εντός του οικισμού και συνεπώς την υποβάθμιση τόσο του τοπίου, αλλά κυρίως της ποιότητας της ζωής των μόνιμων κατοίκων.

Στα ευρύτερα πλαίσια των αλλαγών που προκαλεί η εξάρτηση της τοπικής κοινωνίας από τον τουρισμό, παρατηρείται αλλαγή στην αντιμετώπιση του δημόσιου χώρου, με τον ιδιωτικό χώρο να αποκτά μεγαλύτερη σημασία. Η αποξένωση που επέρχεται ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας, όταν μεγάλη μερίδα τους αποτελείται από επισκέπτες, έχει ως αποτέλεσμα την απουσία της ανάγκης χώρων συνάθροισης σε επίπεδο γειτονιάς. Έτσι, γίνεται πλέον εμφανής ο συνολικός προσανατολισμός του οικισμού προς το παραλιακό του μέτωπο ως κύριο χώρο συνάθροισης τόσο τοπικού, όσο και υπερτοπικού χαρακτήρα. Οι υπόλοιποι ανοιχτοί χώροι και οι πλατείες κατά τη θερινή περίοδο αποτελούν σημεία στάθμευσης, γεγονός που αποτρέπει την αξιοποίησή τους ως ζωτικά σημεία της καθημερινότητας και υποβαθμίζει την εικόνα του οικισμού.

Συνοψίζοντας, ο τουρισμός έχει τόσο θετικό, όσο και αρνητικό αντίκτυπο στον οικισμό και την κοινωνία των Σπετσών. Σε μεγάλο βαθμό οι περιορισμοί των περασμένων χρόνων έχουν βοηθήσει αποτελεσματικά, ώστε η ανάπτυξη να σεβαστεί και να διατηρήσει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του οικιστικού συνόλου. Παρ' όλα αυτά, μαζί με την αξία της διατήρησης του παραδοσιακού χαρακτήρα πρέπει να αναγνωρίζεται και η ανάγκη προσαρμογής στις σημερινές απαιτήσεις (εικόνα 77). Είναι σημαντική, επομένως, η συνέχεια τήρησης των ισχυόντων μέτρων και η διαρκής προσαρμογή τους στα σύγχρονα δεδομένα, ώστε να εξασφαλίζουν τη διατήρηση ενός οικισμού, ο οποίος αποδίδεται στους μόνιμους κατοίκους του και δεν μετατρέπεται σε μία εκδοχή οικισμού - εκθέματος που αναφέρεται αποκλειστικά στους επισκέπτες του.

Εικόνα 77

Σύγχρονη άποψη του οικισμού κατά την αιχμή της τουριστικής περιόδου

ΠΗΓΕΣ

Βιβλιογραφικές πηγές
Εικονογραφικές πηγές

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Βιβλία

Γαλέττας, Η. & Μπουζουμπάρδη, Μ. (2004). *Σπέτσες: Ιστορία - Λαογραφία*, Τόμος Α. Πειραιάς: Ένωση Σπετσειωτών.

Γαλέττας, Η. & Μπουζουμπάρδη, Μ. (2004). *Σπέτσες: Ιστορία - Λαογραφία*, Τόμος Β. Πειραιάς: Ένωση Σπετσειωτών.

Γαλέττας, Η. & Μπουζουμπάρδη, Μ. (2004). *Σπέτσες: Ιστορία - Λαογραφία*, Τόμος Γ. Πειραιάς: Ένωση Σπετσειωτών.

Δεσύπρης, Γ. (2004). *Σπέτσες: χθες και σήμερα*. Αθήνα: Τούμπης.

Δημητριάδης, Θ. (1954). *Το Καστέλλι των Σπετσών: Ο πρό του 1800 οικισμός*. Αθήνα: Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία.

Μπούρας, Χ. (1975). *Η διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς: Η μελέτη εντοπισμού, καταγραφής και αξιολογήσεως παραδοσιακών οικισμών. Αρχιτεκτονικά θέματα*, τ. 9, (σ. 113 - 157). Αθήνα: Δουμάνης.

Μπούρας, Χ. (1982). *Η αντιμετώπιση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής*. στο Δ. Φιλιππίδης (συντονιστής), *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Τόμος 1: Ανατολικό Αιγαίο - Σποράδες - Επάνησα, (σ. 21 - 32). Αθήνα: Μέλισσα.

Ορλάνδος, Α. (1878). *Περί της νήσου Πέτσας ή Σπετσών*. Αθήνα: Τυπογραφείο Νικολάου Ρουσόπουλου.

Τσάλλη, Μ. (1956). *Σπέτσαι*. Αθήνα.

Φιλήντρα, Μ. (1990). *Σπέτσες*. στο Δ. Φιλιππίδης (συντονιστής), *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Τόμος 4: Πελοπόννησος Α', (σ. 245 - 278). Αθήνα: Μέλισσα.

Χαριτάτος, Π. (2004). *Ανεξερεύνητες Σπέτσες*. Αθήνα: Road.

Χατζηαναργύρου, Α., Α. (1925). *Σπετσιώτικα: Συλλογή ιστορικών εγγράφων αφορώντων τα κατά την Ελληνικήν επανάστασιν του 1821*. Πειραιάς: Σφαίρα.

Jassaud de, Α. (1978). *Mémoire sur l'état physique et politique des isles d'Hydra, Spécié, Poro et Ipséra en l'année 1808*. Athènes: Libraire N. Karavias.

Εργασίες

Βατικιώτη, Α. (2012). *Αξιολόγηση της τουριστικής ανάπτυξης των Σπετσών* (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία).

Ανακτήθηκε από: <https://hellenicus.lib.aegean.gr/bitstream/handle/11610/11551/file0.pdf?sequence=1>

Δελενδά, Ε. (2013). *Οι επιπτώσεις του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες: Η περίπτωση των Σπετσών* (Φοιτητική εργασία).

Ανακτήθηκε από: <http://digilib.teiemt.gr/jspui>

Καχρίλα, Ε., Μ. (2019). *Χωρικά, μορφολογικά και οικονομικά κριτήρια αξιοποίησης των ξενοδοχείων Ξενία στην Ελλάδα* (Διπλωματική εργασία).

Ανακτήθηκε από: <https://ir.lib.uth.gr/xmlui/handle/11615/50705>

Κέττα, Χ. (2014). *Παραδοσιακοί οικισμοί: ταξινόμηση και τυπολογία* (Διδακτορική διατριβή).

Ανακτήθηκε από: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/36033>

Κιούσης, Π. (2016). *Παραδοσιακοί οικισμοί και πολιτισμικός τουρισμός: μια ολοκληρωμένη προσέγγιση* (Ερευνητική εργασία).

Ανακτήθηκε από: https://ikee.lib.auth.gr/record/284871/files/KOYSHS_EE.pdf

Μαχαιράς, Γ. (2012). *Βίγλες σε Αίγινα και Σπέτσες* (Πτυχιακή εργασία).

Ανακτήθηκε από: <http://oceanis.lib2.uniwa.gr/xmlui/handle/123456789/290>

Μπαμής, Φ. (2018). *Ο Σωτήριος Ανάργυρος (1849-1928) και το Ίδρυμα Αναργυρείου και Κοργιαλενείου Σχολής Σπετσών* (Διατριβή μεταπτυχιακής ειδίκευσης).

Ανακτήθηκε από: <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/5012>

Μπία, Ν. (2018). *Κοινωνικό-οικονομικοί μετασχηματισμοί στο νησί των Σπετσών και οι επιπτώσεις τους στο φυσικό περιβάλλον. Μια διαχρονική διερεύνηση* (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία).

Ανακτήθηκε από: <https://apothesis.eap.gr/archive/item/155521>

Πεταλά, Ζ. (2012). *Διερεύνηση της διεθνούς εμπειρίας ως προς περιορισμούς της κυκλοφορίας σε προστατευόμενες περιοχές. Το παράδειγμα του οικισμού των Σπετσών* (Διπλωματική εργασία).

Ανακτήθηκε από: <https://dspace.lib.ntua.gr/xmlui/handle/123456789/6810>

Άρθρα

Κύρου, Α. (1998, Ιούλιος 26). Πιτυούσσα - Πέτζα - Σπέτσες: Αναδρομή από την προϊστορία έως τη νεότερη ιστορία του νησιού. *Η Καθημερινή*, σ. 2-5.

Παπαγεωργίου, Μ., & Ποζουκίδου, Γ. (2014). Οι παραδοσιακοί οικισμοί της Ελλάδας: ζητήματα χωροταξίας και προστασίας. *Γεωγραφίες*, 24, σ. 107-125.

Ανακτήθηκε από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/266861/files/Paradosiakoi.pdf>

Bakogiannis, E. & Siti, M. (2013). Research on the feasibility of sustainable transport in the Municipality of Spetses. The transformation into a car-free island. Στο *MAC Prague Consulting - Multidisciplinary Academic Conference of Transport, Logistics and Information Technologies: Proceedings of MAC - TLIT Conference, March 10, 2013, Prague*.

Ανακτήθηκε από: https://www.google.gr/books/edition/Proceedings_of_MAC_TLIT_2013/ty6nwsVeLQgC?hl=el&gbpv=1

Vassi, A., & Christodouloupoulou, G. (2014). Planning for sustainability at the destination level through limiting accessibility on the island of Spetses, Greece. *WIT Transactions on Ecology and The Environment, Sustainable Tourism*, VI, p. 187-198. doi:10.2495/ST140151

Διαδικτυακές πηγές

Ιστοσελίδα Δήμου Σπετσών.

Ανακτήθηκε από: <https://spetses.gov.gr/>

Όψεις και απόψεις στις Σπέτσες: το νησί που πάει παντού, όπως ο Πέτρος Χαριτάτος.

Ανακτήθηκε από: <https://spetses.wordpress.com/>

Σπέτσες. (Τελευταία τροποποίηση 23 Μαΐου 2023) Στο *Βικιπαίδεια*.

Ανακτήθηκε από: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%80%CE%AD%CF%84%CF%83%CE%B5%CF%82>

Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Ανακτήθηκε από: https://elstat-outsourcers.statistics.gr/Census2022_GR.pdf

Διατάξεις

Π.Δ. της 19/10/1978, *Περί χαρακτηρισμού ως Παραδοσιακών Οικισμών τινών του Κράτους και καθορισμού όρων και περιορισμών δομήσεως των οικοπέδων αυτών*, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 594/Δ'13-11-1978)

Π.Δ. της 24/10/1980, *Περί αναθεωρήσεως και επεκτάσεως του ρυμοτομικού σχεδίου Σπετσών Αττικής*, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 1/Δ'8-1-1981)

Π.Δ. της 27/11/1981, *Καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης του χαρακτηρισθέντος ως παραδοσιακού οικισμού Σπετσών*, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 740/Δ'15-12-1981)

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ**Εικόνες**

- Εικόνα 1 <https://www.travel.gr/experiences/travel/apostoli-stin-kastoria-ntoltso-h-parad/>
 Προσωπικό αρχείο
- Εικόνα 2 <https://www.allovergreece.com/Sights/Descr/27/419/el>
 Προσωπικό αρχείο
- Εικόνα 3 <https://www.allovergreece.com/Sights/Descr/27/419/el>
 Προσωπικό αρχείο
- Εικόνα 4 <https://www.allovergreece.com/Sights/Descr/27/419/el>
 Προσωπικό αρχείο
- Εικόνα 5 <https://www.12ne.gr/destinations/simi>
 Γεώργιος Μαχαίρας, Οι βίγλες σε Αίγινα και Σπέτσες, ΤΕΙ Πειραιά, Τμήμα Πολιτικών Δομικών Έργων, 2012
- Εικόνα 6 <https://argolikivivliothiki.gr/2021/10/07/orlofika-2/λεπτομέρεια-χάρτη-του-18ου-αι/> (τελευταία προσπέλαση 29/3/2023)
- Εικόνα 7 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10208080437022491&set=g.656940781088377> (τελευταία προσπέλαση 18/4/2023)
- Εικόνα 8 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10208080437022491&set=g.656940781088377> (τελευταία προσπέλαση 18/4/2023)
- Εικόνα 9 Φιλήντρα Μαριάννα, (1985), *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, ΣΠΕΤΣΕΣ, Μέλισσα
- Εικόνα 10 <https://spetses.gov.gr/wp-content/uploads/2022/10/Άγιος-Νικόλαος-Κάτοψη.jpg> (τελευταία προσπέλαση 15/3/2023)
- Εικόνα 11 Φιλήντρα Μαριάννα, (1985), *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* ΣΠΕΤΣΕΣ, Μέλισσα
- Εικόνα 12 Φιλήντρα Μαριάννα, (1985), *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* ΣΠΕΤΣΕΣ, Μέλισσα
- Εικόνα 13 Φιλήντρα Μαριάννα, (1985), *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* ΣΠΕΤΣΕΣ, Μέλισσα
- Εικόνα 14 Φιλήντρα Μαριάννα, (1985), *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* ΣΠΕΤΣΕΣ, Μέλισσα
- Εικόνα 15 Φιλήντρα Μαριάννα, (1985), *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* ΣΠΕΤΣΕΣ, Μέλισσα
- Εικόνα 16 Φιλήντρα Μαριάννα, (1985), *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* ΣΠΕΤΣΕΣ, Μέλισσα
- Εικόνα 17 Φιλήντρα Μαριάννα, (1985), *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* ΣΠΕΤΣΕΣ, Μέλισσα
- Εικόνα 18 <https://www.exploring-greece.gr/el/show/23027/:ttd/THOLOTES-DEXAMENES#.ZE0x53ZBy3A> (τελευταία προσπέλαση 25/4/2023)
- Εικόνα 19 <https://spetses.wordpress.com/filoxenoumena/naumaxia/> (τελευταία προσπέλαση 1/5/2023)
- Εικόνα 20 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10204404136117266&set=g.656940781088377> (τελευταία προσπέλαση 1/5/2023)
- Εικόνα 21 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10205289593973159&set=g.656940781088377> (τελευταία προσπέλαση 1/5/2023)
- Εικόνα 22 Δ. Μονιούδη-Γαβαλά, (2012), *Πολεοδομία στο ελληνικό κράτος 1833-1890*, Πανεπιστήμιο Δυτικής Ελλάδας
- Εικόνα 23 Φιλήντρα Μαριάννα, (1985), *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* ΣΠΕΤΣΕΣ, Μέλισσα
- Εικόνα 24 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=454233131585070&set=g.656940781088377>
- Εικόνα 25 Φιλήντρα Μαριάννα, (1985), *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* ΣΠΕΤΣΕΣ, Μέλισσα
- Εικόνα 26 Φιλήντρα Μαριάννα, (1985), *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* ΣΠΕΤΣΕΣ, Μέλισσα
- Εικόνα 27 <https://spetses.wordpress.com/ktiria/kapodistriaki/>
- Εικόνα 28 https://faroi.com/gr/spetses_gr.htm
- Εικόνα 29 <https://www.mixanitouxronou.gr/ton-yiothetise-kapnoviomichanos-stis-ipa-kai-egine-o-megalos-eyergetis-ton-spetson-poy-allaxe-to-nisi-rizika/> (τελευταία προσπέλαση 26/5/2023)
- Εικόνα 30 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10205161990903162&set=g.656940781088377> (τελευταία προσπέλαση 26/5/2023)
- Εικόνα 31 <https://www.digital.2board.gr/articles/the-secret-in-their-walls?fbclid=IwAR0cHFHPMODNU9yysYQml8mIXD1d7Oh8TgoYCWaT4qVruTUAEPQCUopLi8> (τελευταία προσπέλαση 26/5/2023)
- Εικόνα 32 <https://spetses.wordpress.com/ktiria/poseidonio/> (τελευταία προσπέλαση 26/5/2023)
- Εικόνα 33 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1667277350201214&set=a.1667277046867911> (τελευταία προσπέλαση 26/5/2023)

- Εικόνα 34 https://vida-omada.blogspot.com/2020/04/blog-post_71.html?fbclid=IwAR3-dlXrJ9_-nWTM099o_G5V-i21isHUi-Wgo2yn8LZOdve9tzWOabsQVG (τελευταία προσπέλαση 26/5/2023)
- Εικόνα 35 https://www.argolikeseidhseis.gr/2014/06/blog-post_5143.html (τελευταία προσπέλαση 26/5/2023)
- Εικόνα 36 <https://www.google.com/maps/@37.2659348,23.1556223,3a,90y,133.47h,104.77t/data=!3m8!1e1!3m6!1sAF1QipOJL9o1IbBQhO-Y90L5j-go1FLvr6AWzOx9fTY!2e10!3e11!6shhttps:%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipOJL9o1IbBQhO-Y90L5j-go1FLvr6AWzOx9fTY%3Dw203-h100-k-no-pi-1.4554754-ya283.95984-ro-5.636077-fo100!7i5120!8i2560?entry=ttu> (τελευταία προσπέλαση 8/6/2023)
- Εικόνα 37 <https://exploringgreece.tv/destinations/attiki/nisia-argosarvnikos/spetses-taxidi-sto-chrono-kai-voyties-stis-omorfes-paralies-toy-argosaronikoy/46137/> (τελευταία προσπέλαση 11/6/2023)
- Εικόνα 38 <https://stock.adobe.com/id/contributor/204698544/stratos-giannikos> (τελευταία προσπέλαση 11/6/2023)
- Εικόνα 39 <https://parallaximag.gr/epikairota/greece/guardian-oi-spetses-stoys-koryfaioys-proorismoys-gia-tis-diakopes-toy-2023> (τελευταία προσπέλαση 11/6/2023)
- Εικόνα 40 <https://avaxdevelopment.gr/el/project/pitiousa/> (τελευταία προσπέλαση 11/6/2023)
- Εικόνα 41 <https://porphyrios.com/project.php/?id=20> (τελευταία προσπέλαση 11/6/2023)
- Εικόνα 42 <https://porphyrios.com/project.php/?id=20> (τελευταία προσπέλαση 11/6/2023)
- Εικόνα 43 <https://www.andro.gr/zoi/speteses-potiropoulos/> (τελευταία προσπέλαση 11/6/2023)
- Εικόνα 44 https://paratiritisermionidas.gr/wp-content/uploads/2021/03/%CE%A0%CE%91%CE%A1%CE%91%CE%A4%CE%97%CE%A1%CE%97%CE%A4%CE%97%CE%A3-%CE%95%CE%A1%CE%9C%CE%99%CE%9F%CE%9D%CE%99%CE%94%CE%91%CE%A3-29.jpg?fbclid=IwAR1IB2t94biwF4jCYk_x_BJBD2eyRvgP1YRbhW9ENp6xqr8hYAEucoad8as(τελευταία προσπέλαση 19/6/2023)
- Εικόνα 45 <https://www.flickr.com/photos/160866001@N07/48451224667/in/photostream/> (τελευταία προσπέλαση 19/6/2023)
- Εικόνα 46 <https://infoservice.com.gr/auto/earino-rali-klasikon-aftokiniton-stis-spetses/> (τελευταία προσπέλαση 19/6/2023)
- Εικόνα 47 <https://www.cnn.gr/ellada/story/146002/entyposiaki-anaviosi-tis-istorikis-armatas-stis-spetses> (τελευταία προσπέλαση 19/6/2023)
- Εικόνα 48 <https://cf.bstatic.com/xdata/images/hotel/max1024x768/39549936.jpg?k=f59d2b14ae8d791c4e69ce0b9437cc65365994ca13d68cdedaf9e3e942078dbb&o=&hp=1> (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 49 <https://cf.bstatic.com/xdata/images/hotel/max1024x768/44238242.jpg?k=12fbfdefe1acb92936dccb88a50cc7b9d24d1ff20740d6d8f9f498dee2a98502&o=&hp=1> (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 50 <https://photos.travelmyth.com/hotels/480/37/m-3734961.jpg> (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 51 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=387886896833697&set=a.387886863500367> (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 52 <https://cf.bstatic.com/xdata/images/hotel/max1024x768/462395254.jpg?k=6c542c1aacd01c92856eb04a19e360b2ca1c809ee5214c1c6361e366b5f0daa7&o=&hp=1> (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 53 <https://cf.bstatic.com/xdata/images/hotel/max1280x900/367403007.jpg?k=9f363ea3f79955d70030f2a86df667f62933048bf8721faead66d0f91a95379e&o=&hp=1> (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 54 <https://oliverentals.com/villas/spetses/villa-pegasus/?fbclid=IwAR24AHE9UJrbhLb8vACxa0WiH79AEPUZ6k1dritPnIMYMqwQsTa9aVt56PQ>
- Εικόνα 55 https://oliverentals.com/wp-content/uploads/2020/01/Villas-spetses-olivevillarentals-veneta0.jpg?_gl=1*1ukpio0*_up*MQ..*_ga*MTkwMjE0MTxMC4xNjg3NTI3OTIz*_ga_6CHNVC1XYW*MTY4NzUyNzkyMy4xLjAuMTY4NzUyNzkyMy4wLjAuMA.. (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 56 <https://www.facebook.com/917531414996998/photos/a.921058201310986.1073741849.917531414996998/1012347008848771/?type=3&th eater> (τελευταία προσπέλαση 18/6/2023)
- <https://www.facebook.com/photo/?fbid=386176848390699&set=g.656940781088377>(τελευταία προσπέλαση 18/6/2023)
- <https://www.google.com/maps/@37.2673509,23.1558202,3a,90y,112.05h,98.81t/data=!3m7!1e1!3m5!1sAF1QipMortbM--IE8bisypZDEgJM6Rpye18WFYYnaeE!2e10!3e11!7i5120!8i2560?entry=ttu> (τελευταία προσπέλαση 18/6/2023)

- Εικόνα 57 https://www.google.com/maps/@37.2610823,23.1600309,3a,75y,137.98h,93.45t/data=!3m7!1e1!3m5!1sAF1QipOf-ICR6RSv24_Ee3avn3yc1sk5XbXA64RtRFU!2e10!3e11!7i5120!8i2560?hl=el&entry=ttu (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 58 https://www.momthemuse.com/spetses-luxury-island-for-people-who-doesnt-hear-well/?fbclid=IwAR0zVdjVH7X4Kcg5PdKb3MqA-_gXzIrcjGupwU2PyHQi77WixJ95Y_oZFrE (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 59 https://www.google.gr/maps/@37.2588545,23.163217,3a,75y,148.8h,83.4t/data=!3m7!1e1!3m5!1sAF1QipNuNZf_bWZW-t3FoIVExXUu7IOBVwmqSBI1Jl4!2e10!3e11!7i5120!8i2560?entry=ttu (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 60 https://seretravel.com/monoimeri-stis-spetses/?fbclid=IwAR3YxYq9AUT5EBEYYG-R_vQ7t7RqsAjIjk2t1vlf9HDIFbHoLyggg_XqU
- Εικόνα 61 https://lh5.googleusercontent.com/p/AF1QipM84dZwYKbl0m1AG7fX4Y_GktyTLyxH8UOZb_0_=w1440-h1440-pd?fbclid=IwAR0Z2Bbvok0xMcE2rl5Nrqm7-tCOOfOKE3MGt4rOi3cfCfJp1ns8hW1tTrM (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 62 <https://lh5.googleusercontent.com/p/AF1QipMSLnfiO7tcWloLVM7TKJ6cQJqLkIMkyPAg5yrK=h1440> (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 63 <https://lh5.googleusercontent.com/p/AF1QipOs44TgZoSznyqOKhkkO3woWRI8i08U2OWEmCkf=h1440> (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 64 <https://i.pinimg.com/originals/66/20/b8/6620b8344aab1524108740db2dce635.jpg> (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 65 https://lh5.googleusercontent.com/p/AF1QipPzdkwFtCQZmQS-xQibxtYvBN4nVH_9DQlszJcE=w1440-h1440-pd
- Εικόνα 66 <https://www.meganstarr.com/things-to-do-in-spetses-greece/> (τελευταία προσπέλαση 23/6/2023)
- Εικόνα 67 https://lh5.googleusercontent.com/p/AF1QipMn28IVIK9XKVmurxkyNryqPHSRWdcDkLBS4_Hg=h1440?fbclid=IwAR17XE_oGMO4W_a7P2_ufyREZ7mn1GqrDYKwF8f1C_Q8dgvxbo_QbCGUi4 (τελευταία προσπέλαση 24/6/2023)
- Εικόνα 68 <https://www.momthemuse.com/wp-content/uploads/2018/07/Spetses4.jpg> (τελευταία προσπέλαση 24/6/2023)
- Εικόνα 69 <https://spetses.gov.gr/2020/06/11/ιερός-ναός-αγίου-ιωάννη-προδρόμου-κου/> (τελευταία προσπέλαση 24/6/2023)
- Εικόνα 70 <https://www.skantzotravel.com/wp-content/uploads/2023/06/%CE%A7%CF%89%CF%81%CE%AF%CF%82-%CF%84%CE%AF%CF%84%CE%BB%CE%BF.jpg> (τελευταία προσπέλαση 24/6/2023)
- Εικόνα 71 <https://hotel-roumani-spetses-island.ibooked.gr/data/Photos/OriginalPhoto/12553/1255363/1255363237/Hotel-Roumani-Spetses-Island-Exterior.JPEG> (τελευταία προσπέλαση 24/6/2023)
- Εικόνα 72 https://www.google.gr/maps/@37.2676489,23.1547614,3a,90y,214.49h,90.55t/data=!3m10!1e1!3m8!1sAF1QipNZdwKn-2IIUf9EZ__JOm3nXSzXM0TRMjQr5cs!2e10!3e11!7i5120!8i2560!9m2!1b1!2i23?entry=ttu (τελευταία προσπέλαση 24/6/2023)
- Εικόνα 73 <https://www.google.gr/maps/@37.2604017,23.1587987,267m/data=!3m1!1e3?entry=ttu> (τελευταία προσπέλαση 24/6/2023)
- Εικόνα 74 <https://www.google.gr/maps/@37.2588317,23.1641189,3a,75y,270.18h,86.39t/data=!3m7!1e1!3m5!1sAF1QipPgpl04qg26nPbwFuP-fUrQO8IdSPO-c9MaK3A!2e10!3e12!7i5120!8i2560?entry=ttu> (τελευταία προσπέλαση 24/6/2023)
- Εικόνα 75 <https://godsavethequeen.com/ena-yperocho-spiti-stis-spetses/> (τελευταία προσπέλαση 24/6/2023)
- Εικόνα 76 <https://www.dreaminggreece.com/greek-islands/argosaronic/spetses-island> (τελευταία προσπέλαση 24/6/2023)
- Εικόνα 77 <https://www.amvix.gr/wp-content/uploads/Untitled-3-12.jpg> (τελευταία προσπέλαση 24/6/2023)

Εικόνα εξωφύλλου

<https://www.culturenow.gr/paylos-xampidis-spetses-ekthesi-kai-paroysiasi-toy-leykomatos-stin-gkaleri-akroproro-sto/>

Εικόνες εισαγωγής κεφαλαίων

<https://www.culturenow.gr/paylos-xampidis-spetses-ekthesi-kai-paroysiasi-toy-leykomatos-stin-gkaleri-akroproro-sto/>

Χάρτες

<u>Χάρτης 1</u>	Ιδία επεξεργασία
<u>Χάρτης 2</u>	https://www.google.gr/maps/@37.2662381,23.1807998,11.47z?hl=el
<u>Χάρτης 3</u>	https://www.google.gr/maps/@37.2662381,23.1807998,11.47z?hl=el
<u>Χάρτης 4</u>	https://www.alamyimages.fr/l-argolide-et-iles-du-golfe-saronique-egine-agistri-hydra-spetses-salamine-tardieu-1832-map-image183038882
<u>Χάρτης 5</u>	https://www.alamyimages.fr/photo-image-les-iles-saronique-egine-cythere-hydra-spetses-poros-la-grece-mallet-1683-map-102710776
<u>Χάρτης 6</u>	http://jupiter.chem.uoa.gr/qscp8/spetsai.html?fbclid=IwAR05qUIISYKqs10x5D7-tOpq5oo4MIV5JGe35vLW4__bziZiIN-4Waw7gr0
<u>Χάρτης 7</u>	https://www.google.gr/maps/@37.2662381,23.1807998,11.47z?hl=el
<u>Χάρτης 8-10</u>	Ιδία επεξεργασία

Διαγράμματα

<u>Διάγραμμα 1</u>	https://digitallibrary.academyofathens.gr/archive/get/5a66810f-ab4b-426d-b03c-a71112abd202.jpg?ds=0&fbclid=IwAR0-nA-V8oiNPLu4WHOW5C98TIM8zKDyXCfBdlrF_w_BaggFimPWMD4dCaU
<u>Διάγραμμα 2</u>	Παραδοσιακή αρχιτεκτονική, τόμος 6
<u>Διάγραμμα 3</u>	Παραδοσιακή αρχιτεκτονική, τόμος 6
<u>Διάγραμμα 4</u>	Δημητριάδης Θ., Το Καστέλλι
<u>Διάγραμμα 5-8</u>	Ιδία επεξεργασία
<u>Διάγραμμα 9</u>	Μπία Νεφέλη, (2018), <i>Κοινωνικό-οικονομικοί μετασχηματισμοί στο νησί των Σπετσών και οι επιπτώσεις τους στο φυσικό περιβάλλον. Μια διαχρονική διερεύνηση</i> , Ελληνικό ανοικτό πανεπιστήμιο, Σχολή θετικών επιστημών και τεχνολογίας
<u>Διάγραμμα 10-32</u>	Ιδία επεξεργασία

